

Történészek az állambiztonság célkeresztjében

Történeszek az állambiztonság célkeresztjében

— Benda Kálmán megfigyelése —

Az Európai Néppárt Európai Parlamenti Képviselőcsoportja
és a Hamvas Béla Kultúrakutató Intézet közös kiadványa

Budapest, 2014

ISBN 978-615-5364-07-5

Őze Sándor

Történeszek az állambiztonság célkeresztjében

— Benda Kálmán megfigyelése —

Száz éve született Benda Kálmán. Az országgyűlési emlékek kötetei, Ráday Pál kancellár kiadott iratai, a Martinovics-féle összeesküvés peranyaga jelzi ma is történetírói munkásságát, ezen kívül pedig számtalan könyv, cikk, tanulmány magyar, német és francia nyelven.

Mi készítette az állambiztonságot, hogy megfigyeljen és élete során folyamatosan zaklasson egy 16–18. századdal foglalkozó szaktörténészt?

A nyolcvanas évek közepén az Eötvös Kollégium egyik szemináriumán a hetvenéves professzor, Benda Kálmán elmondta tanítványainak, hogy előző hétvégén a magyar ellenzék ellentétes szárnyai, a „nemzeti” és a „demokratikus” találkozni akartak Balatonszárszón, a rendőrség azonban megszimatozta és betiltotta a találkozót. Így a csípős őszi hidegben a monori kempingben jöttek össze. Csurka István, Konrád György nevét említette. A diákok számára mindez a későbbi történések fényében vált jelentőssé; akkor azon somolyogtak: hogyan férhetett el a két hetvenéves történész – Benda és Szűcs Jenő – négykézláb, egy kutyaól méretű sátorban, a deres őszi fűvön, továbbá azon csodálkoztak, mi vonzza tanárukat ilyen életkorban egy efféle eseményre. Benda a rendszerváltás egyik emblematikus személyiségévé vált azután. Az ellentéteket összeegyeztető, békéltető öreg bölccsé.

A fiatal Benda Kálmán Szekfű Gyula-tanítványnak számított. A professzor az Eötvös Collegiumban történelem szakvezető tanára volt, párizsi, bécsi ösztöndíjakat szerzett neki, és levelezésben állt vele. Benda Kálmán pályaindító munkája a magyar nemzeti hivatástudatról született. Szekfű Gyula több tanítványának és munkatársának adott olyan témát, mely vagy a közép- és korai újkor magyarság külföldi megítélését, Európa számára betöltött szerepét vizsgálta, vagy a kereszténység határvédő feladatát hangsúlyozta, mint a kereszténység védőfalát, védőbástyáját. Benda munkájának egyik gyűjtőpontjába is ez a fogalom került.

Benda megfigyelési dossziéi rögtön a szovjet megszállástól datálódnak és a jelentések a rendszerváltás kezdetéig követik nyomon a történész tevékenységét. A kezdeti időszakban, az 1940-es évek végén még, mint Kosáry Domokos helyettesét vették számba, és 1949-es elbocsátásukig a Teleki Pál Tudományos Intézet (Kelet-európai Tudományos, majd Történettudományi Intézet) rendezvényeit figyelték, és innen próbáltak adatokat gyűjteni rájuk.¹

Az Eötvös Collegiumban Kosáry és Benda szobatársak voltak. A Collegiumból került ki későbbi teljes munkatársi gárdájuk. Mályusz Elemér, Ember Győző, Trócsányi Zsolt, Niederhauser Emil, Maksay Ferenc, Heckenast Gusztáv, a fiatalabb korosztályból Szűcs Jenő. *(Füzetünk egyik jelentése ezt a viszonyt elemzi.)*

A volt elitképzőt a 19. század fordulóján Eötvös Loránd alapította a francia tanárképző, az École Normale Supérieure mintájára. A bentlakásos intézmény a tudományos elit képzését szolgálta, a történész generáció sorát adta. A külön oktatással és közös étkezéssel, rendezvényekkel együtt nevelt gárda csak fiúkból tevődött össze. Négyen laktak egy egységben, amely háló- és dolgozószobából állt, két idősebb „tanár úr”, a családapa és a családanya – egyikőjük a rendért, másik a képzésért volt felelős – és a fiatalabbak, a két golyó. Kosáry és Benda voltak az idősebbek, Tóth András, Maksay Ferenc a fiatalabbak.²

1 Benda Kálmán ezután antikváriusi tevékenységből tartja fenn magát. Az 1956-os forradalom idején az MTA Történettudományi Intézet Forradalmi Bizottságának elnöke és az intézet igazgatóhelyettese lesz.

2 Benda Kálmán: *A nemzeti hivatástudat nyomában. Történelmi, történelemelméleti, művelődéstörténeti, iskolapolitikai és csángómagyar tanulmányok, írások, interjúk*. Budapest: Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2004. 511.

A két történész a budapesti tudományegyetemre került Szekfű Gyula segítségével. Kosáry a Collegium tanára és a frissen alakított Teleki Intézet igazgatója lett. Benda ösztöndíjjal Bécsben és Párizsban dolgozott, Kosáry és Teleki segítségével Londonban és az Egyesült Államokban is járt. Az ÁVH szerint itt szervezte be az angol titkosszolgálat.

Benda a háború kezdetétől fogva szinte állandóan katona volt, kemény harcokban vonult vissza Budapestig, sokszor szinte a csodával határos módon menekül meg. Apahidánál ottfelejtették ütegét a Szamos túlsó partján, gyalogsági fedezet nélkül. Az ütegpárancsnok Benda azt az utasítást kapta, hogy élete árán is meg kell védenie a helyet. A föld felé néztek az ágyúcsövek, amelyek 25 km-es lőtávolságra voltak állítva, úgy harcoltak, hogy izzottak a túlterheltségtől, és tüzeltek a tőlük 50 m-re lévő ellenségre. Mindaddig, amíg az első orosz be nem tört az állásba, akit az ütegpárancsnok Benda mellbe lőtt és elkiáltotta magát, hogy „meneküljön, aki él!”, majd belevetette magát a jeges Szamosba, és átúszott a túlpartra.

Kosáry miniszteriális kapcsolatai kiemelték mindebből. Bár a háború végén mégis Benda volt a szerencsésebb, az intézeti óvóhelyről éppen akkor távozott el, amikor az orosz járőr elvitte az ott lévő civil férfiakat a gödöllői gyűjtőtáborba. Kosáry, Elekes Lajos és társaik csak később térhettek vissza a hadifogságból.

Az Eötvös Collegiumot is elérte az átalakítás szele. Az elitista nevelés a tudományban sem volt megengedett. Egy diákönkormányzati választás ürügyén, ahol a többség nem a kommunista jelöltre szavazott, kitért a botrány.

Hallgassuk csak a korszak obszcén kortes diákversét:

*„Nem lesz a vezérünk Majdik,
mert a p... jobbra hajlik.
Balf...sz kell e méltóságra.
Szavazzatok Pándi Pálra³!”*

Többeket fegyelmi útján kizártak, a Collegiumot átalakították. Kosáryt elbocsátották, Benda Kálmán majd idős korában, 1983-tól taníthat csak az intézményben.

Egy interjúban, a rendszerváltás időszakában mesélte el Benda a korszak viccét, miszerint háromfajta ember él Magyarországon: aki már ült börtönben, aki éppen ott ül, és aki majd ülni fog. Ő bevallása szerint mindig a harmadik típusba tartozott. Minek köszönhette, hogy nem érte el ez a sors? Talán egyenességének és szerénységének.

Az elviselhetetlenségig hiú, karrierista Kosáry, mint szürke, őt kiszolgáló, általa támogatott történészt állítja be helyettesét:

„Benda Kálmán mint népies narodnyik irányzatú történetíró indult, később azonban Kosáry befolyására teljesen átvette annak politikai nézeteit, helyettese volt az intézetben a Társulatnál és a Revuenél is. Megnyilatkozásaik teljesen egyöntetűek voltak, minden kérdést megbeszéltek egymással, Benda gyakran intézkedett Kosáry nevében és megbízásából. Jellemző kettejük között lévő szoros viszonyra, hogy közvetlen házi telefonnal kötötték össze szobáikat.” – írja a besúgó jelentés 1949-ben.

Érdekes és más helyen szintén leírják Bendáról, hogy Andics Erzsébet kedvelte mokány termete, kiállása miatt, mint a nép fiát tartotta számon a polgári származású Kosáryval szemben, pedig Benda apja ezre-

3 Kardos Pál később változtatta nevét Pándi Pálra.

des volt, aki a Ludovikán tanított térképészetet. Andics valószínűleg egymással próbálta ellensúlyozni a két történeoszt. Párizsba mindkettejükkel elkísértette magát. Meg volt lepve, hogy Kosáry mindent el tud intézni, bár nem velük együtt lakik a kijelölt szálláson, de magát marxista történésznek tünteti fel. Kifejezetten sértőnek vélte, hogy a francia történelmi támadásokkal szemben védelmébe vette őt, a magyar történet-tudomány irányítóját.

Benda nem tetszelgett marxista történész szerepben. Narodnyik-népi vonalúnak azért tarthatták, mert Györffy István vezetése alatt néprajz szakot is végzett, erősen demokratikus érzelmű volt, részt vett a nagybirtok ellen rendezett Táj és Népkutató Intézet kiállításán, amely Szekfű Gyula, Györffy István és a közigazgatás átalakításával foglalkozó Magyary Zoltán professzorok közös kutatómunkájára épült, és Teleki támogatását élvezte. A kiállítás megnyitón kitört ellenérzések és botrány miatt a miniszterelnök kénytelen volt bezárni azt.

Ekkor alakították meg, főként fiatalok számára a miniszterelnökről elnevezett Teleki Intézetet, melynek volt egy népfőiskolai tábora is Tatán. Ennek lett vezetője Benda. A tábor a vállalkozó parasztfiatalokat próbálta oktatni, a skandináv modell alapján gyakorlati ismeretek elsajátítására, akik ekkor az ország többségi agrárlakosságát alkották.⁴

Emellett Benda az intézet keretében végzett kutatómunkát, főként Erdélyben a viselettörténész Zichy Istvánnal. A gyűjtött néprajzi anyag (főként filmdokumentációk) Budapest bombázásakor egy csőtörés következtében megsemmisült. A frontról hazatérő kutató derékig érő vízben, úszva találta az anyagot.

Benda már a családból hozta német a nyelv tökéletes ismeretét, a klasszikus latin–görög nyelv ismerete mellett a Collegiumban megtanult franciául. Angolul azonban nem beszélt tökéletesen. Így az angol–amerikai kémkedési ügybe, amellyel Kosáryt vádolták, nem volt bekapcsolható.

A hetente tartott Revue-teák, amelyek a háború utáni Budapest nagy értelmiségi közösségét vonzották a Telekiről Kelet-európai Tudományos Intézetre átkeresztelt intézménybe az idegen nyelven kiadott lap (*Revue d' Histoire Comparée*) külföldi kapcsolatait is életben tartották. Az intézetet, Szalai Sándor véleménye alapján veszélyes „fertőző gócpontnak vélte az állambiztonság”. Először anyagi visszaéléseket próbáltak rábizonyítani a folyóirat munkatársaira, de mivel a művelet nem volt sikeres, egyik kollégájuk, Guoth Kálmán öngyilkossága után nyomoztak, aki vonat elé vetette magát. Guoth Benda albérlője volt, és az a hír terjedt el róla, hogy az ÁVO kergette a halálba. Benda az állandóan reflektorfényben élő Kosáry mellett, mondhatjuk szerencséjére, nem tűnik veszélyesnek az ÁVH számára.

„Hogy szürke történelem tanárok sorából kiugorhatott és ma az intézet egyik vezetője lehet, azt Kosárynak köszönheti” – írja egy korabeli jelentés Bendáról.

„Benda egészen szürke történész, Kosáry mellett csak kulizó munkát végez” – írja a másik.

Valójában Benda volt az igazi forrásokkal dolgozó szaktörténész, míg Kosáry a politikus. Későbbi szakmai kapcsolatukat jellemzi az 1970-es években egy osztrákok által rendezett konferenciavita, amikor ők és Ember Győző, harmadik Eötvös-collegista társukkal olyan heves vitát folytatnak a Habsburg-ház 18. századi, magyarországi szerepéről, hogy az osztrák elnöknek kell megvonnia tőlük a szót. Kollégáik az elnök azon kérdésére, hogy politikai ellentét feszül-e közöttük, azt válaszolták, hogy nem, mi több egyetemi szobatársak voltak, csak a széthúzó magyar átok tört ki rajtuk. Igazából azt a történész nemzedéket képviselték, akik körében a heves szakmai vita velejárója és előrevívője volt a tudományos közéletnek.

4 Uo., 522–523.

Az 1945-ös rendszerváltás egy moszkovita kommunista elit kezébe játssza át a történettudomány kulcs-
pozícióit. A Moszkvából jött Andics Erzsébet és Nemes Dezső pontosan annak köszönhetően éltek a sztá-
lini tisztogatások időszakában, hogy beiratkoztak az egyetemre és elsajátították azt a marxista-leninista ter-
minológiát, valamint a gazdaságtörténetre és közgazdaságtudományra épülő kutatómódszertant, amellyel
a gazdasági alap és ideológiai felépítmény fiókos szekrényébe minden egyes történelmi adatot, kétséget nem
tűrően véglegesen el lehetett helyezni.⁵

Mindez azonban nem jelentette azt, hogy a viszony sokáig harmonikus lett volna. Hadd hozzam itt Benda
Kálmán Andics Erzsébet óhajára bezúzatott Bocskai-könyvének példáját.

A Történeti Társaság elítélő vitaülése után az volt a vád ellene, hogy „nemzeti” összetartozó érzést vélt
felfedezni, egyébként a korabeli forrásra hivatkozva, a főnemesség és nem nemesek között. A könyvet egy
mondat miatt vonták be.⁶ Az ominózus mondat arra vonatkozott, hogy a török kérte Érsekújvár ostroma
után a foglyok kiszolgáltatását. Bocskai hadvezére erre csak részben lett volna hajlandó: a németeket kiadja,
a magyarokat nem. Bár itt nem tudjuk kiről is van szó, kit jelöl a magyar és a német. Benda Kálmán azonban
utalt rá, hogy főnemes és alsóbb rétegek közötti nemzeti összetartó erők működtek. Tehát Andics Erzsé-
bet és követői pontosan azért a nemzeti függetlenségi szemlélet forrásszerű megjelenéséért semmisítették
meg a könyvet, ami mint nacionalkommunista ideológia – Mód Aladár nevével állítólag kötelező jelleggel –
az egész korszakot átfogta.

Azok a kategóriák és szellemi kasztok, amelyekbe a jelentések – 1956 előtt és az azt közvetlenül követő
években – biztos kézzel osztanak be személyeket, nem így álltak fel. Benda Kálmán erre az élő példa. Pé-
ldául soha sem nyilatkozott elítélően Mód Aladáról.⁷ Nem azért, mert ő is a kommunista meggyőződéshez
közelálló lett volna, hanem mert történetfelfogásában rokon gondolatokat talált. Egyébként is a ludovikás
tisztánár apáért üldözött, Szekfű-tanítvány, de a két háború közötti népi mozgalomhoz is közelálló reformá-
tus Benda hova sorolható be az állambiztonság rendszerében? Konzervatív szekfűi gondolkodású (katolikus)
– vagy középosztályi, vagy kurucos protestáns, vagy baloldali népi?

A Kádári konszolidáció mindent elkövetett azért, hogy a forradalom napjaiban nemzeti érzésében egy-
séges ellenálló társadalom értelmiségét széthasogassa, szembeállítsa. A kialakult frontvonalakat összemos-
sa, a tényeket és emlékeket összemaszatolja. Ez az 1970-es évekre sikerül csak. Akkorra az újonnan jövő fia-
tal táskahordozó réteg, mint megmondó-emberek beosztanak mindenkit hajlama, múltja, nézetei és céljai
szerint, ahol azután bizonyos határok között tevékenykedhet. Gondosan ügyelnek arra, hogy ne legyen a
csoportok között átjárás és ők kezelhessék a kialakuló vagy gerjesztett ellentéteket. Mindmáig ezt a cso-
portbeosztást próbálják erőltetni a múlt értelmezésénél, holott nem minden esetben itt húzódtak a törés-
vonalak.⁸

Benda Kálmán már a kezdetek kezdetén nehezen volt beosztható egy csoportba. Polgárinak és narodnyiknak
is mondták egyszerre. Református identitása fontos tájékozódási ponttá vált, de amikor az 1970-es évek végén
a moldvai csángók kutatásával kezdett foglalkozni, akik katolikus identitásúak voltak, és kapcsolataik egyre erő-
sebbé váltak Rómával, akkor személye, mint a felekezetek közötti béke megteremtője vált ismét veszélyessé.

Molnár Erik 1949-es kinevezése az akkor alakuló Történettudományi Intézet élére mindenképpen egy el-
lenségű képzése volt az Andics Erzsébet–Mód Aladár-féle történeti koncepciót magáénak valló csoporttal

5 Óze Sándor: *Nemzettudat és historiográfia*. Budapest: Hamvas Intézet, 2009. 79.

6 Benda Kálmán: *A Bocskai-szabadságharc*. Bp. 1955. A bezúzatás történetét elmondja részletesen Benda Kálmán: *Bocskai István*.
Bp. 1993, az 1942-ben megjelent életrajz újrakiadásának utószavában.

7 Személyes közlés.

8 Óze, i. m. 84–85.

szemben Rákosiék részéről. (A két világháború között megalakított, Teleki Intézetről Kelet-európai Intézetnek átkeresztelt műhelyt új munkatársakkal töltötték fel, és különböző eszközökkel presszionálták.⁹) Az állambiztonsági jelentések az intézet korábbi vezetőjében, Kosáry Domokosban az angol titkosszolgálat emberét látták, és szerintük ezért került harmincévesen a történettudomány irányító pozíciójába.

A középgeneráció helyett, parancsteljesítő, hálás, tapasztalatlan ifjoncokat állítanak be, akik a háttérből irányíthatóak. Így kerül oda Hanák Péter, Vígh Károly, és később Pach Zsigmond Pál gimnáziumi tanár lesz az intézet igazgatóhelyettese és tényleges irányítója. 1956 után pedig az ő egykori tanítványai, Berend T. Iván és Ránki György kapnak lehetőséget. Az ideológiai változások nem először hoznak ilyet Magyarországon. Gondoljunk csak Kosáry Domokosra, aki az Eötvös Collegium padjaiból kerül a Teleki Intézet élére, amelyhez nem csak tehetsége segíthette hozzá. (Lásd Rónai András visszaemlékezését, ahol a nemzetközileg elismert tudós arra panaszkodik, hogyan tette el láb alól demokratikus érzelmeit hangsúlyozva a fiatal történész nemzedék.¹⁰) Kosáryt a Huszti családba való beházasodása is segítette előmenetelében. (A Hóman Bálint-féle kulturális kormányzat második embere az apósa.) Ugyanakkor az ÁVH arra gyanakodott, hogy ekkor, az angolszász országokba történt tanulmányútjai során szervezik be valószínűleg az angol titkosszolgálat ügynökének.¹¹

Az 1960-as évek elején zajló nemzet- vagy más néven, Molnár Erik-vita a Kádár-korszak konszolidációs erőpróbája is volt. Történeti korszaka éppen azt a 16–18. századot érintette, amely Benda Kálmán fő kutatási területe volt. A disputa csak a külföld számára volt a gondolatszabadság és a metodikai pluralizmus bizonyítása, hiszen – ahogy az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának dokumentációjából kiderül – a történetészeket figyelő informátorok arról is írtak jelentéseikben, ki milyen álláspontot képvisel a vitában.¹²

1960. március 30-án a „Vili” nevű ügynök azt jelenti az egyik történész munkatársról:

„A Thököly-problémát csak az 1956-os események után tudta igazán megérteni. Akkor, amikor az 1568-as években már nemzetközi méretekben napirendre került a török birodalom visszaszorítása, a Habsburgok vezetésével, Thököly akkor állt egy Habsburg-ellenes, török támogatást élvező felkelés élén. Ebben a helyzetben a Habsburgoktól a függetlenséget elérő felkelés sikere egyértelmű lett volna az ázsiai török feudalizmus termelőerőket béklyóban tartó további magyarországi uralmával. Thököly számára egyéni megoldást jelentett az emigráció, de ez nem lehetett társadalmi megoldás, aminthogy kurucai is átszökdöstek a törököt visszaszorító császári csapatokhoz. – Itt Magyarországon mégis csak a szocializmus építése folyik, míg nyugaton kapitalista szabadverseny uralkodik. Thököly emigráns szerepét összevetette Király Béla disszidálásával, mondván, hogy lehetséges, hogy Nyugaton sikerült magának egzisztenciát teremtenie, ami a társadalom nagy része számára nem járható út –, de ha amerikai segítséggel visszakérülne Magyarországra, akkor nem sikerülne az ő saját elképzeléseit megvalósítani, hanem az amerikaiak politikai törekvéseit kellene kiszolgálnia.”

A párhuzam itt nyilvánvaló. A jelentések szerint, amint a nagypolitikában a Kádár-kormány elszigeteltségéből az első kitérés a nyugati nemzetközi baloldal felé Franciaországon keresztül vezetett, itt is a franciák voltak azok, akik először felvették a fonalat és baloldali értelmiségük az európai ellenséges hangulattal szemben kapcsolatot teremtett a Kádár-kormányval annak elfogadtatására.¹³ A Történettudományi Intézetet is olyan

9 Lásd: ÁBTL O- 11182, O-11182/1. A nyakukra telepített új munkatársaktól elvárták, hogy jelentsenek és megfigyeljenek. Hanák Pétert rajtakapja a portás, hogy éjszaka fiókokat kutat át, s tapasztalatairól jelent az igazgatónak. A botrány és a dekonspirálódás után az ő anyaga ma is kutatható.

10 Rónai András: *Térképezett történelem*. Budapest, 1989.

11 Őze, i. m. 78–79.

12 Uo., 105. és 212.

13 Uo., 105.

terepnek látják, ahol a nyugati kapcsolatfelvétel végbemehet. Külföldön nevet szerzett, franciául jól beszélő történészek megnyerésére van tehát ekkor szükség. Benda Kálmán is így kerül képbe.

Kosáry Benda jellemzését 1957-es kihallgatása során is szinte ugyanolyan leereszkedő hangon teszi meg. Talán ez a szerencséje Bendának, mert végül is nem emelnek vádat ellene sem 1949-ben, sem 1957-ben. A kémkedés helyett marad a „megrögzött reakciós” vád. Évekig munkanélküli, alkalmi megbízásokból tartja fenn családját és nyugdíjától megfosztott szüleit. Erős protestáns kapcsolatai révén kap először állást. Levéltáros lesz a református egyház Ráday Gyűjteményében, majd 1956-tól a Kelet-európai Tudományos Intézet utódjában, a Történettudományi Intézetben.¹⁴

1956-ban a Történettudományi Intézet Forradalmi Bizottságának vezetője volt és rövid időre igazgató-helyettese is. Ilyen minőségében jelentett róla „Vili” ügynök. Az állambiztonság pedig megpróbálta befűzni Kosáry kémkedési, külföldi hírszerzési ügyébe. Tény hogy a Ráday Gyűjtemény igazgatójaként röplapokat gyűjtetett, mint történeti dokumentumokat és az ENSZ 5-ös bizottságának írt *Hungaricus* című röpirat is megtekinthető volt közöttük.

Az 1970-es években főként Pamlényi Ervinnek, a *Századok* szerkesztőjének, rosszhiszemű és „Vilihez” képest ellenséges szellemű jelentéseit láthatjuk Bendáról. Pamlényi társadalmi kapcsolatként a rádió volt osztályvezetőjeként került a Történettudományi Intézethez, majd saját kérésre lett ügynök, később tevékenységét a bécsi Collegium Hungaricum igazgatójaként folytatta.

Az állambiztonsági jelentés ösztöndíjakról beszél és örvendezik annak, hogy a nagy kora-újkorral foglalkozó történész Fernand Braudel baloldali gondolkodású.¹⁵ Braudelt jelölik összekötőkapocsként a bloomingtoni egyetem irányába is. Bloomington lesz az a hely, amelynek magyar történeti tanszéke a rendszerváltás előtt postaládája a szovjet és amerikai nagypolitikának.

Intézetigazgató-helyettesi állását később Pach Zsigmond Pál vette át, aki „vonalas” vezető volt. Benda bevallása szerint a későbbi években maximum csak a mosdóban futott vele össze.

Az állambiztonság, mint a besúgó jelentés mutatja, elsősorban egyházi kapcsolataira volt kíváncsi. A Ráday Gyűjteményben a forradalom időszakában összeszedett röplapgyűjtemény és a *Hungaricus* kézírata miatt kezdenek utána nyomozni. Más alkalommal Péter János külügyminiszteri megbízásáról mondott szavait jelentik. Főnökénél, az intézetvezető Molnár Eriknél feljelentették, hogy nem értett egyet a párt által képviselt állásponttal. Molnár állítólag megkérdezte a kivizsgálás során, hogy párttag-e. Benda nemleges válaszára azt mondta, hogy akkor szabad egyet nem értenie.

A Történettudományi Intézet informátora, „Vili” 1972-ben azt jelenti Benda Kálmánról: nehezményezte, hogy nem kapott időben útlevelet. Az értékelésben azt találjuk, hogy:

„Nevezett az 1972. V. 8–10. között rendezendő történész konferenciát össze akarta kötni az európai szabadegyházak által rendezendő (V. 21–28.) tanulmányúttal. Az illetékes állami szervek nem tudtak erről a tervről.”

Az 1980-as évek „Kombinátor” fedőnevű dossziéja eddig nem került elő, vagy megsemmisítették, vagy lapang valahol. Így szintén csak más célszemély társaságában említettként láthatjuk őt az erdélyi események, vagy a Jurta Színház ellenzéki körének résztvevőjeként.

Mindig fontos volt számára a határon túli magyarság helyzete.

¹⁴ Benda, i. m. 526–527., 534–535.

¹⁵ Őze, i. m. 105.

Egy évvel a rendszerváltás előtt írta Benda Kálmán a 20. század második felének magyar nemzettudat-kutatásáról:

„Arról, hogy magyar és magyar közt, társadalmi helyzetétől függetlenül, kezdettől fogva mindig élt az összetartozás érzése, hogy az egymással szembenálló társadalmi osztályok – úgy, ahogy másutt is – együtt alakították azt, amit magyar történelemnek mondunk, s koronként változó formában és változó tartalommal, de hosszú évszázadok óta volt magyar nemzet, melynek jelentős része nem saját akaratából került az ország határain kívülre. Erről még említést sem volt szabad tenni. Ez a történet szemlélet rövidre vágta a nemzeti emlékezés fájának mélybe nyúló gyökereit, és lenyeste szerteágazó gallyait. Egy egész nemzedék nőtt fel ebben a szemléletben.”¹⁶

Szoros kapcsolatban állt az erdélyi tudományos réteggel. (Az Erdélyi Szótörténeti Tár egyszemélyes vállalkozásának szerkesztője, Szabó T. Attila unokatestvére volt Bendának.) A Ceaușescu-diktatúra idején az *Ellenpontok* röpirat és a falurombolási programmal szembeni ellenállás részeként bécsi kutatóútját felhasználta, hogy találkozzon a burgenlandi evangélikus püspökkel, aki az európai ökumenikus tanács elnökhelyettese, jelenti róla az állambiztonság informátora. Tehát protestáns kapcsolatait felhasználva próbált segíteni erdélyi magyar társainak.

Útja során a jelentés kapcsolatba hozza őt Hankiss Elemérrel, Csalog Zsolttal és Eörsi Istvánnal, utóbbi Kun Béla bécsi kommunista pártot dehonesztáló iratait kívánta felderíteni. Az informátor feltételezi, hogy a levéltári kutatás egyik legelismertebb magyar szakértője, Benda Kálmán segít neki, ami azért veszélyes az állambiztonság számára, mivel úgy látják, hogy a kétféle ellenzék itt kapcsolódik össze.

A későbbiekben is Benda lesz az az ember, aki képes összeköttetést teremteni. Ő az, aki elnökként a Jurta Színházban megpróbálja egyensúlyozni Tamás Gáspár Miklós és Czine Mihály beszédei között az ellentétet. Ő az, aki a „lánchídi” csata utáni évben az Eötvös Kollégiumban március 15-i beszédet mond, amelyre váratlanul kivonul Aczél György. Benda még a biztonsági őrök megérkezése előtt elmondja a beszédet, majd a hátsó lépcsőn távozik. Ő az, aki közvetítőként lép fel, mint az Eötvös Collegium tanára az igazgató és a későbbi liberális ellenzék által feltüzelt diákok között.

Benda Kálmán élete, a szaktudományhoz való viszonya sohasem szakadt el a való élet formálására indító akarattól. Bár katedrát hosszú élete során sohasem kapott, mégis nagy szerepe volt a nemzeti hivatástudat továbbadásában, újragondolásában.

A róla fellelhető kommunista állambiztonsági jelentések 1945-ben, 1956-ban és utána is veszélyes embernek tartották. Még az 1980-as évek fordulóján is új dossziét nyitottak rá „Kombinátor” fedőnévvel. Sajnos ez a dosszié is lappang, vagy megsemmisítették, így füzetünkhöz mások megfigyelési anyagaiból – Kosáry, Pamlényi Ervin, Csalogh Zsolt stb. – szereplő mozaikokat tudtunk kiragadni. Nem értették, miért vannak – ahogy a jelentések írták – „titkos útjai”, miért hajlandó anyagi térítés reménye nélkül is, másodosztályú vonatokon Isten háta mögötti poros helyekre, vagy határon túli magyar közösségek meghívására, félnapokat utazni és előadni.

Valójában a kommunista hatalomnak nem volt esélye azzal a predesztinációs hittal szemben, amelyben Benda Kálmán egész személyisége gyökerezett, és ezt homályosan érezték is szemmel tartói. Valójában egy beteges, idegen hatalmat kiszolgáló gondolkodással szemben ő volt az egészséges, teljes életet élő ember. Egy 19. századi hagyományokkal bíró értelmiségi típust képviselt azzal, hogy szakmáját úgy tudta művelni, hogy közben felelősséget érzett az iránt a közösség iránt, melynek történelmét kutatta, és hitt abban, hogy formálhatja is.

16 Benda, i. m. 12–13.

Dokumentumok

SZIGORUAN BIZALMAS!

Á. V. H.

SZERV: _____

OSZTÁLY: _____

SZEMÉLYI DOSSZIÉ

NÉV: _____

STAM. N. 10 1992/1950
György Borsosonkos

A Történelmi Hivatal
az Ety. 25M alapján
az iratokat átvette.

MECNYITVA: 10 50 18

LEZÁRVA: 10 _____

ARCHIV SZÁM: _____

VIZSGALATI DOSSZIÉ SZÁM: _____

VIZSGALATI DOSSZIÉ ARCHIV SZÁM: _____

I./ 55/1.

Informátor, 1950. áprilisában szerveztük be. Mint a Tud. Folyóira Kiadó NV. volt alkalmazottját hallgattuk ki és informátorként beszerveztük. Munkáját nagy hozzáértéssel végzi. Rendkívül rafinált, könnyen be tud férkőzni az emberek bizalmába, jó ember ismerő, azonban politikailag gyenge, minden párttagban kommunista lát. Munkáját szorgalmassan végzi, karrierista, arra számít, hogy a nekünk végzett munka eredménye képpen vissza szerezheti párttagságát. Rendkívül anyagi.

II./ 55/2.

Informátor, 1950. áprilisában lett beszervezve preszeziós alapon. Sem a Párthoz, sem a Hatósághoz nem őszinte kezdetben igyekezett bizonyos kérdéseket elhallgatni. Most dolgozik nekünk, mert fél, hogy brockista kapcsolatai miatt kellemetlensége lessz. Munkáját egyelőre még nem érti, de nevelhető. Politikailag fejlett.

III./ 7/1.

Pontatlan közepes kötelességtudó, egyetemet végzett, jó polgári műveltségű. Homosexuális. Rendkívül hanyag úgy munkájában mint általános magatartásában. Pontatlan úgy a találkozásokon, mint az általános feladatok megoldásában. Időben nem készíti el, azonban a feledatot megoldja. Konspiráció felderítésére nem használható, de értékes adatot tud szolgáltatni minden volt közéleti szereplőről. Jó ismeretségi köre ugyan meg van, de ismeretségi köre mint homosexuális egyént nem szivessen veszik ennek következtében felszines anyagot tud kapni. Gyenge jellemű ember hirében áll. Köreiben kissé tartózkodnak tőlle. Jelentései megbízhatóak.

IV./ 11.

Informátor, öntevékeny jó ember ismerő, ravasz aki jól tud bánni az emberekkel. Hatósághoz őszinte a barátairól is elmond mindent. Kissé szubjektív, bár ezt igyekszik leküzdeni. Karrierizmusból dolgozik nekünk, fél hogy a nekünk végzett munka miatt a Párt előtt kedvezőtlen színben tűnik fel. Jelentései legfeljebb szubjektivitásuk miatt szorulnak ellenőrzésre.

18

J e l l e m z é s e :

Rettenetesen hiu a tudására. Karrierista, nagyravágyó, a mindenkit eltipró egoizmusban lehetne összefoglalni legjobban jellemét. Magabiztos, kiváló fejű ember, elismerten szaktekintély. Jó fellépésű. Anyagias természetű.

TÖRTÉNETI HIVATAL

TÖRTÉNETI HIVATAL
0 - 11182

003

Nyilvántartó adatai:

A nyugati államokban, tudományos körökben közismert. Állandóan levelez külföldi egyénekekkel.

Szoros barátság fűzi dr. Szladics Károly nyug. fasiszta tanárhoz. Szladics két fia Londonban él. A belpolitikai tudományos és művészeti belügyekről állandóan tájékoztatja a katonai missiót.

Nyomozati adatok :

Éveket töltött Angliában, Amerikában, Bécsben tanulmányi uton.

Teleky Pál az öngyilkos miniszter megbízásából Angliába, illetve Amerikába utazik speciális megbízatással, hogy olyan tárgyaljon az angolszász hatalmakkal, hogy a háború elveszése esetén Magyarországgal szemben megtaralják a kivezető utat. Teleky öngyilkosságáig tárgyalta is Roosewelt megbízottaival.

Hazatérése után munkájának kiadását a Horthy regiem támogatja. A támogatás különösen akkor válik feltűnővé, mikor Huszt Józsefnek a Horthy korszak legfőbb kulturpolitikusának lányát veszi el feleségül.

Ebben az időben baráti köréhez tartozik Hóman Bálint, Kállay Gyula, Szentiványi Domonkos, s ifj. Horthy Miklós, vele együtt az egész Horthy család. A MDP kongresszusán külügyi szemináriumi előadó volt. Megír egy 70 oldalas történetet a Tanácsköztársaságról, melyben a Köztársaságot a legalávalóbb módon gyalázza. A könyvet világszerte terjesztették.

1944.-ben fordulatot hoz politikájában, s anti-náci beállítottságot hoz fel. Egy angol ejtőernyős partizánt bujtat, ezért 1946.-ban Alexander, az angol tengerhadserg parancsnoka, kitüntetésben részesíti.

Az akkor már ő általa vezetett Kelet-Európai Intézet / Teleky Pál / a "pijamás" ellenálló találkozóhelyeivé válik. Találkozóikat itt bonyolítják le Szentiványi Domonkos, Szenes nevű ezredes, Borsod István disszidált követségi tanácsos, / washingtoni / és Szegedi Masszák Aladár, volt washingtoni követ. Szintén a társaságába tartozott Ortutay Gyula miniszter és Szegfű Gyula volt moszkvai követ is.

A felszabadulás után orosz fogságba esik, majd szabadulása utánegy csomó azóta kiszelektált tankönyvet ad ki. 1946.-ban külföldre megy.

./.

A Történeti Hivatalban
eredeti iratról készült
évi XXIII. tv. 25/A. §.
anonimizált másolat

Külföldön Benda Kálmánnal együtt a nyugati kultur-
kapcsolatok felvételének ürügyével Párisba, majd
Londonba mennek. Londonban egyedül is átmegy.

1947.-ben ismét Londonba megy.

1948.-ban résztvesz a párisi történész kongresszuson
Kapcsolatot létesít az Unescoval. Javaslattal nyújt
be egy világ minden nyelvén megírt nemzetközi történel-
mi könyvének kiadására.

Kosáry hazajövetele után megkezdte munkáját, de a Pár
az egész történelmi könyv szerkesztését lefújta. Azó-
ta munkája az Intézetben csak látványos.

Külföldi kapcsolatainak hazai ápolására, ugynevezett
Reveu teákat rendezett, minden nő első csütörtökén.
Ezekre a teákra általában meghívta a politikai és
társadalmi élet kiválóságait, de általában a jobb
oldali kiemelkedő személyiségeket. Az odajáró társa-
ságnak kb. 70 %-a drószidant, illetve az eszke-
vésben lebukott. A teákra hivatalosak voltak az ak-
kori onai és politikai missiók külföldi személy-
ségei

Mikor a Párt lealkototta az Unescova, illetve a tör-
ténelem könyv szerkesztésével való kapcsolatait, il-
letve munkáit, megváltozott, és igyekszik magát, jó
baloldali demokratának feltüntetni.

Egész szoros viszonyt tart
fenn Dr. Benda Kálmánnal / történész / Kenyeres László
/ történész / Dr. Jászai Magda / történész /
Jászai Gabriella, Barta István és Gyóni Mátyás hiva-
tali kollegáival. A fenti személyekkel együtt az e-
gyik szrányában helyezkedett el.

Feltűnően jól van értesülve a belpolitikai események
ról. / Tildy lemondásáról pl: / szeret kommunistákkal
barátkozni.

Menti az Intézetben elrejtett garnituráját, de csak
addig, amíg az ő személye kompromittálódik. Az Inté-
zet igazgatása alatt semmit sem produkál, tehát tudomá-
nyos szabotázszt végez.

Külföldiek közül leginkább a franciákkal tartott ka-
csolatot és tart jelenleg.

Igazgatói pozícióját hivatali visszaélésekkel jöve-
delmének növelésére is felhasználta. Sorozatosan kö-
vetett el sikkasztást, úgy hogy az Intézet kiadvá-
nyai uton jogosulatlanul szerző díjat vett fel /pl:
Kossuth összes munkáinak kinyomatásakor /

Sicaire nevű francia történész gyakran jár hozzá.
Kosáry szerint baloldali ember.

TÖRTÉNETI HIVATAL008

0 - 11182

(25)

Benda Kálmánt és Kenyere Lászlót akik kb. egy év e megszűnt lapnak a Revue-nek voltak a munkatársai, az intézetnél megtartot és így ez a két személy lekötelezetje lettek Kosári-nak.

Guoth Kálmán SzU-ból hazatérése után röktön befolyása alá kerítették Kosári Domokos és társai.

Guoth Kálmánt sikerült is befolyásuk alá vonni és egyes kérdésekben mint ütő kártyát kijátszották az intézetben levő elvtársak ellen.

1949 június 23-án Kosári József beszélgetést folytatott Guoth-al.

Guoth 24-én a vonat alá vetette magát.

1949 június 27-ik én Kosári Benda Kálmán és Gyóna Mátyas kint voltak Guoth lakásán és át nézték holmiját. Guoth főbőrleje Mészáné ottartózkodásuk alatt nagy részt bent volt a szobában de azon idő alatt nem látott semmit sem elvinni.

A temetés után Kosári ismét elment Bendaéval és Guoth anyával a lakásra és az öszecsomagolt holmit el vitték.

TÖRTÉNETI HIVATAL

TÖRTÉNETI HIVATAL

0 - 11182

009

Kosáry Domokos ~~XXXXXXXXXXXX~~ a "keresztény középosztály kedvelt irónójának, Kosáryné Réz Lolának a fia. Anya révén és patricius származása miatt-kétségtelen kiváló képességeit-hamar kibontakoztatta. Gyors karrierjét hathatósan elősegítette az a családi körülmény, hogy Husztai József egyetemi tanár lányát vette feleségül. Husztai professzor a tudománypolitika területén nagyhatalomnak számított. Hóman Bálint Közoktatási Bizottságának volt ügyvezetője és mint ilyen a hómani reakciós, antidemokratikus és tudományellenes kulturpolitika egyik irányítója. Tőle függtek sok tekintetben az egyetemi tanári kinevezések és a társadalomtudományok kulcspozícióit a különféle tudományos intézményekben csak Husztai és klikkjének emberei tölthették be. Döntő szava volt ezen kívül az ösztöndíjak/bel- és külföldiek/odaitélésénél. Kosáry tehetsége és tudományos felkészültsége kevés lett volna ahhoz, hogy olyan ~~karrier~~ gyors karriert csináljon. Ennél sokkal döntőbb szempont volt "osztálymegbizhatósága" és az a nepotizmus, aminek a segítségével még 30 éven alul az Eötvös kollégium tanára, egyetemi magántanár és a Teleki Pál Tudományos Intézet osztályigazgatója lett.

Kosáry pályafutása kezdetétől kihasználta szerencsés körülményeit annak érdekében, hogy a Horthy-rendszerben mindent elérjen, ami csak egy fiatal tudós számára ~~lehetőséges~~ lehetséges. Kezdetől fogva karrierista és opportunista volt. Már indulásával, a Görgeyről írt disszertációjával kiszolgálta az akkori uralkodó klikk, Gömbösek érdekeit, akiknek a támogatásával ~~karrier~~ és tetszénnyilvánításával hozta ki Görgeyt dicsőítő könyvét. Ugyanolyan opportunist volt tőle, hogy 1937-ben Görgey-könyvet írt, mint amilyen opportunistusból készítette el az 1944-es évre Kossuth-könyvet, ami csak a felszabadulás után jelent meg. 1945-ig minden önálló munkája a Horthy- és Kállay-politika irányvonalában fekiődött. A Görgey-könyvet kivéve kompilációs munkákat írt, gazdájának a megrendelésére és ezekért a munkákért jelentékeny honoráriumokat vett fel. Mint Teleki Pál gróf környezetének egyik tagja, 1941-ben azal a politikai megbizatással utazott ki Angliába és az Egyesült Allamokba, hogy a magyar uralkodóosztály angolszász orientációjához összeköttetéseket és támaszt keressen, egyrészt arra való tekintettel, hogy Telekiék és Horthyék számítottak a német háborus vereségre, másrészt úgy gondolták, hogy a Szovjetunió ellen is ott kaphatnak védelmet. Kosáry-saját bevallása szerint-ekkor Eck-

hart Tiborral is tárgyalt Amerikában. Politikai küldetéséhez tartozott egy angolnyelvű magyar történet megjelentetése Amerikában, amely az egyetlen olyan magyar történet volt, amelyik eltért a szokástól, nem törődve a polgári történészek által sokat hangoztatott "történelmi távlattal", bőven foglalkozott a legújabb korról és az első világháborútól az 1930-as évek közepéig eljutva, a legaljasabb és legutszélibb hangon gyalázta az októberi forradalmat, a tanácsköztársaságot, magasztalta az ellenforradalom győzelmét, dicsőítette a Horty-rezsimet, Gömböst, stb. Mindezt kb 70⁰ tehát feltűnően bő terjedelemben. - Ennek a könyvnek a célja 1941-ben nyilván az volt, hogy történelmileg "igazolja" Magyarországot, a magyar ellenforradalmi rendszer politikáját és "megmagyarázza" a magyar uralkodóosztály szovjetellenes beállítottságának történelmi okait. A könyv olyan történehamisítés volt és olyan szennyirat, hogy még Amerikában is kedvezőtlen fogadtatásra talált. Így többek között Vámbéry Ruzsem irt éles, elutasító kritikát Kosáry könyvéről. - Kosáry nem tudta folytatni politikai misszióját, mert megbízója, Teleki 1941 tavaszán öngyilkos lett.

Kosáry vissza tért Magyarországra és különösen a Teleki Pál Tudományos Intézet felállítására után, mindinkább vezető szerephez jutott a történettudományi fronton. A Történettudományi Intézetben osztályigazgató lett, valójában pedig az egész Intézet igazgatója teendőit intézte, mivel Deér József igazgató mindenben az ő feje után igazodott. Kosáry 1942-ben, Kállay miniszterelnökségétől kezdve igyekezett "hozzá idomulni" a hintapolitikához és hogy mélyen intim kapcsolatai lehettek a konzervatív, reakciós jobboldallal, azt többek között bizonyítja, hogy 1943-ben Lillafüreden egyik előadója volt a Magyar Élet Pártja külpolitikai szemináriumának, ahol a Kállay-féle hintapolitikát történelmi érvekkel igyekezett igazolni. Előadása nyomtatásban is megjelent. - Annak a bizonyítására, hogy Kosáry mennyire Hortyék és Kállayék szolgálatában állott/akik nagyon jól megfizették szolgálatait/, csak utalhatok Szentiványi Domokoshoz fűződő benső barátságára, aki a Dálnoki-Veres féle összeesküvésből kifolyólag 15 évet kapott és akit az összeesküvők külügyminiszternek jelöltek. - Szentiványi Horthy-család/apja és fia/ bizalmasa volt és Hortyék átállási kísérleténél volt szerepe. Kosáry a felszabadulás után azal dicsekedett, hogy Alexander tábornoktól kapott ellenállási érmet, aki a Földközi tengeri brit hadiflotta parancsnoka volt, mert állítólag egy angol ejtőernyőst rejtegetett, aki Alexander egységében szolgált és egyben a Secret Service embere volt.

Kosáry "tudományos" munkájához tartozik, hogy magyar történetét svéd nyelvre is lefordíttatta, amely famentes papiroson a legjobb kivitelben jelent meg 1943-ban Horthyék, Kállayék támogatásával. Jellemző, hogy Kosáry a svéd nyelvű kiadást-magas rendelőinek intenciója szerint- a svéd viszonyokhoz idomította, kihagyta, illetőleg tompította a szociáldemokráciát ócsároló részeket, hogy aztán annál jobban kidomborítsa az általa képviselt/ellenforradalmi rendszer, kommunista-ellenességét. - Mindennek a teteje az volt, hogy angol nyelvű magyar történetének spanyol kiadása is megjelent/Historia de Hungaria por Domingo/de Kosáry/Madridban 1944-ben! Bizonyára nem véletlen, hogy Horthyék külpolitikai céljait szolgálta, hogy Magyarország "történetét" a II. világháború legkritikusabb éveiben angolul, spanyolul és svédül jelentették meg. Az sem véletlen, hogy ennek a megírására Kosáryt találták posszibilisnek.

Kosáry az Intézet folyóiratát a Revue-t is a nyugati /angolszász-francia/ orientáció szolgálatába állította. Jellemző hogy 1944-ig a folyóiratnak Vichy-Franciaországban, Spanyolországban, Svédországban, Törökországban, Svájcban volt megbízottja. Az Intézet ügyvezetését és tudományos működését illetően Kosáry Deér igazgatóval és Benda Kálmánnal működött együtt, akik mindenben székundáltak Kosáry intencióinak. Ebben a vonatkozásban az Intézet kiadványai önmagukért beszélnek.

Összefoglalva Kosáry 1945 előtt politikai jellemzését, németellenes, szovjetellenes, angolszász-barát volt, aki pénzért, karrierért, oportunizmusból, de nem utolsó sorban osztályhelyezete miatt is vállalta Horthyék megbízatásait és nemcsak a Teleki-Féle politikának lett hive, hanem a Kállay-politikát, a magyar uralkodóosztály hintapolitikáját is szolgálta könyvekkel, amelyeknek legjellegzetesebb tulajdonossága volt népellenességük, munkásellenességük, kommunistaeellenességük. Ebben a vonatkozásban olyan messze ment el Kosáry, hogy németellenessége ellenére 1944-ben Madridban jelenteti meg magyar történetét, illetve az 1918-as és 19-es forradalmakra vonatkozó gyálzkodásait.

A felszabadulás után Kosáry karrierje "ellenállási" érdemei miatt tovább ivelt felfelé: igazgatója lett a Történettudományi Intézetnek/ahonnan Deér eltávozik/ és 1946-ban a Történeti Társulat alelnökké választotta. Ezen kívül nyugati orientációjának megfelelően tevékeny szerepet vállal az amerikai-magyar és angol-magyar társaságokban. Ugy idehaza, mint külföl-

dön ~~széles~~ mind sűrűbben reprezentál a magyar történettudomány nevében. A felszabadulás óta hatszor járt eddig külföldön. Így Angliában, Franciaországban/itt a legtöbbször/, Ausztriában, Svédországban, Svájcban. A Történettudományi Intézetben és a Revue-nél megpróbálja a harmadik utas politikát érvényesíteni, de csakhamar kiderül ebből, hogy bizony ez a felszabadulás előtt nyugati út. ^{folytatóna} A Revue nyíltan megírja-és itt Kosárynak van vezérszerepe, hogy a francia, angol, amerikai folyóiratok nyomdokain kíván haladni és mintaképe a nyugati tudományosság magas színvonala. A Revue és az Intézet számára a marxista történet-szemlélet, a Szovjet történetírás nem létezik, szinte agyonhallgatják az ilyen szellemben írt munkákat és folyóiratokat. A Kosáry által megstúrt intézeti szellem a felszabadulás óta hiven tükrözi azt a szellemiséget, amit Kosáry sugároz magából. Az folyóiratot a nyugati osztály szerkeszti/holott a keleteurópai népeknek szól a Kosáry által kijelölt program/. Ebben a munkában a "dárva" munkát Benda végezte, aki mindenben alárendelte magát Kosáry akaratának. Kosáry és Benda honosították meg 1946-ban a havi Revue-teákat, amelyek mindinkább a polgári demokráciák iránt nosztalgiát érzők gyülekezőhelye lett és miután az utóbbi időkben jelentékeny-részben olyanok jelentek meg a teákon, akiket a különböző helyekről fenti nosztalgiájuk, vagy pettyes múltjuk miatt kiraktak, Kosáryék jónak látták beszüntetni a teákat.- Ami az Intézet külföldi vendégeit illeti, a demokratikus magatartás nem volt előfeltétel. Így pl. Franciaországból három előadást tartattak Victor Tapié-vel, egy kollaboráns, Vichy-ista vidéki, tizedrangú történészszel.

Kosáry külföldi ténykedéseiről kevés szivárgott ki. Az a körülmény, hogy külföldi levelezéseit sokszor két titkár-nóval bonyolítja je, az a nagy mennyiségű posta, ami ugy neki, mint Bendának érkezik, azt bizonyítják, hogy széleskörű kapcsolatokkal rendelkezik, illetve rendelkeznek. Magánlevelezésük át tanulmányozása felderíthetné kapcsolataikat és viszonyukat a nyugattal. Kosárynak Bendával szemben nemcsak francia kapcsolatai kitűnőek, hanem angol és amerikai kapcsolatai is. Így pl. 1947-ben, keleteurópai körutja során, meglátogatta Kosáryt a fiatal Seton Watson. Amerikába még Keresztury idején egy évre szóló meghívása érkezett, amit nem fogadott el. Ugyancsak Amerikából kapott kitűnő fizetési feltételek mellett egy katedra-meghívást is. Ez a meghívása-saját bevallása szerint- írásztalálókjában van és egyáltalában nem foglalkozott az ügy-

TÖRTÉNETI HIVATAL

0 - 11182

gyel. - Amikor 1948 tavaszán Párisban volt, ahol Eckhart Ferencel, Andics Erzsébettel, Benda Kálmánnal együtt a magyar történettudományt képviselte a francia centenáris kongresszuson, tartott egy progresszív előadást is. De ez az előadás és még egy-két progresszív és pozitív megnyilvánulása kevés volt ilyen előzmények után és nem volt elegendő a bizalmatlanság eloszlatására. Ugyanakkor Párisban az Unesco megbízta őt azzal, hogy dolgozzék ki egy tervet arra vonatkozóan, hogy miként publikálhatná az Unesco az egyes nemzeti történetírás standard-műveit hozzáférhető nyelveken. Ezzel kapcsolatban, hazaérkezése után jött meg az Unesco hivatalos meghívása a kultuszon keresztül Kosáry számára; Ennek értelmében neki az Unesco székhelyén kellett volna ezt a munkát megszerveznie. Ortutay már hozzájárult a kiküldetéséhez, ilyen értelemben értesítette is az Unescot, amikor a külügy végül is nem engedélyezte a dolgot.

Ekkor vette észre Kosáry, hogy politikailag nagyon rosszul áll a szénája idehaza. Saját bevallása szerint a fenti arculcsapás/Unesco-ügy/ után elment Ortutayhoz, aki lekötöztette Kosárynak, akitől nemcsak pénzt kapott 1944-ben/3000 pengőt, amit Ortutay soha nem adott vissza az Intézetnek/, hanem ő bujtatta el Ortutayt az Intézet óvóhelyén az egész ostrom alatt. Ortutay ezt ajánlotta Kosárynak, hogy valljon nyilvánosan, álljon ki és foglaljon állást a haladó történettudomány, valamint a népi demokrácia mellett. Kosáry az ötletet elfogadta és Ortutay támogatásával egy előadást hirdetett Történetírásunk időszeri kérdései címen, Ehhez az előadáshoz Molnár Ernő, Erdős Ferenc és Ortutay szóltak volna hozzá. Már ki volt tűzve az előadás június végére/1948/ és a meghívók is kimentek, amikor kellett fujni az előadást, mert Molnár Eriknek "más elfoglaltsága akadt". Nyilván a Párt arra az álláspontra helyezkedett hogy Kosáry számára nem nyújt segítséget opportunistá, hályezkedő, megtévesztő "kiállításához". - Ezen kudarc után következett Kosáry utolsó külföldi útja: Bécs és Páris, melynek során levéltári anyagot gyűjtött Kossuth-könyvéhez és egy Napoleon-korabeli magyar vonatkozása témához.

1948 nyarától minden igyekezete oda irányul, hogy possibilissé tegye magát a népi demokrácia előtt, de ugyanakkor úgy végzi a mi támadásaink következtében visszavonuló hadmozdulatait, hogy minél kisebb területet kelljen kiürítenie. Így ragaszkodni igyekezett ahhoz, hogy a Történelmi Társulat tisztí-

karában jobbkeze, Benda megmaradjon főtitkárnak és általában kompromisszum jöjjön létre/polgári törénészek közé marxisták is kerüljenek a vezetőségbe/. Csak amikor megismerte szándékainkat és látta az erőviszonyokat, akkor beszélt másként és készségesen végrehajtotta azt a feladatot, amire felkértük. Ahogy a Társulatnál kívánta tartani a frontot, úgy igyekszik most az Intézettel kapcsolatban tartani a pozíciókat/sajátját épügy mint Bendát/ és annak a reményének adott kifejezést, hogy egy felső igazgatás mellett ő megtarthatja vezető funkcióját, ha ezt alá rendelik is ennek a felső igazgatásnak/.

Szivós védekezésével és "mindenekaphatóságával" kapcsolatban felmerülhet az az aggály, hogy nincs-e Kosárynak külső megbízatása, amelynek értelmében neki nem az a kötelessége, hogy az elsők között disszidáljon, hanem, hogy minél tovább tartsa a frontot. Eddigi ténykedése mindenestre ~~ellenkező~~ e mellett szól. Az esetleges külső megbízatással kapcsolatban fel- említendő, hogy még márciusban, amikor a Történeti Társulatra és a Századokra vonatkozó döntés nem volt ismeretes, Amerika Hangja bementa, hogy ezeken a területeken a kommunisták átveszik az irányítást? Kinek vannak a történészek közül olyan jó angolszász kapcsolataik, akiről feltételezhető ennek a hírnek a kijuttatása? Még inkább gyanússá válik a dolog, ha ugyanezen adásban azt is meghallhattuk, hogy Kosáry apósának, Husztinak egyik működési ~~xxx~~ területét, a Parthenon társaság ^{ot} ~~át~~ ^{ok} ~~reiszolálták~~. ~~xxxxxx~~ Jellemző, hogy mikép itélik meg Kosáryt politikailag nyugaton, hogy a nemzetközi történészszervezet, a Comité Internationale a közleményben küldte el megbízólevelét Kosárynak, azzal a megjegyzéssel, hogy a csehekkel most nehéz együtt dolgozni/akik eddig e feladatot vállalták/. Kosáry megbízatása, hogy a Comité számára állítsa össze, illetve kérje be a Magyarországon, Lengyelországban, Csehszlovákiában, Romániában és Bulgáriában múlt évben megjelent történettudományi munkák recenzióit. A mai kiélezett nemzetközi politikai helyzetben a reakciós Comité Internationale csak a számára "megbízható" tudóssal hajlandó minden valószerűség szerint kollaborálni. Ugy látszik, hogy Kelet-Európában már csak a Kosáry megbízható a számukra.

Most valamit azokról a személyekről, illetve arról az személyi politikáról, amivel az Intézetben találkozhatunk: Azok közül a tudományos segéderők és titkárnők közül, akik Kosáryt és Bendát körülveszik, kettő már disszidált: Bodócsi Antalné

a Független Kisgazdapárt volt budapesti törvényhatósági bizottsági tagja, aki Párisban van és akit, mint egyetemi hallgatót ösztöndíjjal küldtek ki Kosáryék Párisba a "régi jó Keresztury időkben", holott csak mezei bölcsészkedett, mert az Intézetben volt alkalmazva. - A második személy Olchváry Ödöné, akinek közeli rokon^a, Dabasi Schweng Lóránt/Az Intézet volt elnöke/ nem rég disszidált/fivére van Londonban/. Olchváryé, akinek a férje még itt van és mint építész nem képes tovább "magánvállalkozni", Szlovákiába kért szabadságot, beteg édesanyja meglátogatása végett. Most nemrég írt egy levelet onnan, amelyben lemond az állásáról. Valószínűleg Olchváryné is azt az utat választja, amit mostanában többen megkísérelnek, hogy Csehszlovákián keresztül- kerülővel, de biztosabban disszidálnak.- Az Intézet volt igazgatója és felelőse Alföldi Emma, az Intézet volt tisztviselőnöje még 1947-ben disszidáltak Svájcba. - Kosáry igazgatói és részben személyi titkárnője: Hary Györgyné, Kosáry feltétlen hiva és odaadó hiva. Mostanában demokratikus szólamokat hangoztat, de a többi kolléganőjével együtt nem rég vissza utasította az MNDSz egyik kiküldöttjének a felhívását, hogy lépjen be a demokratikus nőszövetségbe.- Az 1947-es választások alkalmával a Pfeiffer-pártra szavazott, kifogásolta azt, hogy tavaly március 15-én ki kellett vonulni a parlament elé "csak azért, hogy Rákosi előtt elvonuljon a nép" Kosáry másik titkárnője, Szilágyi Éva, akinek az apja a Niknél van, destruktív elem, aki aktív ellensége a rendszernek. Állandóan destruktív, cinikus megjegyzéseket tesz, hivatalai idejében hol a Kosáryn lóg/akivel sűrűn és hosszan van együtt/, hol pedig ~~szólamokat~~ alatt regényt olvas, vagy verseket olvasat fel Rozgonyi nevű költő barátja által.- Borsányi Adámné férje egész családja reakciós, sőt fasiszta. Anyósát nyugdíjazásra ítélték, sógorával is bajok voltak. Férje eddig még mosdatatoskép meguszta a földművelésügyiben. Ő maga teljesen ellenségesen áll szembe a rendszerrel családi és egyéb okok miatt. Alig tudja leplezni kommunista-ellenességét. - Szép Gabriella : tavaly ment férhez egy amerikai magyarhoz, akitől azonban most elválnak egy délszláv/illetve német származása szlovén/fiu kedvéért, aki az itteni jugoszláviai állampolgárok házában lakik és levéltári kutatásokra van megbízatása Budapesten. Az illető nagy nyugatimádó, antimarxista és ezért jól megértik egymást Szép Gabriellával, aki őt magyarra tanítja.

Kosáry anyagi vonatkozású ügyeiről külön kell szólni. Tudományos pályafutása kezdetétől mindmáig megnyilvánulnak benne kapitalista hajlamai, melyeket adott helyzete fejlesztett ki nála. Ahogy mondani szokás: von Haus^{aus} sem volt szegény fiú, de miután 1945 előtt műveiért könnyű szerrel nagy összegeket vágott zsebre, mindinkább mohóbb lett. Köztudomású volt az Intézetben, hogy Hóman révén/aki az Intézetnek az elnöke volt/ van egy bizonyos rendelkezési alap, amelyet nem kell elszámolni. Ki tudja, ki, mennyit vágott zsebre ebből és más pénzekből? - 1944 őszén történt, hogy Kosáry egy intim megbeszélésen Deérrel, Bendával és Bartával/ez utóbbi Kosáry szellemi irányítása alatt Die Judenfrage in Ungarn c. munkáját írta meg 1940-ben/közölte, hogy jó lesz a nyilasok esetleges házkutatása miatt egymás között felosztani a Revue kasszáját. Ennek során Barta kapott 7000/hét ezer pengőt, a többiek ennél jóval többet. Alig két hét múlva Kosáry Bartától vissza kérte a pénzt azzal, hogy majd ő fogja őrizni. A pénzzel az történt, hogy Kosáry ebből hatalmas élelmiszer-tartalékokat vásárolt össze, valamint egyéb "beruházásokra" költötte el és az osztróm után, az inflációs időkben fizette vissza a Revue kasszájába.

Az felszabadulás után különösen három kirivó anyagi vonatkozású ügye volt Kosárynak:

1. 1945-ben az első "demokratikus" történelemtan-könyv-sorozatnak a szerkesztője volt, de valójában semmit sem szerkesztett, csak felvette a szerkesztői honoráriumot. Annak idején általános volt a zugolódás emiatt az érdekeltek körében.
2. 1947-ben sógora Huszti Dénes révén, aki a Centenárius osztály vezetője volt, nagy üzletet csinált. A paktum résztvevői: Kosáry, Benda, Huszti, Balázs Éva. E szerint, ahogy egy hivatalos jelentés mondja, 160.000 forintot irányoznak elő a Kossuth-kiadványok első két kötetére. Ez egy rendkívül bő kezet volt és "sok minden másra" is tellett belőle. Mindmáig a Kossuth első kötete jelent meg, húsvét után jön ki a második, ennek ellenére a két kötet 85 ivnyi terjedelme után -öt iv kivételével-felvették a különböző honoráriumokat. A "paktum" szerint az ivnyi 300 Ft-ból Kosáry Bartának, aki a munkát egymagában végezte és végzi 175 Ft-ot adott, magának 125 Ft-ot juttatott ivenként. Benda szerkesztői honorárium címén 120 Ft-ot vágott zsebre ivenként. - Eddig kiderítetlen, hogy Huszti és Balázs Éva mennyit vágtak zsebre ennél a "vállalkozásnál"?

3. Az Intézetben készülő bibliográfiánál Kosáry és Benda ugyanilyen kulcs szerint vágtak zsebre ezresek Csapodival szemben, aki a tényleges munkát kifejtette.

minden Csapodi 500 Ft-ot, Kosáry 4.500-ot, Benda 2.400-ot.

1. Kosáry külföldi utazásai:

1946-ban járt kint Svédországban/ahová Yörffy György-
gyel együtt meghívták svéd tudományos körök pár hetes ottartó-
zkodásra/. Ugyanabban az évben volt kint Párisban az Intézet és
a Revue nyugati kapcsolatainak felújítása érdekében. 1947-ben
ismét Páris következett, majd innen Londonba ment át és meglá-
togatta -többek között- a fiatal Seton Watsont, Parisi utjára
Benda Kálmánt is magával vitte. Az utazások célja a nyugati tu-
dományos orientáció tovább fejlesztése. Ez kiderül a Revue
1947-es évfolyamából is. 1948-ban tavasszal jött a párisi
centenáris kongresszus, ahol Andiccsal, Bendaival, Eokharttal
Györi J-sal együtt volt kint. Feltűnő volt, hogy ő egyedül nem lakott-együtt
a magyar küldöttség tagjaival. - Ugyanabban az évben nyáron Bécs-
ben járt a Kossuth könyvéhez anyagot keresni, majd ismét Páris-
ba utazott, ahol magyar vonatkozású Napoleon-kori anyagot irt
ki az egyik levéltárból.

2. Az Intézet házi újságírója a Kis Újságtól Erdős János
és Magyar Nemzettől Pető Tibor, aki Kosárynak jó barátja.

3. Lakáscíme, ahol egy Sas-hegyi villában apósa család-
jával együtt lakik III. Fára tér 5.

4. A Revue teák látogatóinak a névsora nagyon jellemző
Kosáry társadalmi kapcsolataira is. Az alább közölt névsor ösz-
szeesküvők, disszidensek, politikailag bukott emberek névsora,
akik s rún jelentek meg a Revue minden hónap csütörtökén ren-
dezett teán. Ezekre a teákra, persze kommunistákat is hívták.
Az alábbiak neve szerepel a teák vendégkönyvében/többek között/:
Kertész István/disszidált római ügyvivő/, Móor Gyula/pfeifferis-
ta képviselő egy.tanár/, Dabasi Schweng Lóránd/volt pénzügyi ál-
lantitkár a Magyar Nemzeti Bankból, jellemleg disszidens/, Lel-
kes István/a párisi Magyar Intézet volt igazgatója, jelenleg
az Államvédelmi Hatóság foglya/, Keresztury Dezső/a klerikális
bukott miniszter/, Szemerényi Oszvald egy.tanár/Lodonba disszi-
dált/, Cs. Szabó László/Olaszországba disszidált/, Zilahy La-
jos/Amerikában van/, Deér József/Svájcba disszidált egy.tanár/,
Lajos Iván/legitimista szervezkedésért elítélve/, Just Béla/a a
volt Lille-i magyar lektor, aki most írta meg "Mindszenti accuse!
/Mindszenti védol!/ című pamfletjét a magyar népi demokrácia el-
len, Tass-Thienemann Tivadar egy.tanár/aki Hollandiába, majd A-
merikába disszidált/, Kéthly Anna,/Bar akivel Kosáry többször
érintkezett/, Borsody István/a washingtoni magyar követség volt
követségi tanácsosa/, Sibelka-Perleberg Artur/Tempefői az FM
összeesküvés kapcsán öt évre ítelték/, Gratz Gusztáv/volt herthys-
ta miniszter/, Hamvas Béla?, Csicsery-Rónay István/az 1946-os

összeesküvés kapcsán, mint a Kisgazda párt külügyi osztályán vezetőjét elítélték/, Laki Kálmán/Szentgyörgyi professzor intézeti tanára/, Szentgyörgyi Albert prof./Amerikában/, Baranyi Zoltán/az angolszász-barát legitimista összeesküvő családból/, Tibor újságíró, Wagner Ferenc/volt pozsonyi magyar konzul, Ausztriába disszidált 1948ban/, Paikert Géza/volt kultusz-vezető Angliába disszidált/, Barkai Schiller Pál egy. magántanár/A disszidált/, Vitéz István/a kultusz költségvetési osztályának tisztviselője, akit a Dálnoki-Veress féle összeesküvésből kigazdálkodtak/, Passath László/az angolszász-szimpatizáns i Márai Sándor író/Svájcba disszidált/, Bodócsi Antalné/a Re párisi kirendeltségének volt megbízottja, aki Franciaországba disszidált, Magyarországon a Kisgazda Párt Budapesti történeti bizottságának volt tagja/, Hugh Seton Watson/Oxford, Brit misszió/1946, X. 11./, Jászai Oszkár/1947. okt. 28./, Matty László/Nemzeti Bank/, Eckhart Ferenc egy. tanár, Eckhard Sándor Barankovics-párti egy. tanár/.

TÖRTÉNETI HIVATAL

TÖRTÉNETI HIVATAL

0 - 11182

Kosáry
~~Kossuth~~ Domokos

199/1 1919
igér érdeklődik a legújabb szovjet-angolszász megegyezés iránt. Kissé terhesnek találja a mai helyzetet és elzártaságot. Közelebből nem érez semmi különösebb emberi és politikai nyomást, de sokat szeretett utazni, megszokta külföldi tartózkodásokat, - most meg mar itt a nyár és utazásnak és külföldi tájékozódásnak semmi lehetősége sincsen, az atmoszféra kissé fojtott, nem bírja a szembenálló felek állandó feleselését és nyálvöltögetését, - inkább a kiegyenlítés és megegyezés híve. Kossuth életrajza második kötetének közepén képeznél. De a rengeteg munka nagyon igénybe veheti 18 órát kell tanítani az Egvetemen és az Bötvs kollégiumban. Nem szol elismerés nélkül az új tehetségekről, vannak közöttük paraszti származású igen okos fiúk. Nagyon helyesen tette, hogy pár év óta pártfogolta a fiatalabb tehetségeket, akik most az új rendszerben bekapcsolódtak a Teleki Intézetbe, mint pl. Spiza György és Hanak Péter. Londonból hozzáfélé készült egyik tanulmány, Horoszi Éva, aki egyébként Borsody István volt washingtoni magyar sajtóattasé sógornője; ez az ifjú hölgy hosszas künn tartózkodásával azt a tényt keltethette, miközben Palmerston 48-as külpolitikájával foglalkozott, hogy rokoni kapcsolatainál fogva künn marad, - de az angol rádióból nemrég hír érkezett, hogy Londonban az egyik magyar ösztöndíjas leány, Solusinszky Éva nagy kommunista jellegű előadást tartott a magyar diákság lithoni károk él téről és véle együtt többben is beszéltek; feltehető, hogy Horoszi Éva is szerepelt itt, hiszen Solusinszky Éva lakotára. Különben is Borsodyékkal való kapcsolata nem túlságosan intim és nem valószínű, hogy hozzájuk igazodik Andics Erzsébettel való viszonyáról Kosáry ezt mondja, hogy az tárgyilagos, udvarias, de hűvös; ezzel szemben Bende Kálmán Andics kitüntetően kezeli, mert külsejére mokány gyerekek, a nép gyermekeinek látszik, holott atyja szemes és földbirtokos. Andics kultuszminiszterjelöltségéről az emberek sokat beszélnek; ezt mondják, hogy ez a kérdés a választások után egy-két hónappal adód. Ortutay ezt mindenesetre megszimtolta és a Forum legutóbbi számba hatoldalos tirádát írt Andics köyvéről; mikor ezt gúnyosan Ortutaynak megemlítették, úgy exkuzálta magát, hogy Szekfü is írt Andicsnak stb. Kosáry itt megjegyzi, hogy tévesen terjedtek el olyan hírek, hogy Szekfü a Történelmi Társulat ismert ülésén után, ahol Andics az ő történetírása fölött is kemény bírálatot mondott, írta volna ezt a bővülő levelet Andicsnak; nem, Kosárynak is mondta Andics, hogy éppen ez ülésnapján kapta meg ezt az irást és kedvesen emlékezett meg személyileg Szekfüről. A továbbiakban Kosáry sógoráról, Huszti Dénesről beszél. Huszti többször szeliden szemrehányást tett neki, hogy idejében nem kapcsolódott be a kisgazdapártba és megmarad pártontkiütlinek és közönbösnek a politika iránt; lám, a kisgazdapárt révén igen-igen sokat elérhetett volna. Kosáry egyébként eléggé osodálkozik, miért törekszik sógora olyan módon kedre felé, mint amit most beszélnek, hogy Toth László szegedi katedráját akarja magának megszerezni, mivel Toth László rosszul áll. A szegedi egyetem különben is most afféle langyos polgári menedékhely.

ABTL - 3.1.5. - O-11182

73

Kossáry Domokos, 1949 április 26.

A Keleteurópai Intézet helyzetével nagyjában elégedett; az Intézet fejlődik és terjeszkedik; legutóbb is 9 új munkatérőt vettek fel, fiatal történészeket, nagyjából baloldaliakat; köztük legkiemelkedőbb Spiró György, aki azelőtt a Művészetben tevékenykedett. Vigh Károlyról viszonyuk harmonikus és igen barátságos; munkájuk kiegészíti egymást. Vigh Károly különben most általában foglalkozik a magyarországi nemzetiségi kérdéssel; új cseh és szlovák könyveket szereztetett be az Intézetnek, melyekben soká igen nagy hiány volt itt is, az egyetemen is. Mástutt jobban szoktak egyes helyeken alkalmazni baloldaliakat, kommunistákat, olyan mintaré, hogy ezt a nyílt időkben vállalatoknál tették az "Aladárokkal" és arjasítokkal; Vigh Károlyval a helyzet egyáltalában nem ilyen. Hiszen Vigh Károly tudományos és méltányos ember. Kik Kossáry a maga helyzetét bizonyos ironikus rezignációval nézi, de maglehetősen tele van munkakedvvel és optimizmussal; nem mintha utalt volna nagy lenne/eposé példája!/ biztonságérzete; de azt mondja, hogy addig dolgozik, ameddig tud. Történelmi Társulatban végighallgatta Andics Erzsébet székfoglalóját: mint Székfű-tanítvány... ebben a székfoglalóban minden közelmúltban szereplő ember és tudományos irány megkapta a laposán a magáét, - de mit is lehet mást tenni... Andics Erzsébbattal való viszonya korrekt és barátságos. Többny együtt voltak Párisban a történész-kongresszuson; ekkor volt egy kis vitájuk Kossuth 48-as politikájának helyességéről és célirányosságáról. Kossuth Kossáry szerint tévedett, mivel Magyarország akkor egészen elszigetelődött. Viszont Andics azt hangsúlyozta, hogy az akkori kossuthi politika későbbre értelt eredményeket. Kossáry ezt nem tartotta reális politikának: meri mikor a hávozzra készülünk a téli hidegben, nem megyünk ki az utcára szalmakalapban... Történelmi Társulatbeli alelnökségéről megjegyzi, hogy ez régebbi helyzetének fenntartása, hiszen ő ott azelőtt is alelnök volt; ő és Bende képviselik ott a folytonosságot. Alelnöktársuk: Papp Zsigmond fiatal ember és zsidogimnáziumi tanár, pár éve végzett, igen lapos és intelligens ember. A Keleteurópai Intézet külföldi kapcsolatairól azt mondja, hogy ezek egészen a régi vágyáyon futnak tovább; könyv- és folyóiratcsere folytatódnak a külföldi intézményekkel és ezzel sok pénzt takarítanak meg. Legutóbb is nagyobb tételben megvették Angyal Dávid professzor könyvtárának egy részét, különösen régi disszertációkat, - ezeket most fogják rendezni. Legközelebbi személyes kapcsolata a franciák közül Piliáné nevű fiatal történésszel volt, aki pár évig itt tartozkodott az Eötvös-Kollégium vendégeként; de P. 1940-ben elesett; másokkal való kapcsolata, kiket nem nevez meg ismételt kérdésekre sem, azok ványa és korrekt. Visszatérve Andicsra: kifejti, hogy sajnálatos, hogy általában a marxisták zordonok és nincsen humorérzékük; ő kitart e tekintetben az Eötvös-Kollégium régi cinikus és szatirikus hagyományai mellett. Husztai József-féle ügyre - Husztai hómors távozás és nyugdíjazás - vonatkozólag a következőket mondja/ neki. Husztai aposé és most újra együtt laknak a bombázott Szeged-hegyi villában/; ...Hiába hozták az öreg helyére, akik minden alap nélkül rekációsak tartottak, Szegedről Ortutay régi barátjaként a nem éppen fi-

etel Marot. Karoly klasszika-filologust. Altlábon azt, hogy ki reakció és ki nem, monopság az dönti el számos esetben, hogy ki és milyen háttérrel pályázik az illető pozíciójára. Ez történt Huszti esetében is. Marot nobilis ember és őt is eléggé meglepte Huszti helyére való kineveztetése, illetve behelyettesítése; különben sem nevezhető Marot misztikus antik- és vallástudomány-feltétlenül marxista tudománynak; Marot 1944 előtt soká a közéleti nemzeti polgári Társadalomtudomány folyóirat előkelő szerzője volt. Huszti helyére tulajdonképpen Szabo Arpad debreceni egyet. tanár pályázott, aki aztán Marot félrelökésével nélkül el is érte. Szabo Arpadról tudott dolog, hogy német és magyar ösztöndíjakkal évekig tartózkodott Frankfurtban Walter F. Otto, az görög tudós és Probenius, a híres Afrika-kutató, Vilmos császár barátja, antik- és őstörténész oldalán és az ő germán szellemű tanikat egészen magáéva tette. Felcséga német. Debrecenben igen soká jobboldali híre volt. Hír szerint csak 1946-ban jelentkezett buzgó kommunistaként, mikor már falmérte a helyzetet. Különben igen jó ismerőse Balazs Évának. Kezdetből fogva történésnek és nagy összekodónak ismerték. Nos, most különféle intim kapcsolatok révén Szabo Arpad került véglegesen Huszti helyére. A beszélgetésbe ekkor bekapcsolódik Baroti Dezső szegedi egyetemi tanár, kiváló francia irodalmár, soká kultuszminiszteri osztályfőnök, Urbuty Gyula igen közeli barátja, kivel együtt dolgoztak a Szegedi Fiókloknál. Szabo kerül Boldizsár Iván személyre. Komáry és Baroti beszélik értesüléseiket és benyomásaikat. Felvilágosítják, hogy Boldizsár nemrég Párisban járt. Erről az utról többféle verzió van fargalomban. Vannak, kik azt mondják, hogy Károlyi valami miatt magasztódott a kormányra és elvonult Mentonba üdülni és nem törődött a magyarizotokratikus modján a k vetség ügyeivel. Boldizsár ezért utazott ki többek között, hogy más elhatározásra bírja Károlyit. Ismét mások azt mondják, hogy ellenkezőleg: különféle fogásokkal valóban visszavonulásra akarta bírni Károlyit és itthon azt terjesztette, hogy Károlyi beteg és kimerült. Emögött az van, hogy ő akart Károlyi helyére kerülni. A beszélgetők kétségeiket nyilvánítják elmés mosoly keretében, hogy Boldizsárt kiengedjék hosszabb időre. Holott ő ilyen irányban mindent meg esz és szívesen terjeszti francia felesége előkelő rokonságaról szola fikciókat. Szabo kerül Pödör László is, volt miskolci tanár, majd külügyi kabinetfőnök, romai követségi tanácsos, akit visszahívása után egy ideig protokollfőnöknek alkalmaztak, most meg valamely vidéki egyetemen helyeznek el, mivel teljesen megbukott: költakező és nagy zolo élet. Romában stb. Ferenczy Edmundról beszélve Komáry és Baroti felemlítik, hogy a kormány elmésen járt al az egykori fiatal és törtető Unesco maghizottal szemben: előbb visszahívták mostohapját, Velicset és aztán hazarendelték Ferenczyt is. Ferenczy Párisban egy De Gaulleista idősebb grofnőnél lakott Passyban, Paris külvárosában; az idősebb hölgy egy angol ifjuvel élt együtt. Ferenczy Edmund ha embereket hívott, különös sznobizmussal hivkozott a grofnőre, aki De Gaulle rajongo híve volt. Baroti Szegedről még felalmiti a következőt: Toth László egykori kisgazdaképviselő, kinek Miklos fia- külügyi tisztviselő- Bécsbe disszidált, állítólag utyja tudta nélkül,

58/104

beteg, vállát törte és a szegedi klinikán fekszik. Hírek szerint közel van hozzá, hogy végleg megköszönjék szolgálatait. Viszont ugyanekkor némely ottani kizsákmányozási körökből azt a jellemezést hallani, hogy jelek volnának Toth László reaktiválására. Mindenesetre Szegeden elvesztette minden pozícióját; viszont Bognár szívesen segítene rajta. A maga szegedi ügyeiről Baroti így beszél: Ő a kizsákmányozási értelmiségi csoportjának régi tagja volt. De Szegeden mindenféle demagogikus indulatok indultak meg ellene, még hozzá volt jobboldaliek, Hunvady-páncélgránátosok részéről. Ott is bomlón és oszlón van a kizsákmányozási és a turbulencia és beijedt titkárokak ártatlan és értékes embereket dobni ki sorukból, csak hogy magukat mentse. Baroti ellen, aki régi és becsületes baloldali, a pro intikákat kezdték, melyekről ő rögtön értesült MDP.-beli barátaitól. Sőt voltak esetek, mikor a becsületes MDP.-beli emberek intették le az ilyen alattomos és jobbfelől érkező kizsákmányozási belső intrikákat. Baroti egy darabig küzdött mindezen jelenségek ellen. Különben sem él tartósan Szegeden, inkább Budapesten, csak előadásokra megy le. A végén megunt és azt válaszolta kilépő levelében az ottani funkcionáriusoknak, hogy a Népfront célkitűzéseit más keretek közt kívánja a tapasztalatok után folytatni. Szegeden egyedül Simándi Béla szerkesztő az értékes és komoly ember, a többi személy és senkiházi a kizsákmányozási között, ez ennek pártjának nagy tragédiája. Baroti Komárommal régi barátságban van, a Teleki-Institútnak régi dolgozója. Most feljött beszélgetni Komáromhoz és közben felhívta telefonon a Bádától Pamlényi Ervint. Erről azt vélték tudni, hogy a Rádió Al Ország idajén ezért lett jelentős személy, azonkívül, hogy 1944-ban együtt volt Ortutayval a Grill-könyveablakban, mert atyja, aki postafőigazgató, Gerő Ernő közeli és fontos hűve. Pamlényi Ervin pozíciója azonban újabban megdőlt.

ÁBTL - 3.1.5. - O-11182

Kosáry Domokos

Jelenleg kb. 34-35 éves, apja tanár volt, anyja: Kosáryné Réz Lola íróné. Családja felvidéki evangélikus származású és szlovák eredetű nagyapjának. Szepesölöszi volt leánynevelő-intézete; eredeti nevük: Kosárik, amit K.D. általában élénken szegyenlett és tagadott. A budapesti egyetemen történelmi tanulmányokat végzett és közben az Eötvös-Kollégium bennlője tagja volt, Székfű Gyula tanítványaként. Kitűnt élénk szellemével, gyors felfogóképességével és személyes ügyességével, hajlékonyságával. Székfű Gyula szemináriumában igen sokat és igen alaposan követelt, amit Kosáry mindig igen ügyesen áthidalt, kevesebbet tanult, mint mások, de ennél biztosabban tájékozódott, sok könyvcímet és külföldi szerzőt tudott, általában a felületen tájékozódott, de a forrásokba kevésbé mélyedt el, ez a választékos ügyessége ifjúságában közismert volt. Az Eötvös-Kollégiumban lakótárs volt Bendó Kálmánnak, aki ma is barátja és munkatársa; már a Kollégiumban megszokta, hogy maga helyett inkább másokat dolgoztasson és Bendó Kálmán a maga hűséges természetével, alaposágával és nehézségével ennek kívánságának igen jól mag is felelt. Kival meg lehetőszen szorony viszonyok között kellett családjának élnie, eléggé a maga erőire volt utalva, tehát eleve igyekezett jó kapcsolatokat szerezni. A Kollégiumban kötött barátságot Huszti Dénessel, Huszti József prof. fiával, aki közismert volt a rébersegéről, de egyben könnyedségéről és felszínességéről, akkoriban báróban és kültelki tánciskolákban zongorázott, így szerzett pénzt stb., tanulmányai al keveset törődött, úgy hogy doktorátusa után a bp... egyetemem nem is csinálhatott karriert, az itteni professzorok egyje minden hatalm-s befolyás-ra ellenére, tudni sem akartak róla. De az a barátság Kosárynak igen sokat jelentett, mert közeli családi kapcsolatba került a tudományos életben nagy tekintélyű és előkelő kapcsolatokkal rendelkező Husztiékkal, kiknél szinte a házbeli tagja lett. További emelkedését és fiatalon is gyors és szembetűnő, sokak által érdemtelennek is tartott karrierjét a Huszti-házzal való széköttesítésének köszönheti. Huszti József Klebelsberg Kuno intim barátja volt, még közelebbi barátságban állott Kornis Gyulával, Székfű Gyula Kosáryról ahogy is jó véleménnyel volt; Székfű komolyságának és emberi nehézségének bizonyos mértékig imponált tanítvány gyors mozgékony-ság. Még szinte le sem doktorált, Kosáry máris a Kollégium tanára lett és mintegy intellektuális ifjúsági vezetőként lépett fel; szellemét... öeltudatosság, célszerűség, az emberi érintkezésnek cél-észköz viszonyában való kihasználás jellemezte. Külön egészen támogatta őt Huszti Józsefné, hiszen ekkorra már ismeretes lett, hogy K.D. vőlegénye Huszti Klárikának, tehát a családi érdekzövetkezésnek intim részlete. Székfű révén ugyanis két ízben párisi bsztdndíjat kapott és ott ugyan különösebb művet nem alkotott, de igen jól eligazodott a francia szellemi életben; ettől fogva úgy szerepelt, mint francia gényusz. Kornis Gyula révén több ezer forintos díjat nyert valami Klebelsberg-né-pobol doktori díszsertációjáért, mely a Görgy-kér séről szolt. Utobb alvette Huszti Klárikát

Ifjúságában

Úde fiatalembernek látszott, mostantól kezdve öregítette magát, komolykodva ruházkodott és nagy szemüvegeket hordott, hogy arcának tejfölösségét, mely oly ellentétben állott rangjával és pozíciójával, feledtesse. Szekfü és Kornis révén két éves amerikai ösztöndíjat szerzett, melyet aztán tudunkkal még meg is hosszabbítottak és államköltségen vele volt végig ifjú neje is, úgy Amerikában mint Londonban. Hazatérve a Telek Pál Tudományos Intézetben helyezték el, hol rögtön a történelmi osztály főnöke lett, - a fiatal történész nemzedék nem szívesen látta ezt az emelkedést, ő viszont kevésséggel, ügyességével és taktikázásával feledtette ezt. Személyi kapcsolatai ez időben: Deér József egyetemtanár, Bende Kálmán, Berzlászy Jenő, Hódovits László, Poth Andras történészek, kikkel végig együtt volt az Eötvös-Kollégiumban, ezek igen megbízható emberei és tervaineik mintegy végrehajto közegei, - náluk idősebb Deér József, bölcs unokommal nézte mindezt. Természetesen közeli barátságok voltak a Huszti család révén ekkoriban Roman Bálinthoz is, akinek a háború küszöbén állítólag többször kifejtette szolidan a maga nyugatos véleményét a német irányról azonban; általában K.D. ekkor erősen angol-amerikai irányt követett, némi kapcsolatai lehettek ezen követségekhez is, valamint a franciákhoz is, melyek lényegét azonban diszkrétan titkolta. Tegyük ehhez hozzá, hogy a Br. Kornfeld-családdal is szoros baráti kapcsolatban állott végig; itt ismerkedett meg Szegedy-Massák Aladárral, mely kapcsolat utóbb számára eléggé fontos lett. A Kornfeld-családnál és az egyetemen közeli barátnője volt Balázs Iván, jelenleg a Tört. Társulat titkárnője, aki Mályusz Elemér professzor hűségese tanítványa volt és aki intim barátnője volt a Kornfeld-leányoknak. E hölgy kitűnt hideg céltudatosságával és emelkedési vágyával; utóbb Balázs Sándor tanár, nyjja Beczassy Judit iróni; utóbb férjhez ment a benediktári-egységspárti családból eredő Hunyady Lajoshoz; ez a felszabadulás után a Nemzeti Bankban működött, ott rendkívüli baloldalinak mutatta magát, elhagyott javokból nagy vagyont, villára tett azért és egykor szintén híve volt a Kornfeld-háznak, utóbb mag sznob alapon már 1945 után felfedezte fiktív rokonságát a graf Hunyady családdal és mentegette ennek vagyont. Hunyadyék élénk társadalmi életet éltek, Kosáry Domokos is résztvett ebben. E társaság figyelemmel fordult és várakozással Szegedy-Massák Aladár felé, akitől sokat reméltek. 1944 előtt, hiszen a külügy politikai osztályának főnöke volt, Kosáry Domokos, valamint többi baráta fontos megbízásokat nyertek Szegedy-Massák Aladártól: tervekkel dolgoztak ki a külföldi propaganda számára és aktákat készítettek elő a békekonferenciára, azért jelentős díjazást kaptak. Kosáry Domokosnak 1940. után sok idejét foglalta le az a plánum-készítés a Kállay-féle külpolitikának. Annyi feltétlenül bizonyos, hogy ellenszenyvel nézte a német terjeszkedési és nem számított egyáltalánban a német irány híve közé. Amerikában létezett honnét szinte az utolsó hajóval jött haza 1939-ben, magyar állami támogatással kötetet adott ki a magyar történelemlről, melyet már ekkor némelyek kritizáltak; ezt a könyvet Husztiék

Dr. H. H. K. ...

12/7

nyomására többször idahaza is kicserélte. Akkoriban kifogásolták gunyoros és ...
kellően állásfoglalását 1918-19-cel szemben, amit ovatos opportunizmusnak
tartottak. Közben hozzáfogott, hogy megírja Vossuth életét, mely munka első köte-
te-Vossuth ifjúságáról - meg is jelent 1946-ban; igen tájékozott, kiváló, folyé-
kony és nem egyszerű jó írói készséget mutató írás. 1943-44-ben bizonyos "el-
lenállási" tavéknyságot kezdett kifejtteni, ami abban állott, hogy volt Eötvös-
Kollegista barátival könyomtosen sokszorosított lapokat adtak ki. Különö-
sebb beje nem történt, a posta-száhgyi villájában rejtőzött közben Ortutay Gyul-
láné, minden különösebb ok nélkül; az ostrom alatt Székfü Gyula is ott tartoz-
kodott. Mondják, hogy utobb említett lapja Kosáry és Huszti Péter biztonságá-
gának stb. Ortutay Gyulával különben régibb baráti kapcsolat is kötötte ösz-
sze. Mindig súlyt helyeztet a társadalmi érintkezésre; a Teleki Intézetben
1944 előtt is, után is irodalmi teákat rendeztek, melyeken diplomták, egyetemi
tanárok vettek részt, utobb némely szociálista politikusok is, pl. Kéthly Anna
vagy a konzervatívabbak közül Berényi Lipót. Az ostrom után a rab ideig Gö-
döllőn volt társával orsz fogságban, honkét hamrosan kiszabadult, olyan jól
működtek régibb kapcsolatai. Újra bekapcsolódott a Teleki Intézetbe, majd pe-
dig tavéknyságot fejtett ki tartozkodo és ovatos formában az Magyar-Angol
és Magyar-Amerikai Társaságokban. Nyílt politikai állásfoglalástól és annak
veszélyeitől minsig óvakodott. Eő feladatának tekintette, hogy önmagát és a Te-
leki Intézetet ovja bizonyos politikai és világnézeti szükségszerű változá-
soktól. Ezért némi beloldali kapcsolatokat szűtt és beloldali jellegre szert
tett listát történészeket is beutott, pl. Balázs Bélát, aki a Magyar-Román
Társaságban ügyködött és a felvidéki származású Vigh György, majd Méri Pé-
terrel és általában átfördítette az Intézet kiadványainak irányát is. Bár-
itt közben azt is meg kell jegyezni, hogy közép-európai kérdésekben mindig a
szomszédokkal való érintkezés és megegyezés híve volt. Miután Deér József
visszavonult az Intézettől, a történelmi osztályt most már kizárólag ő ve-
zeti. Az Intézet kiadványait és működését bizonyos szűkebb klikkszerűség jal-
talmazta, baráti körének kiadványait igyekezett előtérbe juttatni. A felszaba-
dulás után is többször járt külföldön, elsősorban Párisban történelmi konferen-
ciákon. Egyesen perirozott ki némely törekvéseket a Teleki Intézet reformjár-
vonásokról, melyek Beöthy Ottótól, Horváth Istántól és Szalay Sándortól, de
nem utolsósorban Várolyi Mihálytól is kiindultak stb. Noha többen tudnak róla
és ovatos megtartásáról némely kényelmetlen dolgokat, pl. Bogner József, vagy
Ortutay Gyula, mindezideig sierral védkezett minden személyi és tárgyi köve-
telmény ellen, annyira hogy letujabban a Tört. Társulat elnöke is lehetett.
A Huszti-féle családi társulás ma is fontos tényező életében, mennyiben Huszti
Péter pszichológus volt a kizsákdapartban és Vihályfi közelében, mely révén
az utobbinak szinté mostanig sikerült Huszti Józsefet egyetemi helyén meg-
tartani.

ABTL - 3.1.5. - O-11182

Kosáry Domokos
beszél arról, hogy a tanítás, vizsgáztatás, kollokváltatás mennyire igény-
be veszi. Az Eötvös Kollégium tanítási módszerét sokkal helyesebbnek tartja,
mint az egyetem mostani rendjét, mely valószínűleg alacsonyabb szintű hall-
gatókat is tud csak elváltatni. Az Eötvös Kollégiumban viszont szabadon
és sokkal több rendszerrel és mélységgel foglalkozhatnak a témákkal. Az
Eötvös Kollégiumról megjegyzi, hogy ott most meg lehet élni a csend és nyugalom
uralkodását. A volt igazgató, Keresztury Dezso minden kapcsolatára ráfelé meg-
szokott, nem is jár oda. Az új igazgató, Lutter Tibor harmonikus és szelíd
egyéniesség, parttág, igen magérió. Jelenleg az Eötvös Kollégium egyáltalában
nincsen a szereplés élvonalában, mint azelőtt. Ez is igaz, mert kevesebb feltű-
nést kelt és első sorban tudósképzéssel foglalkozhatnak ott. Néha-néha egy-
egy előadást rendeznek meghívott előadókkal, legutóbb Horváth Zoltán adott
előadást a külpolitikai helyzetről. De most koránt sincsen a Kollégiumban akkora
mozgékonyosság, mint azelőtt. Ugy tűnik fel, hogy Kosáry számára az Eötvös
Kollégium a mai idők haborgásában és bizonytalanságában megnyugtató szin-
tet. Legutóbb a Kollégiumban műsoros kabarét rendeztek, hiszen a régi
cinikus és szatirikus hagyományokhoz. Ezáltal első sorban Szalay Sándor ke-
rült terítékre. -- Szalay Sándorról, szalva, a következőket jegyzi meg: To-
vály és két éve Szalay Sándor, aki akkor virágkorát élte, heves rohamot
intézt a Keleteurópai Intézet ellen, ami azt jelentette, hogy mindenbe
bele akart szólni, ki akarta erőszakolni az ő valamely formában való ve-
zető szerepét, -ellenkező esetben repressziókkal fenyegetőzött, sikerült is
rossz hangulatot teremtenie, mely kissé most is tart. Kosáry meraven el-
zárkózott Szalay törekvései elől, holott ő akkor Horváth Zoltánra is hivat-
kozott. Horváth Zoltánról Kosáry elmondja, hogy vele igen nyugodtan és azé-
nen együtt tudott működni; művelt, belátó és azalid egyéniesség. Szalay akko-
riban Ries Istvánra támaszkodott, továbbá Szekessy Árpádra, - az ő segít-
ségükkel akarta elérni törekvéseit. Egy időben Károlyi Mihály mögé is-
bujt, Mészáros-Solga Ottóval egyetemben és Károlyiban felé reaktették a
hajlandóságot, hogy szerepet vállaljon az Intézet vezetésében, ami viszont
Szalay bátorságát jelentette volna. Ami Ries Istvánt illeti, Kosáry tőle nem
nagyon tartott, hiszen Ries családjának régi ismerőse és apjának egykor
ügyvédje volt. Utóbb Szalay rohama abbamaradt. Most magától kell már Szalay-
nak tartania, hogy katedrája veszélyben forog. Ugyanígyen értesítése-
ket hallott Vigh Károly is bizonyos pártkörökből. Szalay ellen több sze-
mélyi és tárgyi kifogás merült fel és megelőzött barátság Lukács Györggyel
is. Több ízben élesen bírálták összetekolt könyveit. Vigh Károly úgy
hallotta, hogy Szalay társadalomtudományi katedrájára ma egyáltalában
nincsen szükség, hiszen a társadalomtudomány elemi része, sőt módszere
minden tudományoké. Szalay vizsgamódszerében azt kifogásolják, hogy a
marxista olvasmányból egyszerűen bevágja hallgatóival értelem nélkül

59/9
egész oldalakat, - a hallgatók emiatt sokat panaszkodtak, Szalai pedig
dalt-fult a vizsgákon és igen kellemetlenkedett. Illetékesek ezt megso-
kallták és most komolyan beszélnek róla, hogy kotédráját le fogják építe-
ni. - A most folyók történettudományos munka tekintetében ugyanezt mondja,
mint Balázs Éva. A említett értekezleteken többször felszólt és érvá-
nyesíteni igyekezett a maga szempontjait, noha tudja, hogy némi kis bizal-
matlanság van ellene az új emberek részéről. - Szoba kerültek még azok a hi-
rak, melyek alaptalanul Schöpflin Gyula és Tolnai Gábor disszidálásával
kapcsolatosok. Ezek nem tekinthetők megalapozottoknak, bár hír szerint
mindkettőjüknek, akik nem rendelkeznek kellő ellenállással az idegen és
ellenséges atmoszférában, sokat kell a körülményekkel küzdeniök. Tolnai
Gábor kb. három hét múlva jelentéstételre hozotér.

ABTL - 3.1.5. - O-11182

Levegő a 2. felvételről

19/10 25.58.

Kosáryval május 12-én folytattam hosszabb beszélgetést. A beszélgetés a. ő részéről nagyon óvatos és diplomatikus volt, de később telemelegedett. Saját sorsával kapcsolatban látszólag optimista. Gy érzi, hogy az intézetben ő egyelőre nélkülözhetetlen. Képeszt, hogy képezzen magam a marxista-leninista irodalomban. Ő komoly studiumokat folytatott. Nélkül nem lehet történelmet írni, ha az ember nem ismeri mindkét tábor ideológiáját. Elítélően beszél a szellemtörténészekről és hangsúlyozta, hogy a marxista tanokból nagyon sokat lehet sznosithatunk. A haladó polgár magatartásával beszélt. Azt mondta, hogy ő előre látta, hogy a fejlődés a proletárdiktatúrához vezet, elég gyakran volt külföldön az utóbbi években, ha nem lett volna kíváncsi arra, hogy a fejlődés hogyan fog lefolyni, akkor nyugodtan kint is maradhatott volna. De itt-hon akar lenni, mert a forradalom, amiben élünk izgalmas dráma és mit érne az élet, ha ő ebből kimaradna. Azt mondta, hogy a magunkfajta polgár alapjában véve anarchista, vagyis emmifele kötött rendet nem szeret. Felünk az történt, hogy 1945-ben kiszabadultunk egy dobozból, a régi rendszer korlátaiból, egy ideig szabadon hancuroztunk és most egy másik dobozba dugnak bennünket.

Önyvespolcán ott állnak Marx összes művei francia nyelven.

Íróasztalán egy légipostaboriték volt, megkérdeztem levelezik-e külföldi barátjaival. Azt mondta hogyne, - ezt a levelet Amerikából kapta. Minden régi kapcsolatát fenntartja, nyugodtan levelezik, abban a tudatban, hogy leveleiket biztosan elolvassák, de ez őt nem zavarja. Még ma is 200 külföldi folyóirat jár az intézetben, de ez csak addig biztositható, míg a francia nyelvű folyóirat a Revue megjelenik és abból küldhet cserepéldányokat.

Zárkózott életet él, nem járnak társaságba, de azért nem unatkozik. Figyeli az eseményeket. Ő mint ahogy azt mindenkinek hangsúlyozza nem kommunista. Figyeli tehát a kommunisták taktikát, s egy-egy új fordulatnál megállapítja "mit talált ki régi ismerősünk",

Elmondta, hogy 41-ben diplomáciai utlevéllel, hivatalos megbizással volt Amerikában, - ahogy ezt én mindig hangsúlyozni szoktam - mondta.

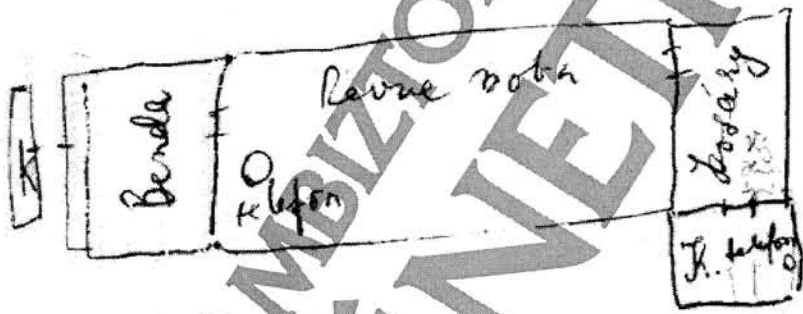
ABTL - 3.1.5. - O-11182

5/11

59/108

1946

A telefoncímár 1947 elején keletkezhetett és elsősorban a revue titkárnőjének, Olchváry Adornének a kézírását mutatja. Egészen fél évvel ezelőttig azonban a szobák beosztása más volt; Kosáry is ezen a fronton lakott, a Revue szoba mellett, s bár neki külön telefonja volt a revue telefont is számtalanszor használta. A könyvben lévő névsor naponta bővíl, de meg kell állapítani, hogy az egykori névsorhoz képest, most a telefonforgalom nevetségesen kicsi, s inkább a tagok bonyolítják. A Revue-höz tartozó Benda és Kenyeres alig telefonálnak. Egyébként Olchváryné, a volt titkárnő, idősebb, ősz hajú nő volt, aki Jászay Gabival együtt végezte a titkárnői teendőket. Ez még az ősszel kiment Szlovákiába az anyját meglátogatni, s onnan írta meg, hogy az idős asszonyt nem hagyhatja egyedül és nem jön vissza. Azóta helyét nem töltötték be. Lakása volt:

Ez volt tavalyig a
móbe beosztás

ÁLLAMTITKOSÁG TÖRTÉNETI LEVÉLTÁR

ÁBTL - 3.1.5. - O-11182

...../.....-19.....

Tanúkihallgatási jegyzőkönyv

Készült 1950 év június hó 27 napján ker.,-utca
 szám.....emelet.....ajtó alatti.....helyiségben. A tanú neve, szül. éve és helye
 foglalkozása, lakása Dr. Pach Zsigmond Pál, 1919. Budapest, közgazdasági egye-
 temi tanár, VI. ker. Bencur u. 36/c
 gyanúsítottához, valamint az ügyben egyébként érdekelttekhez való viszonya
érdektelen
 eljárás tárgyául szolgáló bűncselekmény következtében kárt szenvedett-e?
nem

kihallgatás egyenként történik, a bünvádi perrendtartás 192—216. §§-ban és a nyomozati utasítás
 -60. §§-ban foglaltakat kell szem előtt tartani. A Bp. 204., 205., 206., 207., 208., 209. §§-ban foglalt
 ira tanút figyelmeztetni kell és mind a figyelmeztetést, mind a tanúnak idevonatkozóan tett
 nyilatkozatát be kell jegyezni.

A Bp. 210. §-ában foglalt figyelmeztetés után a tanú vallomását a következőkben adja elő:

Májusában bejelentést tett Kosári Domonkos törtémeszre vonatkozólag, ismételje meg annak lényegét.

Kosáry Domonkos a Kelet Európai Tudományos Intézet történettudományi Intézetének igazgatója a multban a Horthy rendszer nyugati orientációjának képviselője volt és lényegében véve ugyanezt a politikai vonalat vitte a felszabadulás után is.

Mit tud Kosáry Domonkos felszabadulás előtti tevékenységéről?

Vigh Károlytól, aki korábban Kosáry Domonkossal hosszú időnké-
 résztül együtt dolgozott /:jelenleg Országos Leváltár:/ értesül-
 tem Kosáry multbeli tevékenységéről. Tőle tudom, hogy Kosáry
 többször járt Angliába és 1941-ben pedig Amerikában. Ezeket az
 utazásokat előbb Teleky Pál volt miniszterelnök, majd később
 Kállay Gyula volt horthysta miniszterelnök megbízásából tette,
 abból a célból, hogy kulturális kapcsolatok kiépítésének leple
 alatt egyengesse a Horthy rendszernek az angolszász imperialis-
 tákval való megegyezési utjait.

Ugyancsak Vig Károlytól tudom, hogy Kosáry kijelentése szerint
 a felszabadulás előtt rejtegetett egy angol ejtőernyőst, aki
 egyben a Secret Service embere volt s ezért Alexander tábornok-

A jegyzőkönyvet és a toldaléklapot záradékolni kell. A záradék/szövege: «Az általam elolvasott — előttem felolva-
 sotti jegyzőkönyv, vallomásomat helyesen tartalmazza.»

tél vagy Mongomeri tábornoktól elismerő oklevelet kapott.

Felszabadulás előtti irodalmi munkássága is ebbe a vonalba esett. Így pl. könyvet írt a 30-as évek közepe táján Görgei Arturról, amelyben - a Horthy rendszer politikai érdekeinek megfelelően - Görgeit mint reálpolitikust tüntette fel és a Béke Párt mellett foglalt állást, Kossuth Lajos politikáját pedig az adott lehetőségekkel nem számoló a nemzetet katasztrófába vezető politikának jellemezte. Ez a könyve lényegében véve ideológiai előkészítése volt a németekkel szemben való behodolásnak.

Ez a politika Kosárynál a 30-as évek végén változott meg, illetőleg annyiban módosult, hogy a Századok c. történelmi folyóiratban néhány polenizáló cikket írt német és osztrák történészekkel szemben, akik az "Osztraum" politikát hirdetői voltak. Ez lényegében véve megfelelt annak, hogy Kosáry a Teleky féle vonal értelmében az angolszász hatalmak felé irányuló második vonal kiépítésén dolgozott.

Kosáry 1943-44-ben megjelentette a Magyar Nemzet történetéről szóló munkáját Magyar, svéd, spanyol és angol nyelven. E művében a proletárdiktatura időszakát rémuralomnak állítja be és politikailag igazolja a Gömbös-Bethlen rendszert. Tudomásom szerint az angol kiadásban bizonyos szimpátiával nyilatkozott Hitlerék zsidóellenes intézkedéseikkel kapcsolatban.

Mit tud a Kosáry főszerkesztésében megjelent Revue d'Histoire Comparée folyóirat politikai irányáról?

A lap a Keleteurópai Tudományos Intézet hivatalos kiadvány volt. A lap 1943-ban indult meg, politikai irányát a Klébelsberg féle "kulturfölény" hangoztatása, a szovjetellenesség és a nyugati demokráciák előtérbe helyezése jellemezte. Ez utóbbi pont a felszabadulás előtti időben csak burkolt formában, később azonban mint a lap alapvető jellemvonása jelentkezett. Maga Kosáry is több cikket írt ilyen szellemben. 19

1948 tavaszán Kosáry Benda Kálmán a lap szerkesztőjén keresztül felkért arra - más elvtársak mellett engem is - hogy írjak recenziót a lap számára. Én Révai József elvtárs Kossuth Lajos c. brosurájáról írtam ismertetőt, Ennek bevezetőjében utaltam arra, hogy Révai elvtárs tanulmánya egyfelől összekapcsolja a magyar nép legfontosabb tanulságait nemzetünk jelenlegi feladataival, hogy csak a küzdő értheti meg a küzdőket. Másfelől utat mutat a magyar történészeknek a reformkor és általában az ujjabkori magyar történelem kutatásához. Kiemeltem továbbá a marxistamódszerek döntő jelentőségét.

A cikk francia fordítását Kosáryék akkor mutatták meg nekem, mikor a lap már be volt tördelve és ki volt korigálva. Így jutott tudomásomra, hogy az ismertetés fenti kitételeket tartalmazó bevezető részét valamint befejezését egyszerűen kihagyták és így elvették a cikk politikai jelentőségét. Mikor Bendát ezért felelőségre vontam, kijelentette, hogy ők nem politizálnak és ezért törölték az említett részeket. Erélyes fellépésemre a hibát oly módon korigálták, hogy egy u.n. "erráta" cédulát fűztek a cikkhez, amely a hiányzó részeket tartalmazta.

TÖRTÉNELMI HIVATAL
0 - 11182

037
Racsa...

Mit tud Ortutay Gyula és Kosáry Domonkos kapcsolatáról?

Vigh Károlytól tudom és ezt más oldalról is megerősítették, mint közismert tény, hogy Kosáry és Ortutay az ostromot együtt töltötték a Keleteurópai Tudományos Intézet pincéjében. Ekkor közöttük barátság fejlődött ki.

1948-ban a kórányári hónapokban amikor a hatalom kérdése eldőlt és Kosáry úgy érezte, hogy ennek következtében helyzete megingott Ortutay segítségével egy önigazoló előadást tervezett, amelyben kiakarta fejteni a maga "történelmi realizmusát" vagyis azt, hogy felfogása mennyire közel áll a marxistákhoz. Az előadás hozzászólói Ortutayt kívül még Erdéki Ferenc és Molnár Erik lettek volna, akiket Ortutay közbenjárásával nyert meg Kosáry e célra. Az előadás azért maradt el, mert Molnár Erik részvételét lemondotta s így kommunista hozzászóló hiányában az előadás céltalanná vált.

Ortutay más vonatkozásban is segítette Kosáryt, 1949 nyarán a Tudományos Tanács társadalmitudományi szakosztályi ülésén, vettem részt, ahol napirenden a Történettudományi Intézet és ezzel kapcsolatosan a "Revue" volt. Az érkekezleten megjelent kommunisták így többek között Gerő Imre elvtárs a lap megszüntetését javasolta. A jelenlévő és elnökölő Ortutay Gyula a javaslat ellen szólalt fel, hosszadán méltatta Kosáry érdemeit. Kijelentette, hogy a "Revue" Európa sőt világszerte hírnevet szerzett és szerez a magyar tudományos életnek s így vétek volna megszüntetni. Ezzel kapcsolatosan hangsúlyozta, hogy az eredményekért Kosáryt illeti az elismerés.

Mit tud Kosáry felszabadulás után külföldi kapcsolatairól?

Vigh Károlytól tudom, hogy Kosáry állandó összeköttetésben volt a nyugati követségek vezetőivel és beosztottjaival, ezeket rendszeresen meghívta az Intézetben tartott u.n. "Revue" teákra. Ezeket emellett megjelentek a magyar demokrácia mindenféle elenséges elemei: jobboldali kisgazdák, magyar közösségi összekülvők, jobboldali szociáldemokraták és számos azóta már disszidált személy. A revue teák látogatói nevüket egy vendégkönyvbe bevezették be, melyet Vigh többször látott. Mikor az Intézet vezetését Molnár Erik elvtárs helyetteseként átvettem ezt a könyvet nem találtuk meg, bár néhány hónappal annakelőtte még megvolt. Így feltehetően ezt Kosáryék vitték el magukkal.

Mikor a Rajk per során nyilvánosságra jutott, hogy Francios Gachot Francia kulturális atassé kém volt az Intézetben márregben ott dolgozó kommunisták így pl. Hanák Péter felhívta a figyelmemet arra, hogy gyakori látogatója volt Gachot Kosáry Domonkosnak.

Megjegyezni kívánom még itt, hogy az intézet átvételekor az otthagyt iratokat gondosan áttanulmányoztuk, azonban semmiféle kompromitáló jellegű dolgot nem találtunk.

./.

TÖRTÉNETI HIVATAL

0 - 11182

038

Nacsa...

Minek tulajdonítja, hogy Kosáryék ilyen alaposan fel tudtak készülni az intézet vezetésében bekövetkezett változásokról?

Kosáry Domonkos és a vele együtt eltávolított jobboldali történészek előre tájékozva voltak az elbocsájtásokról. Ezeket azért üléseiket részben Vigh Károlytól, részben pedig a kultuszminisztériumból szereztek.

Ezt alátámasztja az a vizsgálat, amit a tudományos tanács az ügyben lefolytatott. Jelen voltam, amikor 1949. őszen a Tudományos Tanács társadalomtudományi személyzeti osztályán megtartott vizsgálaton az Intézetből eltávolított Gyóni Máttyás elmondotta, hogy már eleve tájékozva volt az elbocsájtásokról és körülményeiről. Gyóni közlése szerint információit Vigh Károlytól, valamint Kardos Lászlótól kapta, aki annak idején a VKM. tudományos intézeti ügyosztályának vezetője volt. A vizsgálat során Vigh Károly elismerte, hogy Gyóni Máttyáson kívül másokkal is közölte a tisztogatás részleteit, így többek között Bartha István-nal, Perényi Józseffel.

Megjegyezni kívánom itt még, hogy Kosáry Domonkos gyakran felkereste hivatalos idejében Kardos Lászlót, mint minisztériumi fellettesét, aki feltehetően, nemcsak Gyónit, hanem őt is informálta ~~eltávolításáról~~. Kardos László abban a formában figyelmeztette Gyónit eltávolítására, hogy ügyéről megdöbbenéssel értesült s figyelmezteti, nézzen utána miképpen lehetne ezt megakadályozni.

Az említetteken kívül milyen külföldi kapcsolatairól tud még Kosárynak?

1949. májusában jelen voltam a az ujjászervezet történelmi társulat vezetőségi ülésén, itt Kosáry bejelentette, hogy felhívást kapott a Comité International des Sciences Historiques nevű nemzetközi történész szervezettől, melyben felkérik őt, hogy vállalja el a Kelet-európai népi történelmi Magyarországra, Lengyelországra, Csehszlovákiára, Romániára és Bulgáriára történettudományi munkáinak recenziálását, a Comité párisi központja számára. Kosáry közölte azért bizták meg őt ezzel a kérdéssel, mivel, "a csehekkel most nehéz együtt dolgozni." Ez a tény is aláhuzza, hogy Nyugaton Kosáry Domonkosot mennyire "megbízhat-" tudésnak tekintik. Az említett szervezet antimarxista nyugateurópai történészek egyesülése.

Milyen jelenségről tud még, melyek alátámasztják azt, hogy Kosáry nyugati kapcsolatai igen szorosak.

1949. tavaszán a Tudományos Tanácsban megtartott történész aktiva ülésen emlékezetem szerint Lukács Lajos vagy Heckenast Gusztáv történész bejelentette, hogy Amerika Hangja ugyanazon adásban egymás után közölte, hogy tisztogatás lesz a történelmi társulatnál és a Partenon Társaságnál. Itt találgatni kezdtük, hogy ki lehetett az, aki e két hirt az amerikaiakkal közölte, mivel mindkét kérdés egyenlőre nem volt nyilvánosságra hozva. Itt merült fel az a gyanu, hogy a hír közlője Kosáry Domonkos lehetett, mivel ő tájékozva volt a történelmi társulat várható átszervezéséről és ~~síngora~~ apósa Huszti József révén tájékozva volt a Partenon Társaságról is, melynek Huszti elnöke volt.

TÖRTÉNETI HIVATAL

0 - 11182

039

Lukács Lajos

Kik voltak Kosáry Domonkos kapcsolatai és mit tud ezekről?

Legszűkebb környezetéhez Benda Kálmán és Kenyeres László történészek tartoztak. A tisztogatás során mindkettőt eltávolították az Intézetből. Benda Kálmán mint népies narodnyik irányzatú történetíró indult, később azonban Kosáry befolyására teljesen átvette annak politikai nézeteit, helyettese volt az intézetben a Társulatnál és a Revuenél is. Megnyilatkozásaik teljesen egyöntetűek voltak, minden kérdést megbeszéltek egymással, Benda gyakran intézkedett Kosáry nevében és megbízásából. Jellemző kettőjük között lévő szoros viszonyra, hogy közvetlen házi telefonnal kötötték össze szobáikat.

Kenyeres László leplezetlen dicsőítője volt az intézetben belül az amerikai életformának, Kosáry és Benda hűségese kiszolgálója volt minden kérdésben.

Kik kapcsolódtak valamivel lazábban Kosáryhoz?

Ebbe a kategóriába tartoztak Perényi József, Barta István, Jászai Magda és Gyóni Mátyás.

Perényi - bár párttag - mégis jó viszonyt tartott fent Kosáryval megnyilatkozásai szovjetellenesek, a felszabadulás után jobboldali szociáldemokrata volt. Perényi a felszabadulás után Szegfű Gyula mellett dolgozott a moszkvai magyar követségen, innen azonban Molnár Erik külügyminisztériuma alatt rendelték vissza, és Vigh Károly támogatásával jutott be a Történettudományi Intézetben. Perényi elmondotta nekem, hogy ügyét a szociáldemokrata pártban kivizsgálták és a legfelsőbb pártfórumok előtt Szakasits Árpád fellépésének eredményeképpen rehabilitálták. Hazarendelését annak tulajdonította, hogy szemben állt a külügyminisztériumban szolgálatot teljesítő Cinkéczki Jenővel, aki nézete szerint a hazarendelését előmozdította.

Szovjetellenességét mutatja, ahogy a szovjet történettudomány termékeit kommentálja, a szovjet tudományos folyóiratok ismertetése az Intézet munkatársai számára. Ezt oly módon készíti el, hogy a könyvek tartalmát egészen röviden néha csak egy sorban ismerteti, az esetleges bírálat megjegyzéseket viszont részletesen és kiélezve közli s ezzel olyan látszatot ad, mintha a Szovjetunióban csak rossz és helytelen irányzatú történeti munkákat adnának ki és nem lenne egy elfogadott határozott marxista-leninista irányvonal.

Személyes megnyilatkozásai is hasonlóak. Engem is figyelmeztetett, hogy ne nagyon idézzek egyes szovjet szerzők műveiből, mert ha egy rövid idő múlva kiderül, hogy műveik helytelen irányzatúak, akkor az rám nézve kompromitálé lenne. Ilyesfajta megjegyzéseket az intézet többi beosztottjainál is tesz, ezzel egy részt csökkenti a szovjet eredmények felhasználását /:legalább is ez az igyekezete:/ emelett, bizonytalanságot akar kelteni a munkatársakban a szovjet történettudományt illetően.

Ugyanezt a szellemet tükrözi a századok részére írt ismertetései, amikor is burkoltan lebecsülőleg nyilatkozik a szovjet történettudomány eredményeiről és pl. Kárpátalja történetét ismertető egyik szovjet cik recenzijában egyenesen sovíniszta hangot ütött meg kifejtve, hogy a szovjet tudomány mennyire tájékozatlan ebben a kérdésben a magyar történetírókhoz képest. Emiatt számos

TÖRTÉNETI/. HIVATAL

0 - 11182

Kacskócsanak 840

recenzióját a lapban nem lehetett közzétenni. Perényiről még azt tudom, hogy a 30-as évek végén Törökországban volt a Ganz gyár ottani képviselőjénél.

Barta István a 30-as évek végén Ausztriában és Németországban tartózkodott, ő volt az Intézet német referense, a 40-es évek elején Die Juden fráge in Ungarn címmel könyvet írt. ~~Magh Károly-~~tól és Balázs Bélától úgy tudom, Barta kijelentette nekik, hogy a könyv megírására a megbízatást eredetileg Kosáry Domonkoskapta és ő "albérletbe" adta ki Bartának.

Jászai Magda dzsentrí családból származik, szüleinek földjét a felszabadulás után kisajátították, ennek megfelelően demokráciaellenes beállítottságú, aki a felszabadulás után hosszab időt töltött Rómában. Levelezésben állt a disszidált Deér József professzor feleségével.

Gyóni Mátvás szaktereülete a bizantinológia. Ennek keretében sokat foglalkozott a dáko-román kérdéssel és írásaiban ennek az elméletnek a helytelenségét igyekezett bizonyítani. 1943-ban került az Intézetbe, románellenes revizionista álláspontja megfelelt az intézet akkori politikai vonalának. A felszabadulás után hosszabb időt töltött Olaszországban. Az intézetből Gyónit és Jászait is eltávolították.

Az intézet adminisztratív beosztottjai közül kik tartoztak Kosáry környezetéhez.

Ide tartoztak titkárnő Hary Györgyné, Szilágyi Éva, valamint Benda Kálmán titkárnője Jászai Gabriella, Jászai Magda huga.

Hary Györgyné tagja a teozófus társaságnak, feltétlen hive Kosárynak. Az intézetből való eltávolítások után sem szünt meg az összeköttetésük, Kosáry gépelési munkát ma is Harynéval végezteti.

Szilágyi Éva rajongója volt Kosáry Domonkosnak, állítólag barátnője is volt.

Jászai Gabriella, politikai nézetei megegyeztek nővérével Jászai Magdával. Benda Kálmán most is vele dolgoztatja fel munkáit. Mindhármat eltávolították az Intézetből.

Mit kíván még előadni?

Más előadnivalóm nincsen, a jegyzőkönyv a valóságnak megfelelően lett felvéve, amit aláírással igazolok.

Kmft.

Kosáry Domonkos
.....
tanu

.....
jegyzőkönyv vezető.

TÖRTÉNETI HIVATAL

0 - 11182

J e l e n t é s .

Budapest, 1949. április 12.

A történelemtudósok között legfontosabb az antimark-
isták közül Kosáry Domonkos. Kosáry még nincs 40 éves, nős,
családos. Apósa Huszti József reakciós magatartása miatt
nyugdíjazott latin nyelvszakos volt egyetemi tanár, így
Kosáry sógorságban van Huszty Dénessel a Kisgazdapárt káder-
osztályának vezetőjével. Igen nagy tudású, Nyugaton kimagas-
ló tekintély a magyar történészek közt. Könyvei megjelentek
több nyugati nyelven, köztük spanyolul is /Franco-sp.orsz./.
Teleki Pál volt miniszterelnök megbízásából angol nyelvű magyar
történelem-könyvet írt, s a 40-es években többször járt Nyu-
gaton, a hintapolítikanak megfelelő angolszász vonal közve-
títőjeként. Ellenállási okirata van Alexander tábornagtól.

Felszabadulás után csak egy iskolás könyvet írt,
szakmunkát nem fejtett ki. Egy ideig a FK tagja volt, de
rövid idő múlva - már 1946-ban - kilépett és pártonkivüli
maradt, a MKP hívását mereven visszautasította, dacára an-
nak, hogy kimagasló tudása folytán a MKP sulyt helyezett sze-
mélye megnyerésére. Felszabadulás után is többször járt Nyu-
gaton, Párisban, Londonban. A budapesti angol, francia követ-
séggel állandó rendszeres érintkezésben volt, munkahelyén is
állandóan fogadott külföldieket. A Magyar Történelmi Társulat-
nak ügyvezető alelnöke volt, s az utóbbi hetekben az MKP ki-
vándóságának megfelelően ő vitte keresztül a régi, Eckhardt Fe-
renc féle elnökség lemondását, s új vezetőség megválasztását,
amelyben komolyabb funkció nélkül alelnök maradt, s mellet-
te Benda Kálmán is tagja maradt az elnökségnek. A Keleteu-
rópai Tudományos Intézet keretében lévő Történelemtudományi
Intézetet irányítja Kosáry /Eszterházy u.26./, s itt is Benda
dolgozik mellette. Benda egészen szűkke történész, Kosáry
mellett csak kulizó munkát végez.

Ennél a Történelemtudományi Intézetnél dolgozik
Kosáry mellett Harry Györgyné és Szilágyi Éva, akik Kosáry
levelezését, telefonbeszélgetéseit intézik, s akik teljesen
Kosáry befolyása alatt állanak. Az egész intézet reakciós góc.

egyikben
magyar?

megállta
(hogy kikötés
kapcsolata
elrejtése.

Történelemről
egy: Éváról
tan.

Harryné, Szilágyi Éva személyükben is megbízhatatlanok. A történészek közül Alföldi András és Dér József Nyugatra szöktek, s Kosáry szokásos külföldre küldendő csomag közé csempészve ki akarta küldeni az ő könyveiket részükre. Ezt már ott dolgozó fiatal marxista történészek akadályozták meg.

Kosáryt bizta meg a Centenáris Tanács 1948-ban a 48-as forradalom 100. évfordulója alkalmával megírandó történelmi művek kihozásával, valószínűleg Huszti Dénese járt közben érdekében, de pl. Ortutay Gyulához is kapcsolata volt, így 1944-ben Kosáryék rejtették egy ideig Ortutayt. Kosáry a történetírók részére kiutalt pénz egy részét magának tartotta meg, ebben részes volt Benda Kálmán is. Az utóbbi időben Kosáry hangoztatja, hogy ő a baloldallal együtt halad, s közeledni igyekezett Pácz Zsigmond Pál történészhez, a MDP káder-szakelőadóhoz. Az utóbbi időben Kosáry elfoglaltsága igen csekély, de előttrőnként van csak benn a Történelemtudományi Intézetnél, valamint az Eötvös kollégiumban, ahol előadó tanár, délutánjai, estéi szabadok.

Feltűnő volt, hogy Kosáry idő előtt tudott a történelmi vonalon készülő átszervezésről, ami a Kultuszminisztériumhoz való jó összeköttetését bizonyítja. Meg nem erősített értesülés szerint van egy fivére, aki Stockholmban amerikai katonai attasé.

*mal, hova
kivétel miatt.
k?
Kosáryval, hű
a meljére
előző kapcsolata!*

P.
7/1 ráadásban tökéletesen ismeri Kosáryt
Donostyával, kapcsolatait is tökéletesen.
1934-ben, tudomása szerint együtt volt 7/1
Ortutayval Kosáryval
Sürgőse felhívni 7/1-t.
II. B. L.

TÖRTÉNETI

TÖRTÉNETI HIVATAL
0 - 11182

TÖRTÉNETI HIVATAL
0 - 11182

TÖRTÉNETI HIVATAL

0 - 11182

J e l e n t é s.
Budapest. 1949. július 25.

Tárgyban nevezett intézet ügyében információkat kértem dr. VIGH KÁROLY történész elvtárstól, aki az Intézet kommunista aktivájának vezetője. Az intézet vezetőjéről Vigh elvtárs a következőket mondotta:

Dr. KOSÁRY DOMONKOS 1941-ben ismerték meg egymást, amikor a Teleki Pál tudományos intézet megalakult, ahova mindketten besoztást nyertek. Ugyanez évben Teleki Pál speciális megbizatással Angliába és Amerikába küldte Kosáryt, hogy biztosítsa azt a bizonyos kivezető utat, amely utolsó lehetőségként megmarad, ha Németország oldalán esetlegesen elvesztett háború esetén mint vesztesek kerülnek ki. Megbizatásának eleget tett, illetékes tényezőkkel tárgyalt, egészen addig míg Teleki öngyilkossága be nem következett. A további évek során is elsőrendű exponense a Horthy rezsimnek, amennyiben munkáinak kiadását a Horthy rendszer kulturforumai 100 %-osan támogatták, így az általa megírt szélsőjobboldali, sovíniszta MAGYAR Történelem könyvet az összes világnyelvekre lefordítják így Kosáry nemzetközi viszonylatban is mint a Horthy rendszer hivatalos történetírója szerepel. Anyagi körülményei a lehető legjobbak, fényes társadalmi életet él, HUSZTI JÓZSEFNEK a Horthy korszak legfőbb kulturpolitikusának a lányát veszi el s ezzel irodalmi karrierje biztosítva van. Baráti körébe tartozott Hóman Bálint, Kállay Gyula, Szentiványi Domonkos, rajta keresztül ifjabb Horthy Miklós, de az egész Horthy család is. 1943-ban a Lillafüred-i MÉP kongresszuson ő a külügyi szeminárium előadója.

1944-től élesen anti-náci beállitottságúvá válik közismert angol-szász barát lesz. Az Intézet, melynek ekkor már lényegileg már ő a vezetője, állandó találka helye a németellenes elemeknek. Közvetlen kapcsolatai Szentiványi Domokos, egy Szenes nevű

A Történelmi Hivatalban
Szegedi Masszák Aladár
1945. 10. 10.

állítólagos ezredes, Borsodi István a dissidált washingtoni követségi tanácsos, Szegedi Masszák Aladár, és még többen a pizsmás ellenállók közül. Érdekessége ennek az ügynek, hogy Kosáryhoz egy angol-szász ejtőernyős érkezik, akit Kosáry 1945-ig bujtatót. E ténynek érdekességét aláhuzza az, hogy e tétért 1946-os londoni útja alkalmával Alexander tábornok a földközi tengeri hadsereg parancsnoka kitüntetésben részesítette Kosáryt.

A felszabadulás után erősen hivatkozott angolszász beállítottságára és ily módon sikerül elérnie az akkori kultuszban, hogy az Intézet igazgatójává nevezték ki. Kezdeti időben rendkívül agilís, több csapnivalóan rossz tankönyve jelent meg, nyugati kapcsolatokat természetesen nem hanyagolta el, 1946-ban kulturkapcsolatok felvételének ürügyével BENDA KÁLMÁNNAL együtt Párisba mennek, majd egyedül Londonba is átmegy. 1947-ben Londonba utazik, majd 1948-ban részt vesz a párisi történelem kongresszuson, ahol többek között legalább egy kapcsolatot létesít az Unescoval. Javaslatot nyújt le, egy minden világnyelven megjelenő az egyes nemzetek történetét kölcsönösen ismertető történelmi könyv szerkesztéséről. Igen szép mennyiségű pénzt biztosítana neki ez a pénz is a vállalkozáshoz. Kosáry soká dolgozott ezen, de Pártunk az egész tervet le nem futta. Azóta munkája az intézetben csak látszólagos. Az intézet semmi kézzel fogható munkát nem produkál. Tudatos és tervszerű tudományos szabotázst végeznek.

Külföldi kapcsolatainak hazai ápolására rendszeresítette az egy nevezett Revue teákat, melyek minden hónap első csütörtökjén zajlottak le, egész a közelmúltig. Ezekre általában minden politikai és társadalmi kiemelkedő személyt meghívtak, a látogatók azonban mégis főleg a jobboldaliakból kerültek ki. Neveiket könnyen meg lehet szerezni: vendégkönyvet vezettek. Az idejéről társaságnak azóta 70 %-a azóta az összekövésben lebukott, illetőleg disszidált. A magyarokon kívül hivatalos volt ide a külföldi képviselők minden tagja, az akkori katonai és politikai misszió beosztottjai. Mióta az Unescoval kapcsolatos terveit leállították, minden politikai ténykedést beszüntetett. Rendkívül ovatos és elővigyázatos. Igyekszik bebizonyítani, hogy ő milyen jó demokrata. Minden alkalmat megragad, hogy egyes ankétokon felszólalásával ennek tanujelét adja.

Magánéletével kapcsolatosan megállapítottuk, hogy

TÖRTÉNELMI HIVATAL

0 - 11182

jelenleg Párisban tartózkodik, de szoros levelező viszonyt tartanak fenn egymással. Elmondotta Vigh el társ továbbá azt is, hogy igen gyenge oldala Kosárynak az anyagi beállítottsága. A felszabadulás óta

rendszeresen vett fel szerzői illetőleg szerkesztői tisztelet díjakat, melyekhez jogcíme nem volt. Sikkasztását Benda Kálmán, valamint a kultuszakkori beosztottjai elfussolták. Legutóbb a centrális kiadványoknál követett el hasonló szerzői sikkasztást.

Dr. BENDA KÁLMÁN Kosáry közvetlen befolyása alatt áll bizonyos fokig lekötelezettje. Hogy a szűke történelem tanárok sorából kiugorhatott és ha az intézet egyik vezetője lehet, azt Kosárynak köszönheti. Az ő szolidaritásuk inkább érdemről fakad. Teljes mértékben elismeri Kosáry vezetését és kiszolgálja azt. Az intézet folyóiratának, a Revue nek összes külföldi kapcsolataival ő áll összeköttetésben. Az említett anyagi visszaéléseknél ő is erősen érdekelt volt.

Dr. KENYERES LÁSZLÓ 1942 óta tagja az intézetnek, mint a Revue technikai szerkesztője. Kosáry legkövetlenebb barátja, hasonlóan Bendához ő is elismeri Kosáry vezérényét. Közeli kapcsolat okát senki nem tudja magyarázni, ez külsőleg semmi megállapítható szál nem fűzi őket egymáshoz. Az intézethez tartozása teljesen indokolatlan, mivel a Revue közel egy éve nem jelenik meg. Kosáry azonban ragaszkodott ott tartásához.

HARY Jánosné Kosáry másik titkárnője, bicsérdista, okkult tudományokkal foglalkozó, teozófus stb. Egyéb-ként elvált asszony. Kosáry külföldi levelezője, összes külföldi címei nála vannak. Személyileg is kapcsolatban van a U.S.A.-val, mert mint a teozófus szekta helyi elnöke, állandó anyagot kap kintől.

GUOTH KÁLMÁN dr. a feltűnő körülmények között öngyilkos történész kollégájukkal kapcsolatban Vigh újabb szempontokat mondani nem tudott.

TÖRTÉNETI HIVATAL

0 - 11182

TÖRTÉNETI HIVATAL
0 - 11182J e l e n t é s.
Budapest.1949 július 28.

A Keleteurópai Tudományos Intézetben /volt Teleki Pál intézet/hónapok óta több gyanus momentum merült fel. Az intézet munkatársainak nyugati orientációja közismert volt. Pártunk szükségének tartotta, az intézetnek alapjaiban való megváltoztatását, átszervezését és vezetőségének leváltását. Addig is, amíg ez a hosszabb lejárati terv kivitelezése meg nem történik, néhány fiatal marxista történész elvtársat nevezett ki a Tudományos Tanács az intézethez. /Hanák Péter, Spira István./

Ezek az elvtársak rövid ott tartózkodásuk alatt több gyanus megnyilvánulást figyeltek meg. /Erős nyugati kapcsolat, rejtélyes öngyilkosság, rendszerellenes beállítottság./ Gyanujukat különösen alátámasztotta az, mikor egy alkalommal Hanák Péter átvizsgálva az egyik tanári történelem-kollégjának fiókját /dr. KENYERES LÁSZLO/ egy naplót illetőleg feljegyzést talált, melynek hangja és tartalma teljes mértékben afennálló rendszer ellen szólt és láthatóan terjesztésre, nyomtatásra készült. Ugyancsak talált egy feltűnő virágnyelven megírt levelet, másik kollégja, dr. JÁSZAI MAGDA fiókjában. Fenti dolgokról Hanák elvtárs feljegyzést készített ahhoz mellékelve az említett naplót és levelet, azt Andics elvtársnő, Orbán László elvtárson, valamint Kádár János belügyminiszter elvtárson keresztül Hatóságunkhoz akarta eljuttatni. A feljegyzés ezt az utat meg is tette, mégis mindezideig Hatóságunkhoz megérkezése nem történt meg. Hanák még egy feljegyzést készített, kb. azonos tartalommal, melyet Alosztályunk kézhez kapott, és melynek alapján a nyomozást mi elindítottuk.

Felvettük Hanák elvtárral a kapcsolatot, aki tájékoztatott minket az Intézet munkájáról, és annak beosztott munkatársairól.

Megállapítottuk, hogy az Intézet történeti kutatásokat lenne hivatva végezni, melynek alapján történetírásukat materialista alapokra helyezhetnék át. Az intézet ezt ahivatását a legkisebb mértékben sem teljesíti, semmi kézzelfogható munkát nem végez, tervszerű szabó-

TÖRTÉNETI HIVATAL
0 - 11182

tálás folyik.

Az intézet vezetője, Dr. KOSÁRY DOMONKOS igazgató, közvetlen munkatársi baráti köréhez tartoznak Dr. BENDA KÁLMÁN, Dr. JÁSZAI MAGDA, Dr. BARTA ISTVÁN, Dr. GYÓNI MARYÁS, Dr. JÁSZAI GABRIELLA, KENYERES LÁSZLÓ történész. Kosáry nemcsak helyzetével fogva, úgy politikai mint emberi szempontból is vezető egyénisége ennek a társaságnak, mely az ő vezető szerepét feltétlen elismeri, mely szoros klikket alkot körülötte. Élesen elkülönülnek az Intézet többi munkatársaitól.

Dr. KOSÁRY DOMONKOSRÓL, Hanák Péter, Dr. ELEKES LAJOS a levéltár pártszervezetének titkára, valamint Dr. VIGH KÁROLY az Intézet kommunista aktivájának vezetője, címondásából a következőket állapítottam meg: Nagypolgári családból származik, anyja KOSÁRYNÉ Réz Lola a sovíniszta ifjúság iradásiak hírhedt művelője, Kosáry egyéniségének legjellemzőbb vonása, az egoizmus és nagyravágyás, mely mindig eltiporva a saját érvényesülését van hivatva személni. Ezt a jellemvonását anyjának egyenesen erre irányuló nevelésének köszönheti. Emellett Kosáry kiváló fejű ember, aki elismert szaktekintély. Magabiztos, jó fellépésének köszönhető, hogy már az egyetemén is jó pozíciókat szerzett magának. Elvette feleségül dr. HUSZTI JÓZSEFNEK a Hóman féle kultuszkományság elsőrendű exponensének leányát, és ezzel karrierjét biztos alapokra helyezte. Jellemvonásaihoz hozzátartozik a kétkulacsosság, helyezkedés, ő az a tipikus ügyes diplomata típus.

Tulajdonképpen karrierje 1942-ben kezdődött, mikor már az Eötvös kollégiumnak soronkívül kinevezett tanára volt. Teleki Pál speciális megbizatással Angliába, majd Amerikába küldte, hogy ott felvegye a kapcsolatot az illetékes külügyminisztérium okkal, abból a célból, hogy az esetleges kiugrás lehetőségét biztosítsa Magyarország számára, mely ekkor már elkerülhetetlenül Hitlerék oldalán beleesdródott a második világháborúba. Kosáry tárgyalt is Roosewelt megbizottjával, egészen addig, míg Teleki öngyilkosságot követett el. Ezután visszatért Magyarországra. A további évek során is, teljes kiszolgálója volt a Horthy rendszernek, ezuttal azonban már szakmai vonalon, a történetírás vonalán. Megirt egy reakciós történelem könyvet, melyben 70 oldalon keresztül gyalázza a tanácsköztársaságot, s mely történelem könyvet az összes világnyelvekre lefordította és világszerte terjesztette. Ily módon Kosáry a Horthy rendszernek hivatalos történet írója volt. Baráti körébe tartozott ezidőben Hóman Bálint, Kállai Miklós, Szentiványi Domonkoson keresztül ifjú Horthy Miklós, de az egész Horthy család is. Jobbra tolódását bizonyítja, hogy 1943-ban a Lillafüredi MÉP kongresszuson ő a külügyi szeminárium előadója. Ezen a kongresszuson a szélső jobboldali pártok isrészt vettek.

1944-től politikát változtat, és anti-náci beállítottságúvá válik. Az ezidőben már lényegileg általa vezetett

A Történelmi Intézetben
eredeti iratok
sz. XXIII
amoi

Intézet állandó találkozó helye volt a náci ellenes elemeknek, kapcsolatai ezidőben Szentiványi Domonkos, Szenes nevű ezredes, BORSODI ISTVÁN disszidált washingtoni követségi tanácsos, SZEGEDI MASSZÁK ALADAR, és még sokan "pizsamás ellenállók" sorából. Érdekessége ennek az időnek, hogy Kosáryhoz egy angolszász ejtőeszközös partizán érkezik, akit ő 1945-ig bujtat. Hogy ez nem egy érdektelen valami volt, bizonyítja az, hogy e tetteért, 1946-os londoni útja lakalmával Alexander tábornok a Földközi tengeri hadsereg parancsnoka, kitüntetésben részesítette Kosáryt.

A felszabadulás után hivatkozott angol barát beállított-ságára és az akkori kultusz az Intézet igazgatójává nevezi ki. Kezdeti időben igen agilis, és több teljes erővel rámegegy, a szerinte elengedhetetlen nyugati kapcsolatok ápolására, kiharcolja, hogy az Intézet folyóiratának, a Revuenek népszerűsítése céljából, Párisba, illetve Londonba utazhassék. Ez meg is történik, 1946-ban, mikor is Benda Kálmánnal együtt Párisba, majd egyedül Londonba utazik. 1947-ban ismét Londonba megy, majd 1948-ban részt vesz a párisi történész kongresszuson. Ez alkalmat igyekszik úgy kiaknázni, hogy állandó külföldi utazási lehetőséget biztosítson magának. E célból kapcsolatot teremt az Unescoval, javaslatot nyújt be egy minden világnyelven megjelenő, az egyes nemzetek történetét kölcsönösen ismertető történelemkönyv szerkesztésére. Az Unesco ezt elfogadta, és szép összegű pénzt biztosított a kiviteléhez. Hazajövet Kosáry hozzáfogott a részletes kidolgozáshoz, azonban Pártunk tervét nem engedélyezte. Ezidő óta pozícióját nem látja már olyan megingathatatlannak, állását félti, és igyekszik állandó demokratikus megnyilvánulásokat tenni, hogy ezzel rendszerbarát meggyőződését bizonyítja. Komoly történész munkát azonban azóta nem végez. Felszabadulás utáni időben külföldi kapcsolatainak hazai ápolására felújított és rendszeresítette az úgy nevezett Revue teákat, melyek minden hónap első csütörtökjén zajlottak le, egészen a legutóbbi időkig. Ezekre a teákra általában minden politikai és társadalmi vezető személyt meghívtak., a látogatók azonban mégis tilnyomórészt a jobboldaliakból kerültek ki. Neveik a vendégkönyvben megtalálhatók. A rendszeresen idejáró társaságnak 3/4 része az összes esküvésben lebukott, illetve disszidált. A magyar állampolgárokon kívül hivatalos volt ide a külföldi képviseltek minden tagja, az akkor katonai és politikai missziók beosztottjai. Az említett terveinek leállítását óta rendkívül óvatos, az Intézetben csak elvétve jönnek külföldiek, azok is hivatalos úton, rendszeres személyes kapcsolata csak BOUTEILLER a francia kulturattaché-, valamint egy Sicaire nevű francia történész. Kosáry egyébként tökéletesen beszél angolul, franciául, német, olasz és spanyol nyelven. Jelenlegi társadalmi életéről nem igen tudunk közelebbit megállapítani, anyagi körülményei jók, bár összehasonlíthatatlanul gyengébbek, mint a felszabadulás előtt, amikor hihetetlen fényűző és nagyméretű társadalmi életet folytatott. Magán életével kapcsolatosan megállapítottuk, hogy feltehetően

TÖRTÉNELMI

TÖRTÉNELMI HIVATAL

0-11182

0 - 11182 071

4

TÖRTÉNETI HIVATAL

0 - 11182

... .. aki je-
lenleg Párisban tartózkodik, de szoros levelezési vi-
szonyban áll Kosáryval.

Igazgatói pozícióját, hivatalával visszaélve, jóvedelmének növelésére is felhasználta. Az Intézet kiadványai után jogosulatlanul szerkesztői honoráriumokat vett fel. Ezeket a sikkasztásokat sorozatosan látta el, legutóbb Kossuth összes munkáinak kinyomtatásakor.

Dr. Benda Kálmánról elmondották, hogy Kosáry közvetlen barátja, kollégája, s bizonyos fókig lekötöztette. Hogy ma az Intézet tagja lehet, és nem egy vidéki történelem tanár, azt Kosárynak köszönhet. Elsimeri Kosáry vezetőszerepét és kiszolgálja őt. Volt a Revue főszerkesztője és jelenleg is ő tartja a kapcsolatot a Revue külföldi terjesztési körével. Állandó kapcsolatban áll, az Intézet disszidált igazgatójával DÉR-rel, akinek letiltott saját műveit legális lehetőséget teremtve, igyekezett kicsempészni. Tudott Dér disszidálási terveiről, s támogatta azt. Állandó levelezésben áll a Szejcban tartózkodó Deérrel. Jelenleg Bécsbe szeretne kimenni, történelmi kutatást végezni. Az előbb említett Kosáry féle sikkasztásokról tudott, sőt abban alapos részvétele is volt.

Kenyeri Jászló 1942 óta tagja az Intézetnek, a Revue technikai szerkesztője volt. Kosáry legközvetlenebb barátja és legjobb kiszolgálója. Jelenleg az Intézethez tartozás tekintetében indokolatlan, mivel a Revue közel egy évig nem jelenik meg. Kosáry erősen ragaszkodik ott tartásához egyébként anti-kommunista és antiszemita beállítottságu bevezetőben említett naplót az ő fiókjában találta meg. Későbbi házkutatásunk során egy telefon jegyzéket találtunk nála, melyben majd az összes jobboldali politikusok és összeesküvők hívószámai megvannak, de meg van abban MAC.MAB a kiutasított British Council vezetőjének címétől, az amerikai politikai misszió hívószámán keresztül az egyes külföldi, amerikai missziók címéig minden.

Dr. JÁSZAI MAGDA földbirtokos dzsentri családnak az ivadéka, földbirtokukat elvették, ebből kifolyólag élesen szembe áll a rendszerrel, klerikális miszticizmusra hajló, hívő lélek, felületesen nézve apolitikus és naiv, ténylegesen azonban tisztában van az alapvető kérdésekkel. 1942-ban és 44-ben Olaszországban volt ösztöndíjjal, ugyancsak ösztöndíjjal 1947-ben is lenn töltött egy évét. Olaszországi baráti köre, nagyrészt a volt fasisztákból, került ki, rajong az olaszokért, a Pápáért, a papokért a kommunistákat azonban még olaszban sem szereti. Levelezésében, melyet a későbbiek során átnéztünk, igen sok kompromitálót találtunk. Szoros kapcsolat fűzi a Szejcban tartózkodó Deérékhez, akivel levelező viszonyban van. Különösen erős a kapcsolata Olaszország felé.

Kapcsolata a Vatikán felé TÓTH LÁSZLÓ és Lászlóné, a Magyar Intézet funkcionáriusai, valamint a Vatikánban dolgozó PÁSZTOR LAJOS, disszidált történész. Minden levelezésük erősen konspirált virágnyelven történik, az összefüggésekről azonban megállapítható, hogy nem ok nélkül konspirált. Dupla borítéku levelezést, fedőcílmegadást határoztak el. Kapcsolatot teremtettek Péterffy Gedeon felé. Jászai Magda jelenlegi kapcsolata GIUSEPPE MOSCA olasz kulturattaché. Vele rendszeresen találkozik.

Az általános tájékozódás után elhatároztuk, hogy konkrét behatolást eszközölünk az Intézetbe. Hanak elvtárson keresztül megteremtettük a behatolás lehetőségét, és átküldtük Benda Kálmán, Kenyeres László és Jászai Magda fiókjait, leveleiket, melyeket érdemüknek találtunk lefénnyépeztük. Kiértékelésüket a jelentésben már közöltem. Meg kell említenem, hogy kutatásunk alkalmával zökkenő is történt, amennyiben az intézet portása feltűnőnek találta huzamosabb ott tartózkodásunkat. S mivel a bezárt ajtókon behatolni ő nem tudott, gyanusnak találta és másnap jelentette az Intézet igazgatójának a történeteket. Kosáryék ezután átnevezték a fiókjaikat, és megállapították, hogy ott idegen kezek is jártak. A gyanút a kritikus időben beállt tartózkodó Hanak elvtársra esett aki utasításunknak megfelelően visszautasította a gyanúsítást és Kosárytól elégtételt követelt az ellene irányuló támadásokkal szemben. Ez meg is történt, így az egy formailag elintézést nyert, lényegileg azonban munkánk ez a vonala megbukott.

Mivel az Intézetbe való behatolás a jövőben is szükségesnek látszik, /pl. Kosáry külföldi kapcsolatainak címei titkárnőjének fiókjában vannak, lehallgató készülék használata, /ugy határoztuk, hogy az Intézet portását, akinek 17 óra után kizárólag mozgási területe van az Intézetben, be fogjuk szervezni. Beszervezésére az előkészületet megtettük és az folyamatban van.

Ezzel parhuzamosan folytattuk a nyomozást egy másik vonalon, nevezetesen dr. GUOTH KÁLMÁN, az Intézet volt történésze, aki feltűnő körülmények között öngyilkosságot követett el, vonalán is. Guoth Kálmán 1948 végén tért vissza a Szovjetunióból, baloldali beállítottságot mutatott. Ennek valamint a felszabadulás előtt irt és materialista szempontból is elfogadható történelem tanulmányainak megfelelően szép pozíciót biztosított neki a Párt. Kosáryék kezdettől fogva befolyásuk alá vonták, és lekötöztették. Így pl. míg fizetése meg nem érkezett Kosáry kölcsönöket adott neki, Benda saját lakásába helyezte el, stb. Guothot igyekeztek és sikerrel kijátszani a kommunisták ellen, és feltehetően bizonyos fokig belevonták őt akna munkájukba. Guoth június 24-én váratlanul és érthetetlenül öngyilkosságot követett el, Erden a robogó vonat elé vetette magát. Ez annál érthetlenebb, mivel pár nappal előbb terveiről beszélt, egy nappal előtte ruhákat vásárolt, s anyjának levelet irt vidékre történő hazautazásáról. Tettére magyarázatot adni talán az előtte való napon történt

Kosárral lefolytatott 3 órás bizalmas beszélgetés valamint az öngyilkosság napján Benda Kálmánnal lakásán lefolytatott beszélgetés tudna adni. E beszélgetések után Guoth, akinek egyébként is gyenge volt az idegállapota feltűnően viselkedett és elrohant lakásáról. Az öngyilkosság érdekességét különösen aláhúzza a Benda-hoz intézett bucsulevélben foglalt utalás. Guoth ezt azt írja, hogy öngyilkosságát az Á.V.O. elől menekülés idézte elő, mert tudja, hogy az ÁVO őt üldözi, ezt kollégáim megjegyzései tudatosítottak benne. Többől kitűnik, hogy Kosáryék hajszolták bele az öngyilkosságba. Gyanus körülmény továbbá az, hogy miután Kosáryék az öngyilkosságról és a bucsu levélről tudomást szereztek, kirohantak Guoth lakására s ott emlék kutatás ürügyével átforgatták iratait.

Megjegyzés:

További nyomozások munkájának meglátásom szerint megfelelő iránya az lenne, hogy a portást bebeszerezzük, a Kosáry féle társaság minden egyes tagjáról, azok kapcsolatainak és magánéletének megismerése végett, környező tanulmányokat folytassunk, majd az társaság egyik tagját kiemelve, /legmegfelelőbb Kenyeres lenne, beépülést hajtsunk vég-

TÖRTÉNETI

A MAGYAR NÉPKÖZTARSASÁG BELÜGYMINISZTERIUMA

SZIGORUAN TITKOS!

Heszary Istvan

10-51-985 SZAMU *hód.*

Vizsgálati dosszié

Kelemen ÜGYEBEN.

2 KÖTET.

A NYOMOZAS KEZDETENEK IDOPONTJA:

A NYOMOZAS BEFEJEZESENEK IDOPONTJA:

Kosár, Domonkos sk. vallomása.

Makkai László történész - vonatkozásban némileg talán egy olyan jól megkonstruált Diesel-mozdonyhoz hasonlítható, mely nagy távolságokat is nagy sebességgel és jó teljesítménnyel tud legyőzni, ha szilárd sínpár adja meg ehhez a kellő alapot és a biztos irányvételét. Igen könnyen tanul vele egymás után egy egész sor olyan problémába, melyek során kevésbé mozgékony elme csak lassan, botladozva tudná őt követni, mint valami nehéz akadályversenyen; és a különböző területeken hamar produkálni is tud, igen termékeny, könnyen író szerzőink egyike. Pályája viszont azt is tükrözi, hogy melyik szakaszban milyen sínpáron indították utnak. Először az Erdélyi Tudományos Intézet keretében dolgozott: Erdély történetén és különösen középkori etnikai, népestörténeti problémákon - maga a problémafölvetés nyilván összefüggött az ETI nacionalista jellegű vonalvezetésével. 1945-ben a Történettudományi Intézethez kapott beosztást Budapesten /Teleki, majd Keleteurópai Intézet/ és itt várakozáson kívül igen jól és gyorsan bele tudta dolgozni magát a keleteurópai kis népek közös problémáinak és párhuzamos fejlődési vonásainak összehasonlító vizsgálatába, az Intézet fő irányvételének megfelelően. Midőn az Intézet helyzete bizonytalanra vált, egyideig úgy látszott, hogy a református egyház sínjén fut, majd tovább /itt is alapos tanulmányokat végzett s egy darabig szerepe volt az egyház külföldi egyházi kapcsolatainak intézésében is/. De a történettudományi Intézet újjászervezése után mégis helyőn maradván lehetőséget kapott arra, hogy marxista vezetés alatt új módszerekkel és új problémákkal ismerkedjék meg. Ezt a lehetőséget odaadással igyekezett felhasználni és hogy mennyi re nem eredménytelenül, azt világosan mutatja újabb munkássága főleg a gazdaságtörténet, az anyagi kultúra történetének sokban újszerű területén, ahol adatfeltárás és feldolgozó munka mellett új kutatási eljárásokat is kezdeményezett. Ebből érthető, hogy az Intézetben az elmúlt évek során nemcsak megszilárdítva eleinte bizonytalan pozícióját, hanem bizonyos szinten a közös munka vezetésében is részt kapott és a feladatát jól el is végzi.

Azt hiszem, nem volna igazságos mindebből csak egy szakmailag jól felkészült kutatónak változékonyságára, nőtős áthasonulási hajlamaira következtetni egyszerűn. Makkai nem hideg számító, hanem őszintén beleélte magát az egymást követő szakaszokba. Jellem-

- 2 -

ző, hogy az egyházi epizód idején /melybe családi hagyomány vihettem/ családjával is valami több családból álló "keresztény kollektívába" költözött, melynek keserű tanulsága /első felesége egy másik taghoz ment át s elhagyta/ bizonyára hozzájárult, kiábrándulásához. Most pedig nyíltan marxistának nevezte magát november^{leg} elején is, amikor ezt nem kívánta meg tőle senki: s ebben fejlődést is fel lehet tételezni már.

Makkai nem kemény és harcos természet, de nem is opportunista színjátész: hanem olyan inkább képzelőerőben, mozgékonyásban, ötletességben jeles értelmiségi stakember, akitől, ha jó szipárra helyezik, jól irányítják, hasznos és jó eredményeket lehet várni. Az irányítástól függ.

Perényi József az Eötvös kollégiumban a 30-as évek végén fejezte be tanulmányait; eklevéltannal foglalkozott. A túterhelt filozofia-terti pálya helyett egyideig vállalati vonalon dolgozott, mint a vállalat törökországi képviselője, jó gyakorlati érzékkel. A felszabadulás után Szekfü a moszkvai magyar nagykövetségen adott neki beosztást. Közben és után a Történettudományi Intézet munkatársa volt, s az maradt az 1949-i újjászervezés után is. Igen széleskörű tájékozottsággal bír a kelet-európai népek történetét, nyelvét, szakirodalmát illetően: az oroszokon kívül egész sor más kelet-európai, s részben nyugati nyelvet ismer és a szovjet szakirodalomban különösen járatos. Munkássága /elég különböző témákról/ ha nem is nagyon, nagy, de magán viseli e jó speciális tájékozottság jegyeit. Az az ügyes, igen jól felkészült, testileg is jól megtermett ember kezdettől rendkívül aggodalmaskodó, egyenesen bejédecs természet volt, aki egymással szembekerült emberekkel is i yekezett egyszerre jó viszonyban lenni, óvatosan. Pedig helyzete nem indokolta az ilyen aggodalmaskodást, hiszen már évekkel ezelőtt is legjobbkelet-európai speciálistáink egyike volt.

Ember György a harmincas évek elején végzett az Eötvös-kollégiumban. Szekfü tanítványaként és az ő szellemében dolgozta fel a XVIII. századi osztrák közigazgatás magyar vonatkozású problémáit. Ezidőben részt vett a Szekfü által pártfogolt "katolikus történészek munkaközösségének" tevékenységében. A felszabadulás után 1948 parasztszocializmusával és a forradalom más problémáival foglalkozott a marxiz-

ÁBTL - 3.1.9. - V-145890

mus alapjára helyezkedve. Fellépését és/főleg korábbi/ munkáit bizonyos szárazság, lassúság jellemzi, de ugyanakkor nagy szakmai alaposág jellemzi és szorgalom is. Mindez együtt igen jó levéltári szakemberré tette: először kezdő beosztásban dolgozott, majd a felszabadulás után pár évvel az Országos Levéltár vezetője lett, mely minőségében igen jó munkát végez, bár alárendeltjei szerint bizonyos bürokratikus hajlamot őrzött meg egykori hivataltörténeti munkásságából. Szolid, nyugodt, kissé nehézkes ember, aki a rábizott feladatokat biztos szakmai jártassággal és alaposággal meg tudja oldani.

Gogolak Lajos jogásznak indult, majd történelmi tanulmányokat végzett Szekfű alatt. Utóbb újságíró, művészeti kritikus, stb. volt. Sok irányú érdeklődésének megfelelően széleskörű műveltséggel bír; a történelem területén /melyhez vissza akart térni, mielőtt 56 végén-ement/ főleg Csehszlovákia és a Habsburg-monarchia története foglalkoztatta, s ezekben jó hozzáértéssel is bír, ha összefüggő nagyobb munkára még nem is összpontosította erőit. Gyenge egészsége ellenére mozgékony, nyugtalan, ideges ember, egészen a hisztériáig: 44-ben nyilas házkutatás úgy megriasztotta, hogy az egyik "miniszternél" /aki véletlenül iskolatársa volt/ keresett védelmet, az pedig valami sajtótisztásra nevezte ki, ami miatt /bár nem működött benne/ utóbb kellemetlensége volt. Mindig ismerte a híreket, sőt logujabb "pletykéket" mindenkiről és jólétesültségét szívesen és csipős szellemességgel mutatta be. Ő nyugtalansága ellenére jó szakmai történeti munkát végezhetett volna, ha nyugodt kitanácsintézet helyen erejét megkísérli összpontosítani. Tudomásom szerint a Történettudományi Intézet 1956-ban tervezte is, hogy felveszi belső munkatársai sorába.

Pásztor Lajosról az utóbbi tizegynéhány év óta csak annyit hallottam hogy valahol Rómában, talán a vatikáni könyvtárban dolgozik. Azelőtt emlékezetem szerint levéltáros volt. Az Eötvös Kollégiumban végzett, Szekfű irányítása alatt. Katolikus vallástörténeti témákkal foglalkozott / ily a vallásos élet jelenségeivel a Jagellók korában, stb./, kissé lassan és nehézkesen hozva létre dolgozatait. Ő maga is kissé lassan, nehezen fejlődő ember volt, bár nem igyekezett és ambíciók nélkül.

Benda Kálmán 1937-ben végzett az Eötvös-Kollégiumban. Doktori érte-

- 4 -

kezését Szekfőhöz készítette a magyar nemzeti hivatástudatról a XV-XVII. században /a "kereszténység védőbástyája" gondolat története, stb./. A kollégiumban több évet töltöttünk együtt és sok különbözőségünk /egyéni eltérések, az ő katonás családi hagyományai stb./ ellenére közeli barátság alakult ki közöttünk, aminek emléke évtizedek múltán is él bennem. Ezzel is összefüggött, hogy 1942-ben vagy 1943-ban helyet szereztem nekimagam mellett a Történettudományi Intézetben, ahol akkor másod-állású osztályvezetői tisztem volt jó szervező munkatársra volt szükségem egy tervezet idegennyelvű /francia/ folyóirat létrehozásához, mellyel az Intézet új irányát akartam előkészíteni, azt, hogy a nacionalizmus, szovinizmus hibáitól szabadulva a kelet-európai népek közös problémáit fejlődésük közös vonásait vegyük történeti vizsgálat alá. Benda jól bevált e munkában, s amikor 1945-ben, a felszabadulás után én lettem az Intézet igazgatója, rábíztam a folyóirat közvetlen szerkesztői ügyvitelén túl a "nyugati" osztály vezetését, így külföldi kapcsolataink /csere, stb./ nagyobb részét és őt tettem meg helyettesemnek is, elég messzevő hatáskörrel, hiszen nekem közben a kollégiumi és egyetemi oktatást is el kellett látnom. Meglehetősen önálló szava volt szolgálati, személyzeti dolgokban és velem jött 1947-ben külföldi hivatalos utamra is, melyen kádványaink nemzetközi visszhangját igyekeztünk francia történész-körökben előmozdítani. Mindezt a sok szervezési feladatot /beleértve intézeti összejövetelek, stb. szervezését/ ügyesen és pontosan el látta, nagy szorgalommal. Bár erős hajlama volt arra, hogy személye körül valahogy külön kört képező munkatársi gárdát alakítson, valamint arra, hogy olykor kész tények elé állítson egy-egy kérdésben, nem éreztem sok okot arra, hogy lojalitásában kételkedjem. Ohányan főleg később arra hívták fel figyelmemet, hogy sikeresebb riválisnak érzett volna és igyekezett is elszigetelésemmre. Ha ez így volt, bizonyára nekem is volt benne hibám, mert természetesnek tartottam az eredetileg kialakult együttműködési formát: az alapgondolat az enyém, az övé inkább a végrehajtás. Meg kell mondanom, hogy történészeink /az Intézet külső és belső munkatársai/ mehezen tudtak attól a nacionalizmustól szabadulni, melynek légkörében mindannyian nevelődtünk, s melynek hibáit én talán radikálisabban bíráltam, őszintebben; olykor /pl. 1946-ban a békekötés idején/ az volt az érzésem, hogy amiatt szinte nemzeti érdekek feladásával vádolnak. Benda, ha néha egykis habozás után is, általában mellém állt ilyen

ÁBTL - 3.1.9. - V-145890

ilyen vitákon. De voltak, akik ilyen dolgokban őt közelebb állónak érezték, jobban bíztak benne, s az én álláspontomat túl "engedékeny"-nek vélték balfelé. Volt ilyen jelenségnek nyoma 56 őszén is.

1949-ben velem és másokkal együtt Bendának is távoznia kellett az Intézetből. Nehéz helyzetéből csak lassan tudott kijutni: levéltárosi helyet szerzett /eleinte igen csekély fizetéssel/ a ref. egyház Ráday-gyűjteményében. Itt szorgalmas szervező munkával bázist teremtett magának: egy szinte új levéltárat, melybe mindenfelől általános /és nemcsak egyházi/ jellegű anyagot szerzett; így kerültek oda, kérésére, az én családi irataim is. /Itt helyeztem el 56-os gyűjteményemet is/. Benda kialakított egy hozzá ragaszkodó, szűkebb munkatársi gárdát, előadásokat, összejöveteleket rendezett, stb. Ezen évek alatt a baráti viszony elvben fennmaradt köztünk, ténylegesen azonban egyre ritkábban találkoztunk /családilag szinte sohasem/, dolgaink elég távol jutottak egymástól, s talán változtunk is: ő zártabb lett, s ha szerette is még a "karakán" fiú szerepét vinni, a valóságban simább, óvatosabb lett és még ügyesebb különböző típusú emberek megnyerésében és harcedzettebb, keményebb /ha kellett/ a velük való megküzdésben. A legfontosabb azonban az volt, hogy ideje legnagyobb részét történész-munkának szentelhette és szentelte is, nagy odaadással: a Bocskai-szabadságharc feldolgozásának /több változatban/, Ráday Pál iratainak, főleg pedig a Magyar Jakobimsok iratai három, nagy és alapvető kötetének, melyben bevezető tanulmányát is készítette /1956/. Ezt az anyagot nagy szorgalommal egy évtizeden át gyűjtötte - ez hozta őt kapcsolatba Bécsben a szintén jakobinus-dolgokkal foglalkozó Stern Hallei /NDK/ professzorral is. Ezek alapján úgy tudomám már 1956 ősze előtt felmerült a Történettudományi Intézetben, hogy újra a belső munkatársak közé kerüljön. 56 novemberében titkára és részben mozdítója lett annak a szakmai tanácsnak, mely a Történettudományi Intézet kérésére és kívánságára alakult; az év végén Bende kinevezést nyert az Intézethez, mégpedig Molnár Erik igazgatónak előadott javaslatom alapján, egyik igazgatóhelyettesi minőségben. A javaslatot részben azért tettem, mert Bendát szervezői posztra alkalmasnak tartottam, részben pedig azért mert ő kifejezte előttem, hogy magasabb beosztást tartana méltányosnak, én pedig úgy éreztem, hogy tartozom neki ezzel a segítség-

gel, hiszen 49-ben az én vezetésem alatt állt, mikor az Intézetből mennie kellett. Azután, hogy Benda új szerepét 57 elején az Intézetben átvette, igen ritkán találkoztunk, s leginkább csak az Akadémiai Bizottság ügyeivel kapcsolatban /ennek ő titkára lett, én meg a nemzetközi kapcsolatok szakbizottságát képviseltem/. A ritkán való találkozásnak az is oka volt, hogy úgy éreztem: feszélyezi őt, hogy az emberek, régi kapcsolataink következtében úgy gondolhatják, hogy esetleg befolyásolom intézkedéseit, - ami persze egyáltalában nem volt szándékomban.

Mérei Gyula a 30-as évek közepén végzett, mint Szekfü tanítványa. Úgy tudom, egyidőre az iparkamaránál volt alkalmazásban és gazdaságtörténeti tanulmányokkal kezdett foglalkozni. Közelebbi és baráti kapcsolat csak a felszabadulás után alakult ki köztünk /44-ben segíteni próbáltam valamit a feleségének/. Résztvett abban a kollektívában, melyet az első demokratikus tankönyvek megírására hoztam létre 1945-ben. A Történettudományi Intézetben egyik gazdaságtörténeti munkáját is kiadtuk. Mielőtt kommunista párttag lett /szoc. dem volt/ engem is többször barátilag figyelmeztetett arra, hogy kövessem majd a példát, de ezt nem utolsó sorban azzal indokolta, hogy másként nem érhetünk el tudományos, anyagi, stb. elismeréseket, sőt ellenkezőleg; neki is elég volt az elveszett, bizonytalan évekből, ő nem hagyja többé tucitálni magát. Igazságtalan volna kétségbevonni, hogy /főleg a fejlődés során, később/ más, mélyrehatóbb momentumok is szerepeltek nála. De pályájának bizonyos mozzanatait később is utalnak erre a emberileg érthető sietségre, igyekezetre. A tudományos munkához megvan a jó szakképzettsége és kutatói készsége. Elég sokat is produkált - de kissé sietősen. Kéziratait és talán méginkább előadásait /1952 óta szegedi egyetemi tanár/ gyakran jellemezte elnagyoltság, megrágtatlanság, a túlzott hajlam mások kész szövegeire támaszkodni /ami velem is összeütközésbe hozta/, és ugyanakkor az a buzgalom, hogy a "licitálásban" le ne maradjon. Hozzájárult ehhez az is, hogy mint szegedi egyetemi tanár Gerő köréhez tartozott, melyről az a hír járta, hogy még Andics Erzsébetben is jobboldali elhajlásokat fedezett fel. Véső fokon ez a túligyekvés /kissé fölényeskedő modorral párosulva/ inkább hátrányára fordult, mert bizonyos ellenérzést keltett a történészek elég széles körében, sullyal bíró párttagok között is; mert ezt nem valami

10

következetes, bár túlzó "baloldaliságnak", hanem egyéni intrikák és békétlenség forrásának érezték. E vonásuktól megszabadulva, megbékélve Mérei sokkal eredményesebben tudott volna a közös munkába kapcsolódni; ezt a folyamatot persze nem mozdította elő az a tény, hogy a szegedi egyetem éppen 1956 őszén fegyelmet indított ellene /bár ezt utóbb visszavonta/; bár nyilvánvaló, hogy élesen meg kell különböztetni két dolgot; azt, ha politikai célból, ellenforradalmi érdekből azért üldöznek valakit, mert kommunista történész, és azt, ha valakit azért bírálják, hogy jobban, helyesebben működhesse, mint kommunista történész.

Mályusz Elemér történetkutatói pályát a 20-as évek elején kezdte, több mint másfél évtizeddel a szintén volt Eötvös-kollégista Szekfű után, aki ellen azután egyre keserűbb antagonizmussal visított. Nem pusztán egyéni ellentét állította szembe őket; de mindkettőjük felfogása kiindulásában az ellenforradalmi korszak hazai uralkodó osztályán belül, az ellenforradalmi ideológia két változatának felelt meg. Szekfű a 20-as évektől Bethlen oldalán a hazai nagybirtok történeti "érdemeit" emlegette - Mályusz az u.n. "középosztály" ellenforradalmi szempontjait: témáiban is a nagybirtok ellenében a köznemességhez nyult vissza, de határozottan elutasítva minden forradalmi hagyományt. Szekfű a nagybirtoktól később a hitlerizmussal való szembe fordulásán át hosszú időben eljutott a polgáridemokráciához és a népi front gondolatához, majd a szovjet barátságához, olyan úton, melyen egykori hívei közül egyre kevesebben követték. Mályusz ugyanakkor a "népi nemzet" olyan megfogalmazásához, mely a német "völkisch" iránnyal volt rokon, a német "népiességkutatás" átvételéhez - bár nem a német hanem /részben azzal szemben is/ a magyar nacionalizmus, területi követelések szolgálatában és végül az "Egyedül Vagyunk" c. lapban az "Új Európáért" folytatott vérhullatást helyeslő nyilatkozatig, - s ezek után ahhoz, hogy a felszabadulás után professzori helyét el kellett hagynia. Ekkor az evangélikus egyháztól kapott levéltárosi állást, tekintettel arra, hogy protestáns egyháztörténettel is foglalkozott /itt megint szembenállva Szekfű ismertén katolikus egyházas felfogásával./.

A kérdés másik oldala az, hogy ugyanezen évek alatt Mályusz különböző munkákban a forrásadatok, módszeres kutatási eljárások,

- 8 -

stb. terén igen sok mindent produkált, ami /a szemlélet kérdésétől függetlenül/ ma is hasznos a történetkutatásnak. És kétségtelen az is, hogy egyik legnagyobb tudású történésziünk, aki egyes területeken /főleg a középkor forrásanyagát illetően/ mindenkinél jobb szakmai ismeretekkel rendelkezik, s ezeket kár fel nem használni. Így történt, hogy néhány hallgató év után Mátyusz visszatérhetett a Történettudomány aktív művelői közé, miután lojálisan elismerte a marxizmus élenjáró vezetőszeropét, s munkásságában ehhez tartja magát. Egyéni konfliktusai is elűltek: immár a legidősebb nemzedéket képviseli, tudását elismerik, s ő is megtanulta hallgat esai fegyelmezni egyéni ingerlékenységét, ambicióit, és csak néha árulva el, hogy nem bocsát meg soha, senkinek, akit valaha is egyéni ellenfélének érzett. Ebben az új szakaszban a komoly maradandó szakmai eredmények jellemzik: így elsősorban a Zsigmond-köri okmánytár megindítása. A Történettudományi Intézetben megtalálta azt a helyet, ahol mindenerejét a kutatásnak szentelheti.

ÁBTL - 3.1.9. - V-145890

BM kapitányság

Szám: /19.....

Tanúkihallgatási jegyzőkönyv

Készült 1957. évi december hó 3. napján a Budapest,

II. ker., Gyorskocsi utca 31. szám emelet

..... ajtó alatti helyiségben.

A tanú (neve, szül. éve és helye, foglalkozása, lakása): Jászay Gabriella, 1923.

Aba, gyors-gépiró, Budapest, Mórlicz Zsigmond körút 3/b. főemele
8.

A gyanúsítotthoz, valamint az ügyben egyébként érdekelttekhez való viszonya:

érdektelen.

Az eljárás tárgyául szolgáló bűncselekmény következtében kárt szenvedett-e?

nem.

(A tanúkihallgatásnál figyelemmel kell lenni a BP. 55. és 56. §-aira. A BP. 57. §-ában foglaltakra figyelmeztetni kell a tanút, és mind a figyelmeztetést, mind a tanúnak idevonatkozóan tett nyilatkozatát be kell jegyezni.)

A tanú — törvényes jogaira, valamint a hamis tanúzás következményeire való figyelmeztetés után — vallomását az alábbiakban adja elő:

KÉRDÉS: Mondja el mióta ismeri Kosáry Domonkost és milyen kapcsolatban állott vele ?

FELELET: Kosáry Domonkost 1947-óta ismerem. Ő ekkor a "Teleky Pál" történettudományi Intézet igazgatója volt és én, mint alkalmazott ekkor kerültem az intézethez. Az intézetben én lettem Benda Kálmán titkárnője és ettől az időtől kezdve állandóan Bendával együtt dolgozom. 1950-ig köztem és a Kosáry család között elég jó volt a kapcsolat, mely abban nyilvánult meg, hogy én magam is és nővérem /Jászay Magda/ eljártunk Kosáryékhoz, viszont ő gyakrabban járt fel hozzánk. 1950. után ez a kapcsolat mindjobban ellaposodott.

- 2 -

KÉRDÉS: Mikor és milyen körülmények között szerzett tudomást arról, hogy Kosáry és Benda az október-novemberi ellenforradalomra vonatkozólag különféle dokumentációkat gyűjt ?

FELELET: A télen vagy a kora tavasszal a "Ráday" könyvtárban - ahol Benda volt az igazgató - egy ellenforradalom alatt megjelent ujság jutott a kezembe. Benda nekem ekkor azt mondta, hogy ez egy kortörténeti dokumentáció és ő ezeket gyűjti. Később Benda és Kosáry között lefolyt beszélgetés során tudomásomra jutott, hogy ugy Benda, mint Kosáry különböző adatokat gyűjtenek az október-novemberi eseményekkel kapcsolatban.

KÉRDÉS: Hol tárolták az összegyűjtött anyagot ?

FELELET: Külön kell beszélni a Benda által gyűjtött anyagról és külön a Kosáry által gyűjtött dokumentációról.

Benda a "Rádai" levéltár kéziratárának a pánccsaszekrényében tartotta. Külön volt csoportosítva az ujság és röpcédula anyag és egy külön dossziében a géppel irt, illetve nyomtatott anyag.

A Kosáry-féle gyűjtemény a kora tavasszal került a "Rádai" könyvtársa. Azt Kosáry adta le a rendezését az anyagnak nem ismerem, mert azzal nem én, hanem Rabati Magda foglalkozott.

KÉRDÉS: Mit tud az anyagok hollétéről ?

FELELET: A Kosáry-féle anyagot ő október végén elvitte azzal, hogy az Egyetemi Könyvtárba adja le.

A Benda-féle anyag a Történettudományi Intézetbe lett beszállítva.

KÉRDÉS: Mit dolgozott ön az anyagokban ?

FELELET: Emlékezetem szerint két alkalommal Benda adott egy-egy anyagot, hogy azt két példányban gépeljem le. Az egyik ilyen anyag a munkástanácsokra vonatkozó volt, a másik valami röpcédula volt.

A fenti két eseten kívül én a gyűjteményekhez nem nyultam, azokat nem sokszorosítottam, vagy gépeltem.

ÁBTL - 3.1.9. - V-145890

- 3 -

KÉRDÉS: Ki dolgozott még az anyagokkal ?

FELELET: A Kosári-féle anyagot a Rabati Magda rendezte és ő végzett abban különböző gépeléseket. Tudomásom szerint rajta kívül más nem kezelte az anyagot.

KÉRDÉS: Hogyan szerezte meg Ön Kosáry részére az Olasz Követségtől az u.n. ENSZ. Ötösbizottságának a magyar eseményekről szóló jelentését ?

FELELET: Ez év szeptemberében Kosáry felkeresett a Rádai könyvtárban és megkért, hogy a nővéremem keresztül az Olasz Követségről szerezzen meg az ENSZ. Ötös Bizottságának a magyar ügyekre vonatkozó jelentését.

A nővérem a jelentést megszerezte és én átadtam a Kosárinak, aki azt két nap múlva nekem visszaadta.

KÉRDÉS: Tud-e még az ügyre vonatkozólag egyebet előadni ?

FELELET: Az ügyre vonatkozólag egyebet előadni nem tudok. Vallo-
másom az igazságnak megfelelően tettem meg, melyet elolvasás után aláírok.

Felvette:

Vida Zoltán rny.szds.

Jászay Gabriella
tanu sk.

Másolat hitelül:

Hidasi Györgyné.
Készült: 3 pld.
Nytsz: 5-877/57.

ÁBTL - 3.1.9. - V-145890

BM kapitányság

Szám: /19.....

Tanúkihallgatási jegyzőkönyv

Készült 19. 57. évi dec. hó 4. napján a BudapestII ker., Gyorskocsi utca 31. szám emelet

..... ajtó alatti helyiségben.

A tanú (neve, szül. éve és helye, foglalkozása, lakása): Rabati Magdolna, 1926.
Budapest, tanár, Bp.II.Logodi u.63.

A gyanúsítotthoz, valamint az ügyben egyébként érdekelttekhez való viszonya:

érdektelen.

Az eljárás tárgyául szolgáló bűncselekmény következtében kárt szenvedett-e?.....

nem.

(A tanúkihallgatásnál figyelemmel kell lenni a BP. 55. és 56. §-aira. A BP. 57. §-ában foglaltakra figyelmeztetni kell a tanút, és mind a figyelmeztetést, mind a tanúnak idevonatkozóan tett nyilatkozatát be kell jegyezni.)

A tanú — törvényes jogaira, valamint a hamis tanúzás következményeire való figyelmeztetés után — vallomását az alábbiakban adja elő:

KÉRDÉS: Mondja el honnan ismeri Kosáry Domonkost és milyen kapcsolatban állott vele ?**FELELET:** 1948. őszétől ismerem Kosári Domonkost. Akkor én az akkori Pázmán Péter Tudomány Egyetem hallgatója voltam és ő volt a professzorom. 1953-ig csak igen ritkán találkoztunk. Ekkor én akadémiai ösztöndíjat kaptam és ettől az időtől kezdve a vele való találkozásom mind sűrűbbé vált.

Kosáryval való ismeretségünk a tudományos munkák elősegítését szolgálta. Több esetben kértem ki véleményét a munkáimmal kapcsolatban és ő minden esetben készségesen állt a rendelkezésemre.

R. D.-3. (Tanúkihallgatási jegyzőkönyv) — 373/5 — Zrínyi Nyomda, Budapest (IM)

ÁBTL - 3.1.9. - V-145890

KÉRDÉS: Hogy kapcsolódott be a Kosáry által gyűjtött ellenforradalmi dokumentációk megszerzésébe és rendezésébe ?

FELELET: 1957. januárjában az Agrártudományi Egyetemen felkerestem Kosáryt és hogyléte felől érdeklődtem. Ekkor Kosáry közölte velem, hogy van egy gyűjteménye és megkérdezte, hogy vállalnám-e ennek rendezését. En az anyag rendezését elvállaltam. Nem sokkal ezután Kosáry az általa gyűjtött anyagot elhozta a Rádai levéltárba és ott letétbe került. Miután megkezdtem az anyag rendezését, tapasztaltam, hogy elég hiányos.

Egyéb kutatásaim során tapasztaltam, hogy több intézménynél is gyűjtenek hasonló anyagokat, így ismeretségem folytán a Társadalom és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulattól több hiányzó dokumentációt kaptam Fülkóvszki Lórándtól lemásolás céljából. Ugyancsak kaptam anyagot a Történettudományi Intézettől és a Rádai levéltárból. A meglévő anyagból, abban az esetben, ha az az előbb említett intézménynek nem volt meg, én vagy másolatot adtam át, vagy ha nekem két példányban volt, az egyiket átadtam.

KÉRDÉS: Meddig volt az anyag a Rádai könyvtárba, ki kezelte azt és hova vitték ?

FELELET: A gyűjtemény 1957. november 14-ig volt a Rádai könyvtár páncél szekrényében. Ekkor, mivel a könyvtár igazgatója, Benda Kálmán más munkaterületre került, az anyagot én kivettem és a Kosáry hugának a lakására vittem, ahonnan ő /Kosáry/ másnap bevitte és beadta az Eötvös Lóránd Tudomány Egyetem könyvtárába.

Az anyagot a Rádai könyvtárban kizárólag én kezeltem. Rajtam kívül más személy csak Benda Kálmán engedélyével nyulhatott az anyaghoz.

KÉRDÉS: Tudomása szerint milyen célból gyűjtötték az anyagot ?

FELELET: A legjobb tudomásom szerint az adatgyűjtés kizárólag abból a célból történt, hogy mint történész idővel a kar történetírásához dokumentumként szolgáljon.

KÉRDÉS: Tud-e még az ügyre vonatkozólag egyebet előadni ?

FELELET: Az ügyvel kapcsolatban mást előadni nem tudok.

- 3 -

Vallomáson az igazságnak megfelelően tettem, melyet elolvasás után aláírok.

Felvette:
Vida Zoltán rny.szds.

Rabati Magdolna
tanu sk.

Másolat hitelül:
Hidas Györgyné.
Készült: 3 pld.
Nytsz: 5-876/57.

ÁBTL - 3.1.9. - V-145890

Hollós és Hazai - nem beszéltek a fadaról.

BELÜGYMINISZTERIUM.

II/8 Osztálya.

65-79118

Hollós és Hazai: SZIGORUAN TITKOS!

glósa. e

P. 14 Hazai

Hollós

JAVASLAT

dr. Kosáry Domonkos letartóztatott ügyében.

Budapest, 1958. február 20.

A BM. II/2 Osztályának adatai alapján 1957. november 15-én előzetes letartóztatásba helyeztük dr. Kosáry Domonkos 43 éves, polgári származású, történész, budapesti lakos.

A hálózati osztály adatai szerint dr. Kosáry 1957. elején Guy Turbet Delof francia kulturattachének és Paul Boncour francia követnek kémadatokát szolgáltatott ki az ellenforradalom kitöréséről és lefolyásáról. Az adatok szerint dr. Kosáry által kiszolgáltatott adatokat az ENSZ. "5-ös Bizottság"-i jelentéshez felhasználták.

dr. Kosáry a kihallgatásai során beismerte, hogy Turbetvel és Boncourral adatokat közölt az ellenforradalom előzményeiről és lefolyásáról. Beismerte azt is, hogy ugyanilyen vonatkozásban tájékoztatta a Budapesti Olasz Követség titkárát is.

Kosáry a fenti cselekményéért bűnösnek érzi magát. Kihallgatása során kifejtette, hogy elítélése esetén "lehetetlenné válik a társadalmában". Kért bennünket, hogy tekintsünk el attól, hogy ügyét a bíróságra átadjuk, s ennek ellenében hajlandó velünk együttműködni.

Fentiek alapján javasoljuk dr. Kosáry ügynöki munkára való beszervezését azzal, hogy a jövőben lojális magatartást és történettudományi munkájában a népi demokratikus rendszernek megfelelő magatartást fog tanusítani.

Javasoljuk, hogy beszerzése előtt írjon egy beadványt a Belügyminiszter Elvtársához ügyének elintézése érdekében. E beadványban Kosáry térjen ki elkövetett bűncselekményeire, valamint arra, hogy őszintén megbánta cselekményét és hajlandó velünk együttműködni állambiztonsági és történettudományi vonalon.

Javasoljuk továbbá - nevezett beszerzése és szabadlábrahelyezése esetén - Kosáry társadalmi környezetében már előre elterjeszteni, hogy Kosáry a vizsgálat folyamán megbánást mutatott, s kéréssel fordult a kormányhoz ügyének kedvező elbírálása végett. Ezzel egyrészt bizonyítékot szolgáltatnánk arra, hogy a kormány gyakorolja a megbocsátás politikáját, másrészt pedig Kosáryhoz hasonló mentalitású személyek körében - nevezettnek ez a lépése - dezorganizáló hatást váltana ki, ugyanakkor kedvezően hatna az ingadozó értelmiségű rétegekre.

Hazai Jenő

Hazai Jenő rny.ezds.
II/2 Osztály Vezetője

Szalma József

Szalma József rny.örgy.
II/8 Osztály Vezetője. 4.

Hollós Ervin

Hollós Ervin rny.alez.
II/5 Osztály Vezetője.

Készült: 5 pld.
1 old.
Nytsz: 5-320/58

g-594/18. 27/238

ÁBTL - 3.1.9. - V-145890

Belügyminisztérium
II/8 Osztálya.

"Szigorúan titkos!"

149

J e l e n t é s

dr. K o s á r y Domokos letartóztatott ügyében.

Budapest, 1958 április hó 18.

A BM. II/2 Osztályának adatai alapján 1957 november 15-én előzetes letartóztatásba helyeztük:

dr. K o s á r y Domokos 43 éves, polgári származású, történész, Budapest, XI. Fátara tér 5 sz. alatti lakóst.

A BM. II/2 Osztályának adatai szerint dr. Kosáry Domokos 1957 elején ~~Guy Turbet~~ ~~Delof~~ francia kulturattachéval és Paul Boncour francia követtel kémadatokat közölt az ellenforradalom előzményeiről és lefolyásáról. A hálózati adatok szerint dr. Kosáry által adott kémadatokat az ENSz "5-ös bizottsági" jelentéshez felhasználták.

dr. Kosáry a vizsgálat során beismerte, hogy Turbettel és Boncourral adatokat közölt az ellenforradalom előzményeiről és lefolyásáról. Beismerte azt is, hogy ugyanilyen vonatkozásban tájékoztatta a budapesti olasz követség titkarát is.

Az adatszolgáltatással kapcsolatosan vallotta, hogy az nem az összefüggő részletes beszámoló volt, csak ebéd alatti beszélgetés, mely idő alatt más témáról is volt szó. Vallotta azt is, hogy a francia követségi beosztottakkal abból a célból lépett érintkezésbe, hogy a Történelem Tudományok Nemzetközi Bizottsága Nagygyűléseivel kapcsolatban érdeklődjön, illetőleg rábírja az Előkészítő Bizottságot, hogy e nagygyűlés ne Moszkvában legyen megtartva. Tagadja azt, hogy bárkinek is átadott volna írásbeli dokumentációt az ellenforradalommal kapcsolatban.

Az egyetemi könyvtárban foganatosított házkutatás során kb. 10 dossziében különböző feljegyzéseket és röplapokat foglaltunk le, melyek az ellenforradalommal kapcsolatos adatokat tartalmazták. A lefoglalt anyagokkal kapcsolatban Kosáry azt vallotta, hogy azokat mint történész gyűjtötte össze későbbi feldolgozás céljából.

ÁBTL - 3.1.9. - V-145890

- 2 -

dr. Kosáry büncselekményét bizonyítják hálózati jelentések, technikai anyagok, saját beismerő vallomása, valamint Jászay Gabriella, Juhász Gyula és Juhász Gyuláné budapesti lakások tanu vallomása, akik közvetett utón bizonyítják dr. Kosáry adatszolgáltató tevékenységét.

Kosáry a kihallgatása során közölte velünk, hogyha a bíróság elítéli, lehetetlenné válik a társadalomban. Tekintsünk el ettől, akkor ő hajlandó velünk együttműködni. Ezért nevezett ügyét döntés végett a Belügyminiszter Elytárhoz felterjesztettük. Ennek alapján az a döntés született, hogy dr. Kosáry Domokost bíróság elé kell állítani s. elítélése után kapjon esetleg kegyelmet.

A fentiek alapján javasoljuk, hogy dr. Kosáry Domokos ügyét a Budapesti Katonai Bíróságnak adjuk át a további eljárás lefolytatása céljából.

H. Kosáry Domokos

Szalay Sándor
/:Szalay Sándor r.szds.:/

Egyeztetés:

Szalay Sándor

*A tárgyalás ip. anyagán vélelme
ndainak a Szalay Sándor
javadat a Pótk. ill. figyelem
felhívás a k. u. 1.*

Szalay

Készült: 5 pld.
Nyt.sz.: 5-575/58
Kapják: Nytk.szerint.

ÁBTL - 3.1.9. - V-145890

68-464/88.

65-791/59

Gerő Tamás Őrnagy elvtársnak!

A javaslattal Galambos ezredes elvtárs nem ért egyet. Utasítása, hogy Kossuth bíróság elé kell állítani, el kell ítélni. - Utána később megboccsajtás címén esetleg lehet majd szó hasonló kérdésről.

B u d a p e s t , 1958. április 14.

Kovács Gy.

ÁBTL - 3.1.9. - V-145890

BELÜGYMINISZTERIUM
III/III-4-c. osztály

SZIGORUAN TITKOS!

Adta: "Vili" fn.
Vette: Rékási Ernő r. indgy.
1972. V. 6.
Hely: "Regő" fn. lakás
Tárgy: Benda Kálmán

HIVATAL

J E L E N T É S
Budapest, 1972. június 9.

Benda Kálmánt közelméről 1956-57 óta ismerem. Korábban az 1940-es években a Felső, illetve a Kelet-európai Tudományos Intézetben dolgozott. Az 1949 évi átszervezéskor felmondtak neki, ekkor kezdte ideig állás nélkül volt, majd a Ráday levéltárba került, amelynek talán már 1955- elején vezetője volt. 1956 végén visszakerült az Intézethez és 1957 elején igazgatóhelyettes lett a Ráday levéltár igazgatása mellett. Ha nem csalódom, előbb a Ráday levéltárban furták meg a mende-monda szerint Esze Tamás állítólag azzal, hogy marxista táfténe nem lehet egyházi levéltár vezetője. Valamikor 1956. folyamán intézeti vezető pozíciójától is megvált, azóta az Intézet munkatársaként tevékenykedik. Fő munkaterülete a XVI-XVIII. század; még az 1940-es években írt egy könyvet Bocskay Istvánról, majd az 1950-es években újabbakat. Ugyancsak az 1950-es években kiadta az 1790-es jakobinus mozgalomra vonatkozó iratokat, illetve a Rákóczi szabadságharc idejéből Ráday Pál iratait. Ezenkívül számos kisebb-nagyobb tanulmánya jelent meg Magyarországon és külföldön egyaránt. Az utóbbi években a XVII. századi magyar országgyűlések iratainak sajtó alá rendezésén dolgozik, amelyek kiadása jó 40-50, vagy talán 60 éve is félbemaradt. Többször járt külföldön, a párizsi, bécsi, római levéltárakban sokat dolgozott. Talán két-három héttel ezelőtt Bécsbe kellett volna utaznia előadás tartására, de állítólag nem kapta meg időben az utlevelet. Ezt meglehetősen nehezményezi.

TÖRTEN TI HIVATAL

M - 38083 / 1

Magyarországi tartózkodásai alkalmával jó kapcsolatba kerülhetett Soboul professzorral, őt legutóbb a Történelmi Társulat Közgyűlésén a Társulat tiszteleti tagjául ajánlotta. Egyébként hosszú évek óta alelnöke a Magyar Történelmi Társulatnak; az 1960-as években ugyancsak hosszú ideig - talán 6-8 évig - elnöke volt az Intézet Szakszervezeti Bizottságának. E funkciójában nehezményezte, hogy az Intézet vezetősége állítólag nem eléggé vette figyelembe véleményét, amiért is a talán 1968-ban esedékes újabb választáskor az SZB elnöki funkciót nem vállalta.

Vil

Értékelés: Informatív jelentés.

Nevezett 1972. V. 8-10 között utazott volna a bécsi történetész konferenciára. Operatív úton nyert információkat, ezért a hivatalos utat össze akarta kötni egy másik programmal az európai szabadegyházak által rendezendő /V. 21-28./ tanulmányi uttal. Az illetékes állami szervek nem tudnak erről a tervről.

Feladat: Fehér Ferenc tevékenységéről inf. szerzés.

Következő találkozás: 1972. június 6. "Rege" fn. T lakás.

Rékási Endre
Rékási Endre né r.f.hdgy.

VI. 12.

Nytsz: 4/6-831
K: 2 pld
1 pld "M" do.
1 pld Táj.ti.

TÖRTÉNETI HIVATAL

M - 38083 / 1

Adta: "Vili"

Vette: Bárdos József r.szds
1959. december 2.

Tárgy: Benda Kálmán és Raba
Magda

J e l e n t é s
Budapest, 1959. december 29.

"Vili" jelenti:

1957. nyarán voltam másodizben a Rádai Könyvtárban ujságokat cserélt és néhányat, amely csak egy példányban volt meg, elvittem fényképeztetni /ezek közül határozottan emlékszem a Typographia egy 1956 novemberi számára./ Elmenőben látam már és Rabaty Magda leült egy írógéphez. Megkérdeztem tőle, hogy mit gépel. Azt felelte, hogy a "Hungaricus"-t. Megkérdeztem tőle, hogy a 3. rész is meg van-e. Igennel felelt. Erre kértem, hogy adjon nekem is. Abban állapotunk meg, hogy amikor a fényképezésre elvitt anyagot visszaviszem, akkor megkapom. Erre kb. egy hónap múlva került sor és ekkor átadta nekem a "Hungaricus" első részét, azzal, hogy ha a további részek is elkészülnek, értesít engem. Közben azonban Benda Kálmánnak a Rádai könyvtári állása megszűnt és így az ügy elaludt.

"Vili"

Megjegyzés: Itt kiderül a "gépelte Hungaricus" sorsa. Szerintem az ügynök utti igazat ír Rabaty Magdával kapcsolatban. Rabaty - vallomása szerint - Kosáry Domonkos anyagát rendezte. /Arról, hogy leírta nem tudunk/ Ezért nem biztos, hogy Benda is tudott róla. Valószínű, hogy a Kosáry letartóztatása vetett véget a gépelésnek.

Utasítás: Gondolkodjon tovább is, hogy a meglévő anyagok honnan kerültek hozzá, kikkel cseréltek és kikkel lehet esetleg most cserélni, vagy érdeklődni a kiegészítés iránt.

Bárdos József r.szds.

K: 4 pld.
G: Bné.
61/1787

Adta: "Vili"Vette: Kiss József r.szds.
1960. szeptember 20.Tárgy: NIEDERHAUSER EMILT

J e l e n t é s

Budapest, 1960. szeptember 28.

"Vili" ügyn.jelenti:

Niederhauser Emilt 1951 óta ismerem. Korábbi életéről a következőket tudom: 1945-ig Pozsonyban élt. A háború alatt egyszer, vagy kétszer Magyarországon volt a debreceni nyári egyetemen. Középiskoláit Pozsonyban végezte és a középiskola elvégzése után szülei akaratából/egyébként egyetlen gyermek/ valamilyen szerzetesrendbe lépett be, de ott csak rövid ideig bírta ki és azután egy világi papi szemináriumba iratkozott be. Itt is - azt hiszem - csak egy fél évet töltött és szülei ellenzése miatt volt osztályfőnökének, Szalainai Rezsőnek/: aki egyébként jelenleg a pesti egyetemi könyvtárban dolgozik/ a közbenjárását kérte, akinek úgy látszik sikerült a szülőket rávenni arra, hogy fiuk abba hagyja a teológiát. Ezután a pozsonyi bölcsészkarra iratkozott be és ott végzett el két évet. Niederhauser egyébként jelenleg is vallásos. Összinté meggyőződésből-e, vagy a család kényszerítő körülményei miatt, nem tudom eldönteni; tény, hogy pl. kispap koráról, vagy a szemináriumi viszonyokról enyhébb, vagy erősebb gunnyal nyilatkozik és annak ellenére, hogy templomba jár, az egyház szerepéről is volt több alkalommal elítélő megjegyzése.

Édesapjáról néhány hónapja mondta, hogy egy nyomdavállalat igazgatója volt. Egy, vagy másfél hónapja egy társas összejeövetelen mondta el, hogy 1945 őszen egy este letartóztatták és az éjtszakát a pozsonyi kaszárnyaépület udvarán töltötte többedmagával, reggel azonban szabadon engedték, mivel egyetemi hallgató volt. Közösségből úgy volt kivehető, hogy mindez német származása miatt történt. Ugyanakkor elmondta, azt is, hogy édesapja ekkor már internálótáborban volt. Ez után jött át Magyarországra, hogy egyetemi tanulmányait itt folytassa. Itt az Eötvös-kollégiumba került. Édesanyja talán 1947-ben jött el Pestre, édesapját pedig 1948-ban toloncolták ki Csehszlovákiából és 1949-ig Magyarországon is internálva volt.

Otthon a családban német származásuk ellenére magyarul beszéltek, a német nyelvre egyik nagynénje tanította. A pesti egyetemen történelemből, magyar nyelvből és irodalomból, valamint orosz nyelvből szerzett tanári oklevelet. Az egyetem elvégzése után egy évig az azóta megszűnt Apáczai Csere János gimnáziumban tanított, majd 1948-1949 fordulóján a Történet tudományi Intézetbe került. Közben 1947-ben néhány hónapot

ösztöndijaasként Párizsban töltött. A negyvenes évek végén, vagy az ötvenes évek elején Kecskeméten egy nyári táborban a Szovjetunióba készülõ magyar ösztöndijasokat készítette elõ orosz nyelvbõl. Talán 1948/49-ben a Közgazdaságtudományi Egyetemen is tartott orosz nyelvórákat. 1949/50-ben a Bölcsészkaron tartott elõadásokat a szláv államok kialakulása c. témakörbõl. Ugy tudom, 1951-tõl tart elõadásokat a debreceni egyetemen, elõbb az egyetemes történetbõl, 1954, vagy 1955 óta a keleteurópai országok történetébõl. Közben 1951 nyarán három hónapot töltött ösztöndíjjal Bulgáriában, ott megtanult bolgárul, majd itthon írt egy 4-5 éves tanulmányt a bolgár történettudomány helyzetérõl, amelyet a Századok csak jó néhány év múlva közölt erõsen lerövidített formában. Ezt annak idején nagyon sérelmesnek vette.

A Történettudományi Intézetben az 1825-1867-es bibliográfia munkálataiba kapcsolódott bele; részt vett az elsõ három kötet sajtó alá rendezésében. Ezután õ kapott megbízást az 1867-1918-as bibliográfia munkálatainak irányítására. A bibliográfiai munkában nagy segítségére volt széleskörû nyelvismerete, valamint szervezõ-készsége, nem különben igen kiterjedt általános műveltsége. Nyelvismerete tekintetében a pusztán felsorolható hosszú. A magyaron kívül oroszul, szlávul, németül, franciául, valamelyest angolul is beszél, ezenkívül olvas csehül, lengyelül, ukránul, bolgárul, románul, szerbül és olaszul, valamint latinul is.

Mikor 1951 õszén a Történettudományi Intézetbe kerültem, az õ vezetése alatti bibliográfiai csoportba nyertem beosztást. Így közelrõl figyelhettem meg munkáját. Az elsõ években 30-50 tagú külsõ munkatársi gárdát irányított a bibliográfiai anyaggyûjtõ munka során, valamint igen sok munkája volt az intézeti értesítõ orosz nyelvbõl fordított cikkeknek nyelvi lektorálása terén. Egyetemi elõadásait fenntebb érintettem. Akkoriban titkára volt a Történettudományi Intézet és a Nyelvtudományi Intézet MSZT-szervezetének. Magam is voltam MSZT-aktív, és így megítélésem szerint MSZT-titkári teendõt felismeretesen látta el. Az intézeti MSZT-szervezet munkájához tartozott az egyébkénti feladatokon túlmenõen pl. a szovjet történettudomány eredményeinek ismertetése. Ennek kapcsán számos szûkebb-bõvebb körû ankétot tartott Schütz Ödönnel az érdeklõdõk számára a lefordításra nem kerülõ szovjet történeti tanulmányokból. Egyébként is igen jelentõs munkát végzett szovjet történeti munkák - monográfiák és tankönyvek - lefordítását terén. Megemlítendõnek tartom, hogy mintegy tíz éve állandóan õ fordítja le orosz nyelvre a Századok és újabban a Történelmi szemle tanulmányainak kivonatait, de számos tanulmányt is fordított orosz nyelvre. Az 1953-i történetészkongresszuson tünt ki mint tolmács különösen Tarle professzor elõadásának tolmácsolásánál. Ennek idején igen büszke volt pl. arra, hogy a kongresszus egyik szûkebb körû tanácskozásán Révai elvtárs maga mellé ültette õt, és vele fordította a különbözõ nyelvû felszólalásokat, valamint, hogy a zárófogadáson Andice elvtársnõ felkérésére õ mondott pohár-összöntõt elõbb magyar, azután orosz nyelven a fiatal történészek nevében. Azóta franciából és legutóbb angolból hallottam tolmácsolni, mások szerint - hogy ezt magam megítélni nem tudom - kiválóan.

Jelleme szempontjából az eddigiekbõl is kitünõ hallatlanul nagy munkabírásán kívül elõnyéretitoktartását kell kiemelnem. Ezzel szemben pl. hátrányára irándó, hogy nem áll ki az Intézet vezetõsége elõtt sem osztálya tagjait érintõ személyes ügyekben, sem olyan intézkedések esetében, amelyeknek helyességérõl nincs meggyõzõdve, vagy amelyekkel kapcsolatban éppen ellenvéleménye van. Az osztály munkájával kapcsolatban a legutóbbi idõkben elhangzott

észrevételek során is felmerült vele kapcsolatban ilyen kifogás. Sőt mitöbb, a személyével kapcsolatos jogos, vagy jogtalan kritikát is megválaszolatlanul hagyja és ilyen esetben sértődöttség látszik rajta. Meg kell itt jegyezni, hogy nagy -munkáját tekintve az apró gáncoskodások miatti megsértődése szerintem igen sok esetben jogos is. Egy közel múlt alkalommal "sigmond elvtárs is így nyilatkozott.

Nem hiszem, hogy nőtlenségének oka egykori kispap volta volna. A szülei, főként apja iránti kínos tisztviselői ritka alkalmankénti olyan értelmű elszólalásai, amelyekből arra lehet következtetni, hogy szülei esetleg nem élnek jól, egykeségből fakadó elkényeztettsége, azokkal szembeni zsarnokoskodása, aki ket szeret/ezzel maga is tisztában van/ valamint 7-9 évvel ezelőtti - úgy vélem - szerelmi csalódásból eredő életuntsága / ezt annak idején láthattam/, úgy gondolom, ezek az okok nőtlenségének okai.

Niederhauser Emil tudományos munkásságával kapcsolatban a következőket tartom megemlítendőnek az 1953. évi történezt-kongresszuson előadást tartott Herzen és Magyarország címen. Ő fordította a Fogarasi Béla elvtárs előszavával megjelent Csernisevszkij a magyarokról című kötetet és, ha jól emlékszem, ugyancsak ő fordította a Dekabristák válogatott írásait. Irt egy tanulmányt az oroszországi magyar utazókról a XIX. századba. Ezeknél jóval jelentősebb az 1957 elején írt és 1957 nyarán megvédett kandidátusi disszertációja a Keleteurópai jobbágy-felszabadításról. Ehhez szüksége volt elsősorban széles körű nyelvtudására és talán nem nagy túlzás az sem, ha arra gondolunk, hogy ezt a témát a környező népi demokratikus államokban sem nagyon sokan tudták volna feldolgozni. Disszertációjának legfontosabb eredménye az, hogy Keleteurópában a magyar jobbágy felszabadítás volt a legradikálisabb. Opponensei disszertációj legnagyobb hibájának azt tartották, hogy az általa közölt anyagból nem vonta le a szinte önként adódó következtetéseket; ezt szinte az olvasó is bizta. A három év előtti vita alapján a közelmúltban dolgozta át és bővítette ki disszertációját. Hogy a vitán elhangzottakat mennyire érvényesítette az átdolgozás során, erről még nem tudok beszámolni. Időközben népszerű formában feldolgozta Bulgária történetét, amelyet 1959-ben jelentetett meg a Gondolat Kiadó és amelyről a Népszabadság-ban kedvező kritika jelent meg.

Keleteurópa története iránti érdeklődésével függnek össze külföldi kapcsolatai is. Pozsonyban Peter Ratkó-sal és Gács Erzsébettel levelez, Bulgáriában pedig Dimitar Angelov-val. A két utóbbival könyvcserét is folytat. Egyébként Peter Ratkó-sal és Gács Erzsébettel Magyarországra költözése előtt még Pozsonyban ismerkedett meg, D. Angelovval pedig - úgy tudom - 1952-ben, vagy 1953-ban Angelov hosszabb magyarországi tartózkodása idején.

Viszátérve a disszertációjával kapcsolatban kifogásolt hiányosságokra, úgy gondolom, hogy az anyagából szinte önként adódó következtetések levonásában alapvetően kispolgári beállítottsága gátolta. Kispolgári bejedséggel magyarázható az is, hogy véleményéért felsőbb fórumok előtt még akkor sem tud kiállni, ha igazáról teljes mértékben meg is van győződve. Ez annál szembeszökőbb, mivel más esetekben, apróbb-nagyobb napi ügyek-

ben, tudományos kérdésekben is, nagyon is határozott. Mindez - úgy gondolom - elsősorban neveltetéséből adódik. Ez a kettősség természetesen politikai téren is megnyilatkozik. Most pl. nyolc évi ismeretség után megtudva, hogy édesapja 1945-től 1949-ig internálva volt, szinte csodálkoznom kell, hogy ő mégis elvégezte az orosz szakot. Talán nem túlzott és nem messzire menő következtetés, ha úgy ítéljük meg, hogy él benne valami határozatlan nabb-határozottabb elszánás a szocializmus felé való orientálódásra, de a végső lépést sem maga, sem családja miatt nem tudja megtenni, tegyük hozzá: talán sohasem. Már beszámoltam egy 1957-ben lezajlott beszélgetésünkről, amelyben szocializmusnak vallotta magát. Olyan kifogásokra, hogy ő apolitikus - legalábbis közöttünk - az a válasza pl. hogy olyan széleskörű nyelvtudással könnyen teremthetett volna magának biztos megékelést nyugaton, ha 1956-ban diaszidál, sőt talán az sem nagy túlzás, hogy kapva kaptak volna rajta, s ő mégis itt maradt. Vagy: az értekezleteken, röpgyűléseken való tartózkodó magatartásával kapcsolatos kifogásokra ez a válasza: az ilyen alkalmakon való aktív szereplés csak egy igen szűk körű kollektíva előtti politikai tett; ő a munkásságával az egész ország előtt bebizonyította hovatartozását, a szovjet történettudomány eredményeinek népszerűsítéséért nem sokan tettek annyit mint ő. Vagy: a legutóbbi hetekben elmondta egy beszélgetését Tokody Gyulával Debrecenben Tokodynak azt mondta, hogy ő marxista történésznek tartja magát. Érzésem szerint mindebben sok igazság is van, mégis az apolitikusság sem kizárt, s forrása a közpolgári ingatagság, végső fokon a nevelés.

Szólni kell még az ellenforradalom alatti és azt követő magatartásáról. Elsősorban is el kell mondani, hogy 1953 után, mint oly sokan az értelmiség köréből, ő is megingott, annál is inkább, minthogy eddig sem volt azilárd. Ezt, visszatekintve a közöttünk folyó beszélgetésekre, amelyeknek részleteire természetesen nagyon sok esetben már nem emlékszem - állíthatom. Egy ilyen beszélgetés témájára többé-kevésbé emlékezem: tőle hallottam 1956 tavaszán, hogy egy Központi Bizottsági ülésen Szalay Béla mindenáron vérszemezni akarván Rákosit, Révai elvtárs rákiáltott: üljön le maga nem ért a politikához, maga politikai nulla. És Szalay Béla leült. Mindezt nevetve mondta. A Petőfi Kör ülésén nem vett részt. Csupán egy alkalommal voltunk együtt 1956 késő télen, vagy kora tavaszán, amikor Dolmányos István tartott előadást, ha jól emlékszem, de ez a Petőfi Köri ülés még egyáltalán nem hasonlítható a későbbiekhez. Persze, hogy később nem vett részt a Petőfi Kör ülésén, annak egyedüli oka az, hogy hetek óta még mindig Debrecenben tartózkodott és így alkalma sem volt a részvételre. Ha jól emlékszem Havas Ervinnel számoltunk be nekünk talán a történész-vitáról és a sajtó-vitáról. Mindkettőben - tagadhatatlanul - volt valami lelkesedés, de ez Niederhauserre egyáltalán nem hatott, a vállát vonogatta, vagy legfeljebb annyit mondott, hogy majd meglátjuk.

Abban az időben a tudományos intézetek vezetőit a Pártközpont tudományos osztálya tájékoztatta talám két-három ízben az aktuális politikai helyzetről. Az intézet igazgatósága azután a kapott információkat nem a párszervezet, hanem az osztályvezetők útján közölte az intézet tagságával. Így nekünk Niederhauser az molt be. Engem maga a közlés ilyen formája is meglepett, s még inkább az, hogy Niederhauser beszámolója szerint a kormány annak idején az aktív politikai életbe kívánta vonni pl. Tildy Zoltán-t és Szakasits Árpádot és talán másokat is. És nem sokára Tildy meg is jelent Sztálinvárosban, valamint a mezőgazdasági kiállítá-

TÖRTÉNETI ÉRTÉKELÉS

M - 38089

son is. Nos, mindezt Niederhauser hidegen, minden kommentár nélkül közölte.

Niederhauser nem vett részt az október 23-i tüntetésen, mert Debrecenben volt, csak október 25-én érkezett vissza Pestre. En csak a következő héten találkoztam vele. Mint nagyon sokan, a legtanácstalanabbak az MDP feloszlata és a koalíciós pártok újra szervezése idején voltunk. Niederhauser is. Nem állítom határozottan, de úgy rémlik, mintha egy alkalommal azt mondta volna, hogy a Parasztpártba lép be. Egyébként Niederhauser tagja lett az október végén megalakult u.n. történész csucsbizottságnak, abban kifejtett működéséről nem tudok, vele kapcsolatban csupán annyit, hogy mikor a csucsbizottság elhatározta, hogy az ország gazdasági helyzetére való tekintettel felszámolja történész vonalon a kettős állásokat, Niederhauserrel kivételt tettek, mondván, hogy Debrecenbe nem találunk mást. Ez az elv azután 1957 folyamán továbbra érvényesült, többen igykerültek el az intézettől. Egyébként az intézeti forradalmi bizottság megbízásából Hártafalvi Péter és Niederhauser mentek el az Akadémia személyzeti osztályára az intézet tagjainak káderlapjaiért, amelyeket azután a forradalmi bizottság kiosztott. Legalábbis azoknak, akiket elhozott. En pl. nem kaptam meg, állítólag előzőleg az Akadémia többet elégettek.

November 4-e utáni első találkozásunkkor emlékszem rá, hogy Niederhauser helytelenítette Mindszenty bevezését, valamint a semlegesség kinyilatkoztatását, de az október 23-ra és november 4-e között történeteket sokan és sokáig/Niederhauser is/ nem tartottuk mindenestül ellenforradalomnak.

Igy került sor azután az ellenforradalom alatti és utáni újságírólapok és röpiratok gyűjtésére. Hogy erre vonatkozólag a forradalmi bizottságnak vagy az osztályvezetői értekezletnek volt-e olyan értelmű határozata, hogy ezt a bibliográfiai és -dokumentációs osztály gyűjtse, arról nem tudok, mindenesetre kézen fekvő volt ezottem, különösen azután, hogy Molnár Erik elvtárs november 10-én az intézet egész kollektívája előtt fontosnak tartotta az eseményekre vonatkozó dokumentumok összegyűjtését, osztályunk jellege pedig nem mondott ellent annak, hogy ezeket meggyűjtsük. Az osztály munkájáról szóló 1957-ből származó jelentésből úgy gondolom, hogy legalábbis osztályvezetői értekezleten is született erre vonatkozólag határozat.

Ugy gondolom, szólnom kell még Niederhauser magatartásáról az ellenforradalmat követő időben a fentebb vázoltakon túlmenően. Először is azt kell kiemelnem, hogy környezetemben - legalábbis - kezdett hozzá elsőnek a rendszeres munkához. Emlékezetem szerint megelőzőbb a készülő magyar enciklopédia keleteurópai vonatkozású történeti címszavait készítette el, azután pedig 1957 január végén - február elején hozzákezdett kandidátusi disszertációja megírásához - a keleteurópai jobbágyfelszabadításról, amelyet - ha jól emlékszem - 1957. májusában vagy júniusában meg is védett. Közbevetőleg hadd jegyezzem meg, hogy az oppo-nensi vélemények szerint a széleskörű irodalmon alapuló disszertációjában a közölt anyagból önként adódó következtetések levonásával adós maradt. Politikai magatartásáról a következőket mondhatom: az ellenforradalmat követően édesapja rendszeresen hallgatta a londoni rádió német nyelvű adását és az ott hallottakat elmondta fiának. Másnap azután vagy magától, vagy kérdésünkre elmondta nekünk értesüléseit. Azt persze nem lehet mondani, hogy ez napról-napra így történt, az is előfordult, hogy mi mondtunk neki valami "ujdonságot", mire ő olyasmivel reagált, hogy "persze, apám mondott valami ilyesmit". Igy pl.

TÖRTÉNETI KIVÁJIAL

M - 38083

367

1957 nyaráról az ENSZ. Különbizottság jelentésével kapcsolatban emlékszem egy ilyen kijelentésére, a későbbi időben pedig többször hallhattuk tőle ilyen értelmű megnyilatkozást, természetesen olyan esetekkel váltakozva, amikor ténylegesen közölt valamilyen hírt. Mindenesetre az élénk politikai érdeklődés egyre jobban aláhagyott nála és az elmúlt másfél-két évben politikai témáról csak nagyon ritkán nyilatkozott önkezdemenyességéből. Ilyen esetek voltak például: az MSZMP. VII. kongresszusa előtt több ízben többféle variációban közölte velünk azt a hírt, hogy a szovjet csapatok kivonulnak Magyarországról. Az a benyomásom, hogy az ezirányú rémhírterjesztés kezdetén még esetleg hihetett is benne, azonban, amint a különböző variációk egymásnak ellentmondó elemeket is tartalmaztak, kétségkedését nyíltan kifejezésre is juttatta. Egyszer ezzel kapcsolatban egy olyan variációt mondott el, mint, amelyet a Gellért-fürdőben az egyik kabinostól hallott, hogy a szovjet csapatok kivonását követné, vagy kapcsolatos lenne vele az, hogy a Szovjetunió átadná Magyarországnak a kárpátaljai területek magyar-lakta részét. Ezzel kapcsolatban fejezte ki legerősebben kételkedését ezekkel a hírekkel szemben, mondván, hogy a Szovjetunió nem kompromittálja és nem is kompromittalhatja egy ilyen lépéssel sem Csehszlovákiát, sem Romániát és ilyen értelmű elképzelések még 1956-ban sem merültek fel. Legutóbb a kongói-belga viaszly kezdetén olyan nézetei voltak, hogy abból könnyen robbanhat ki háború. Egy ilyen beszélgetésünkön nyilatkozott, hogy ez olyan borzasztó lenne, hogy ne is beszéljünk róla.

Emberi magatartásával, jellemével kapcsolatban talán még a következőket kell elmondani. Irtam már arról, hogy sokat dolgozik és szeretet is dolgozik. Azonban, ha valamit egyszer megcsinált, nem szeretet azon változtatni, vagy javítani. Disszertációját átjavításához három év múltán az idén fogott hozzá és a közelmúltban készült el a kézirat. Ki kell emelni azt is, hogy munkáját gyorsan végzi el és szerintem ebből adódnak leginkább a javítani valók is. Többször beszélgettünk ketten erről a kérdésről, meg akartam győzni őt, hogy az sohasem árt, ha az ember egy kicsit "kotlik" a munkáján, de ő több ízben úgy nyilatkozott, hogy például tapasztalata szerint még mindig jobb dolgok sülték ki abból, ha munkáit gépirónőjének egyenesen gépbe diktálta, mint ha ő maga kézzel, vagy akárcsak géppel írta volna meg előbb. Lagádhatatlan, hogy szereti a pénzt, bár nem mindenáron. Egy példauél, tudom, hogy amióta a Történelmi Szemlével kapcsolatban honorárium körül a szerkesztők részéről az ővével ellentétes nézetek kaptak lábra, a ráeső honoráriumot valamilyen kitalált ürüggyel gépirónőjének, Harcsi Annának adta. Ugyanígy járt el a stockholmi nemzetközi történelemszakkongresszusra készült bibliográfia fordítói és szerkesztői honoráriumát esetében is, miután az osztály, ill., az ő személyes munkájával kapcsolatban kifogásokat kezdtek suttogni. Ezt az összeget Havas Irvin, Szabó Miklós és közöttem osztotta meg kitalált ürügy címén.

Az ellenforradalom alatti ujságok és röpiratok gyűjtése a következőképpen folyt. Kezdetben az intézet munkatársai mind az ujságokat, mind a röpiratokat Niederhausernek adták át. Mint-hogy az ujságpéldány több volt és inkább volt rendezhető, ezeket Niederhauser alighanem a gyűjtés megkezdése után nem sokkal átadta nekem, hogy rendezzem azokat. Ez a rendezés abból állt, hogy külön választottam az első példányokat a duplasmoktól, ill. a többi példányoktól. Minthogy ezt a munkát nyilvánosan végeztem, ezután előfordult, hogy olyankor, amikor Niederhauser nem tartózkodott a szobájában, az ujságokat és a röpiratokat

TÖRTÉNETI ÉRTÉKELÉS

M - 38083

egyaránt nekem adták át. Ugyanigy előfordult a gyűjtés folyamán az is néhányszor, hogy ha én sem tartózkodtam a szobámban, hogy ezeket a szobában tartózkodók közül valaki átvette és azután továbbította valamelyikünknek. A röpiratokat ebben az időben azután én átadtam Niederhausernek. Ezért történhetett meg az, hogy amikor körülbelül december elején Heckenast Niederhauser-től visszakerült valamilyen magyar és orosz nyelvű röpiratot - mint később megtudtam K.P.S. Menon, India moszkvai követé számára - Niederhauser megkérdezte tőlem, hogy nincs-e nálam ilyen. Így folyt a gyűjtés azután körülbelül 1957 februárjáig. Közben hallottunk olyan híreket, hogy más intézmények cserét folytatnak az ellenforradalom alatt megjelent sajtótermékekkel. Így azután Havas Ervinnel Niederhauserhez mentünk ilyen természetű javaslattal. Ekkor még csak ujságpéldányok cseréjéről volt szó. Niederhauser Benda-hoz, az Intézet akkori egyik igazgatóhelyetteséhez utasított bennünket. ~~Ő is~~ érdeklődött tőlünk a gyűjtés eredete felől; mi közöltük, hogy ezt már november elején Molnár Erik elvtárs felvetette, erre Benda engedélyt adott a cserére és megkért arra, hogy a cserépéldányokról állítsak össze jegyzéket, hogy esetleg a Ráday Könyvtár - ahol ő ugyancsak állásban volt - gyűjtemény is kiegészíthető legyen. Így került azután arra sor, hogy Havas Ervinnel talán három ízben voltunk a Közgazdasági Egyetem Könyvtárában, egy-egy alkalommal pedig a Népakarat szerkesztőségében, ill. a Szabó Ervin Könyvtárban és a Ráday Könyvtárban.

Később magam több alkalommal folytattam ilyen cserét ezekkel az intézményekkel hozzávéve még a Népszabadság szerkesztőségét és leszámítva a Népakarat szerkesztőségét. A kezdeti cserealkalmakkor merült fel bennünk Havas Ervinnel a röpcédulák cseréje is. Néhány hét múlva ismét Niederhauserhez mentünk, most már a röpcédulák cseréje ügyében. Niederhausernél ezek teljesen rendezetlen állapotban voltak és miután némi vonakodás után nekünk átadta ezeket, Havas Ervinnel hozzákezdünk ennek az anyagnak a rendezéséhez és azután ebből is cseréltünk, meg kell jegyezni, hogy ezekből sokkal kevésbé, mint az ujságokból. Arra nem emlékszem, hogy Niederhauserrel megállapodtunk-e olyan értelműen, hogy a nyilvánvalóan illegális röpiratokat nem cseréljük, a rendezés során azonban Havas Ervinnel ezeket teljesen különválasztottuk és azokat nem vittük el cserélni és azoknak sem mutattuk, akik hozzánk jöttek. Mindenesetre a Hungaricus elejé ekkor már a gyűjteményben volt, mert azt már korábban megkaptuk Niederhauser-től Tömörty Mária-val, hogy a szobájában elolvashatjuk. Ilyen értelemben folyt azután a gyűjtés, ill. a csere. Néhány alkalommal becsámoltunk Niederhausernek arról, hogy mit cseréltünk és ő egy-egy új ujságpéldányt futólag meg is nézett. Talán április táján azután Havas Ervin kikapcsolódott a gyűjtésből. Jó idő múltán azután többször megesett, hogy Havas Ervin Niederhauser és mások jelenlétében még ugaratott is engem, hogy úgy gyűjtök, mint egy buldog. /Hadd jegyezzem meg, hogy mással kapcsolatban is él bennem ilyen gyűjtőszenvédély: pl. bélyeg, gyufacimke/. Niederhausernek a gyűjtéssel kapcsolatos magatartásáról még a következőket tudom elmondani: Egy alkalommal közölte velem, hogy jön majd egy munkástanács-tag-feleség, akinek mutassam meg a munkástanácsok körleveleit, mert a férje elleni perben szüksége lenne rá. El is jött, de amit keresett, azt nálunk nem találta meg. Egy más alkalommal Niederhauser arra kért, hogy nézzek meg valamit a Népszabadságban, talán azt is közölte, hogy ezt Benda kéri. A tárgyra egyébként már nem emlékszem. En végig böngésztem az 1956. évi és az 1957. évi Népszabadság jórészét, de a kér-

M - 38083

dékes dolgot nem találtam. Közben Bendával is beszélttem, tőle tudtam meg, hogy ez a Kosáry-ügy tárgyalására kell, annak bizonyítására, hogy Kosáry ezt a bizonyos dolgot ujságban olvasta. Ekkor azután más ujságokat is megnéztem és így találtam meg azután a "Magyar Világ" egyik számában, amit azután Benda néhány napra magához vett, majd visszaadott. Mikor Zsigmond elvtárs tőlem elkérte a gyűjteményt, utána Niederhausernek beszámoltam a dologról; ekkor Niederhauser közölte, hogy Zsigmond elvtárs előbb ő hozzá ment és ő mondta, hogy nálam van. Amikor azután nyilvánvaló lett, hogy a gyűjteményt nem kapjuk vissza, akkor Niederhauserrel megállapodtunk, hogy a gyűjtemény visszamaradt részét ugyanabban a szekrényben fogjuk tartani a Belgrád rakparti II. emeleti könyvtárszobában, ahol eddig volt, csak jól becsomagoljuk. Később, amikor ez a szekrény korrupció/folyóiratok tárolására lett szükséges, a becsomagolt gyűjtemény a II. emeleti folyosón lévő könyvtári szekrényekbe került, a Várba való költözés után pedig az én iróasztalomban maradt. A költözés alkalmával egyébként Niederhausernek az volt a véleménye, hogy a gyűjteményt ne csomagoljuk be ládába, hanem kézben szállítsuk át.

Niederhauser pénzügyi dolgaihoz meg a következőket tudom hozzáfűzni: a hozzáfordulóknak mindig ad pénzt kölcsön, akkor is, ha azok nem adják vissza mondott időre. Tudom, hogy Szöllösi András/?/ zeneszerző már vagy 8-10 éve tartozik neki 2 ezer forinttal. Klaniczay Tibor is több ízben kért tőle kölcsön kisebb-nagyobb összeget, amelyet elég soká adott vissza, enne ellenére legközelebb ismét adott neki. Néhány alkalommal magam is kértem tőle kölcsön 40-50 forint körüli összeget, úgy látszott mindig szívesen adta. En viszont igyekeztem is a mondott időre megadni. Ő maga ha éppen nincs pénze, leginkább Barta Istvántól szokott kölcsönt kérni. Ugy tudom, hogy mindig pontos megadja. 1954-ben mikor egy alkalommal én jutottam hozzá nagyobb összeghez, tőlem kért kölcsön 2000 forintot, amelyet pontosan meg is adott. Talán a pénzügyi dolgoknál is kisebb jelentőségű, de mivel Niederhausernél elég fokozottan jelentkezik, érdemesnek tartom megjegyezni, hogy pl. papirdarabot addig nem dob el, amíg a hátlapján valamilyen használható hely van.

Az utóbbi időben az osztály, ill., a bibliográfiai munkálatokkal felmerült problémákkal kapcsolatosan volt ilyen "nyügös" hangulata több ízben.

Baráti köréből korábban említettem Fügedi Eriket. Meg kell még említeni egyik pozsonyi volt osztálytársát, akit rendszerint Fortuna utcai barátjaként emleget; két hetenkénti találkozásaitkat Niederhauser több ízben úgy állította be, mint ami terhes számára. Az utóbbi időben / fél évben / megtanították őt bridzseni, most Niederhauser azt mondja, hogy nem olyan terhes ez a szinte kötelességszerű látogatás számára. Kéthetenként pénteken jönnek össze és Niederhauser rendszerint egy pár trágár viccet hoz tőlük. A "Fortuna utcai barát" egyébként úgy tudom, hogy mérnök és talán a nehézipari minisztériumban dolgozik magasabb beosztásban. 6-10 évvel ezelőtt többször meglátogatta Szöllösi Andrásékot, akinek a feleségét csak "gellérthegy-i szépasszony"-ként emlegette. Jó ideje azonban már nem látogatja őket, talán

237

Jelentés

TÖRTÉNETI HIVATAL

102

Vette: Kiss János
1960. máj. 9.

1960. október 27.

M - 38083

Előz. Tört. Int. Hivatal

Előz. "Közéleti" felv.

"Népi" jelenti

A Történettudományi Intézetben jelenleg a következő csoportokról lehet értelem.

Egy csoport H. Balás Éva és Paulényi Ervin körül alakult ki.

Balás Éva intrikus szerepe Paulényi Ervin az Intézetbe kerülésével, különösen azóta, mióta a befolyásosabb helyre került, megnőtt. Egyébként már szobrász az emberelek, hogy Balás Évának jó kapcsolata vannak a fővárosi hivatalok között, főleg a beosztásban dolgozókkal. Paulényi pedig állítólag jó viszonyban van Orbágy Gyulával, akivel egyébként (korábban pedig Bárdos Lánival is) a Népi Nép Kiadónál megjelent a "Szózat" című folyóirat. Miután főként Balás Évának apróbb-nagyobb kipelekedései, tettei, cselekedetei komolyan felháborítják, úgy gondolom, nem hiába, ha ezt a szerepet negatívabban ítélik. Egy-két momentumot talán konkrétan megemlíthetünk. Mikor nagyon ügyvédek ki, hogy Paulényi Ervin lesz az Intézet igazgatóhelyettese, Balás Éva Barta Imre előtt úgy nyilatkozott, hogy "most majd megkezdhetünk értekezni az Intézetben." Röviden összefoglalva, úgy gondolom, hogy Balás Éva, korábban talán lenyűgözve, Paulényi Ervin legjellemzőbb a "szobrász", aki egyébként a pártban való viszonyaitól kezdve bizonyítottan, hol a pártban, hol a szobrászok között is megengedett, magának, miután pedig a pártban bizonyítottan, hízelgős lett. Balás Éva pedig a jelen körülmények között is arcképe az életfeltételeket igérnie magának történelmi, adatai, a "szobrász"-polgári - arisztokratikus minőségű minte akárcsak a "szobrász", ő maga feltételek megadására loyális, pártrendkívüli körülmények között nem fordulhat elvárásokkal. Kettőjük között kapcsolódik, még (főleg Paulényihoz) Bárdos Lánival, valamint Guant Péter, Balás Éva, Váikonyi Ágnes és Beucsedy Lánival, Beucsedy talán a "szobrász", de egyébként az nem kiadva, hogy Balás Éva részéről a "szobrász" körében az említett néma felkiáltás Váikonyi Ágnessel és Guant Péterrel szemben. Tevékenységek legjellemzőbbje az intrika, amely Balás Éva és Guant Péter részéről nyilvánul meg legintenzívebben, Paulényi inkább a háttérben marad, miközben Lánival viszonylagos. Viszont Váikonyi Ágnes és Beucsedy Lánival kívül maradnak ezen az intrikus szerepkörön. Itt mindjárt hadd említsen meg, hogy ők ketten korábban még egy másik csoportban is, amelynek tagjai még Varga Fülöp, Vörös Antal és talán Sücs Jenő.

M - 38083
TÖRTÉNETI HIVATAL

Itt legismertetőbb közeget köztársasági körökben elterjedt egyetemi élet, Varga János és Vörös Antal esetében pedig még a paranti nárcizmus. Az Intézetben dolgozó fiatal munkatársak közül is azok, akik elsőként kerültek ki az egyetemről marxista képzéssel, és többé kevésbé mindnyájan eredményes kutatómunkát folytattak (e téren leginkább Vörös Antal van hírhedve), továbbképzésük a marxizmus vagy a marxizmusra irányuló törekvés a jellemző. Közülük Varga János volt példakép 1956-ig.

Subjektív szempontból is, de más egyébként is lefelé fordított nárcizmus annál a csoportnál a kielemezés, amelyhez magam is tartozom. A bibliográfiai csoportra gondolok. Származásuk merőben elvonalas, legjellemzőbb miránk talán a kispolgáriság, sőt a kispolgári bejártóság. Az utóbbi félkezt Niederauser táplálja, de egyébként több kevesebb mértékben mindnyájukban megvan. Ha magunkhoz számítjuk a közgazdászokat egy nőt is, két kisebb csoportot figyelhetünk meg a csoporton belül. Az egyik az, amely részben részben az egyetemet, így: Schütz, nép Gabriella, Niederauser és talán Papp Károl. Tömörny Károl, Spiráné is magam pedig már az ötvenes években bejártunk. Felmunkánk, valamint Niederauserre való tekintettel jellemző a marxizmusra való törekvés, így Schütz, nép Gabriella, Papp Károl nemcsak munkájánál ez a probléma nincs nagyon előtérben. Általánosságban úgy látom, hogy politikai szempontból általában loyálisak voltak, de annál idején az általános politikai helyzet, valamint az Intézet életének mertés, dogmatikus meggyőződéséről nemben álltak. A kispolgári bejártóságot fokozta nálunk az a körülmény, hogy az Intézet hangadó körei és az intézeti közéletben általában lekevelt benémetet. Példakép közülük 1956-ig Tömörny Károl volt. A többi még hűvös körös munka ember közt részt vevő köztársasági, nemzeti, családi problémáikat általában megbenéjártással, e téren talán csak Niederauser kivétel.

Egy másik csoport, úgy gondolom, Purkás Júlia körül alakult ki. Ide számítható Soulyai Magda, Markovits Pálka, Ráuk György és valószínűleg talán Orbán Sándor, Varga János és Vörös Antal. Nem tudom, hogy nem számítható-e ide Lackó Miklós, Batha Antal és esetleg Balás György. Az érintett közeget köztársasági hangot néve, az, hogy példakép, a csoportot mélyebben értékelve pedig még paranti nárcizmus történeti működésű csoport eredményes vagy vitató (Purkás Júlia, Ráuk Varga János, Lackó, Batha Antal), más részükkel - úgy látom - nem kielégítő (Soulyai, Markovits, Orbán, Vörös Antal), természetesen nem egyetemes vonatkozásban. Egyébkénti szempontok mellett a mellett volt már olyan

érvésem, hogy pl. az iveltjei fizetésreuderesérről talán Purris Filia révén a csoport egyes tagjai minte rendszeresen kaptak fizetésüket, konkrétumot azonban a műltre vonatkozólag pillanatnyilag nem tudok mondani. A legutóbbi fizetésüket a neuportból nem lehet mondani, mert bőven volt felváltandó pénz, általában annyi elmondható, hogy fizetésük leb. egyenlő. A dolgot egyébként úgy néz ki, hogy jelenleg ők a legbefolyásosabb csoport, a bevételükigükre azonban a most folyó intézeti átmenetben kapcsán nem minden kritika nélkül.

A régi polgári történetesek - véleményem szerint - az utóbbi időben nemelyi orokból polarizálódtak. Ide számítható Kalcsai Benda, Barta István, Kályan, Göröfy György, Paulinyi István. Egyenlőként és esteurént különös mértékkel is intézetisáral megfigyelhető velük a marxizmusra való törekvés, az öninte együttműködési nándér, minder azonban páronul - természetesen egyenlőként megint változó - mértékű fantáziával.

Az első kégy helyen felváltva legjellemzőbb talán az, hogy rendszeres ter- mékenyér, alighanem ők az Intézet legfontosabb publikáló tagjai. Itt nem lehet mondani, hogy az a csoport mindenben tökéletesen egyetért egymással, hanem rendszerint problémáidént van nékányuk között egyet- eité. Közülük egy nem párttag, Éggyenlővelükükör kapcsolható (Marrai, Barta) még Kovács Endre, aki inkább irodalomtörténész mint történész; ő egyébként 1956-ig párttag volt, sőt 1945 előtt is részt vett az illegális mozgalomban.

A felváltáson kívül talán van még két kisebb csoportosulás (az egyik: Kezérés, Fülöp Gyula és Adámke - ők talán trigonóm el- társaság kapcsolatában, a másik: Hauer, Ráudi, Lévainé), akiket a körös körs, ill. a körös nota tart össze. Levegőket pillanatnyilag nem tudok róluik.

Nem mondható be egyik csoportra nem Heckenaus Guntio, akit általa- ban sajátos "hülye" filozófiája miatt nem ismerlek. Egyébként úgy lá- tók, hogy 1956-os nézetesiner egy néretől megvabadult, más nére még köti. Hogyanilyen magában álló Spiró György is, főként mindeuér ellentmondó termérete miatt. 1956-os nézetesiről általában megvan mondható, mint Heckenaus istéiről. Hogyanilyen magában álló Sándor Vilmos is, kisse különöc termérete miatt, aki egyé- ként 1956 előtt is, és aróta is párttag.

TÖRTÉNETI HIVATAL

Vili

Értékelés: Az új jelentés a Történeti Intézetben lévő külsőből oryosfordulásokkal
tartalmazza. A jelentésben figyeltetést mindenáron jelölésű (dátum, Bama Törzsi)
a legfontosabb kérdésekben igazolja.

A jelentés kiegészítő adatait tartalmaz egy új leírású jelöltérendre
vonatkozóan. Bizalmatlanul kiegészítéssel egyenértékű kiegészítés
vissza.

Utóirat: Az előző feladatokhoz képest feladatát lapra végre Németországban
kajszolattal. Az utóiratban a feladatát feladatát feladatát feladatát
azon kívül kiegészítéssel.

Minister of Culture

TÖRTÉNETI HÍVATÁS

TÖRTÉNETI HÍVATÁS

M - 38083

46

Adta: "Vili"

Vette: Virág György r.szds.
1961. április 11.

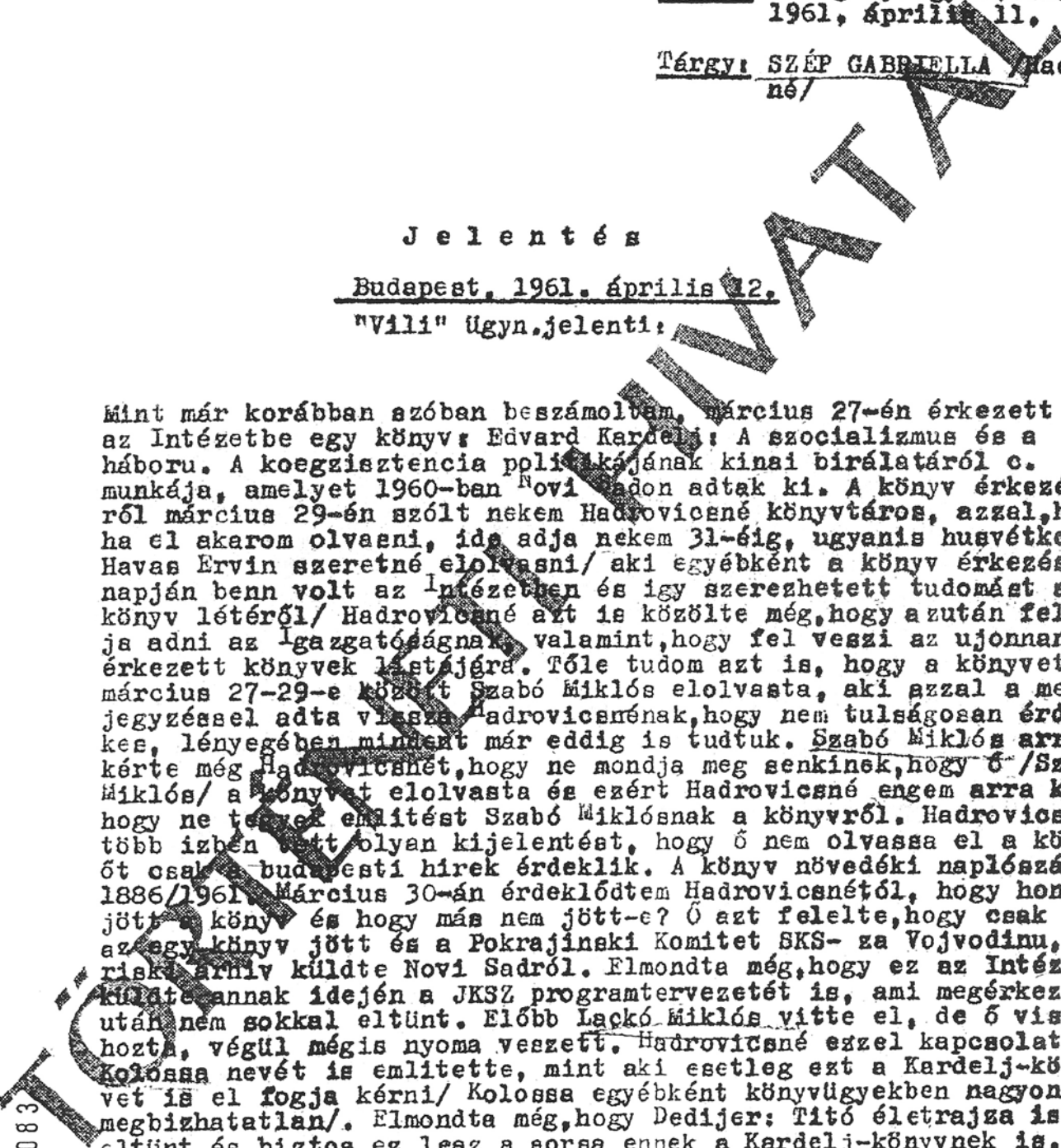
Tárgy: SZÉP GABRIELLA Hadrovic
né/

J e l e n t é s

Budapest, 1961. április 12.

"Vili" Ugyen.jelenti:

Mint már korábban azóban beszámoltam, március 27-én érkezett az Intézetbe egy könyv: Edvard Kardelj: A szocializmus és a háboru. A koegzisztencia politikájának kínai bírálatáról c. munkája, amelyet 1960-ban Novi Sadon adtak ki. A könyv érkezéséről március 29-én szólt nekem Hadrovicsné könyvtáros, azzal, hogy ha el akarom olvasni, ide adja nekem 31-éig, ugyanis husvétkor Havas Ervin szeretné elolvasni/ aki egyébként a könyv érkezése napján benn volt az Intézetben és így szerezhette tudomást a könyv létéről/ Hadrovicsné azt is közölte még, hogy azután fel akarja adni az igazgatóságna, valamint, hogy fel veszi az ujonnan érkezett könyvek listájára. Tőle tudom azt is, hogy a könyvet március 27-29-e között Szabó Miklós elolvasta, aki azzal a megjegyzéssel adta vissza Hadrovicsnének, hogy nem tulságosan érdekes, lényegében minthát már eddig is tudtuk. Szabó Miklós arra kérte még Hadrovicsné, hogy ne mondja meg senkinek, hogy ő /Szabó Miklós/ a könyvet elolvasta és ezért Hadrovicsné engem arra kért, hogy ne tegyek említést Szabó Miklósnak a könyvről. Hadrovicsné több ízben tett olyan kijelentést, hogy ő nem olvassa el a könyvet őt csak a budapesti hírek érdeklik. A könyv növedéki naplószáma: 1886/1961. Március 30-án érdeklődtem Hadrovicsnéstől, hogy honnan jött a könyv és hogy más nem jött-e? Ő azt felelte, hogy csak ez az egy könyv jött és a Pokrajinski Komitet SKS- za Vojvodinu, Ist riski Armiy küldte Novi Sadról. Elmondta még, hogy ez az Intézmény küldte annak idején a JKSZ programtervezetét is, ami megérkezése után nem sokkal eltűnt. Előbb Lackó Miklós vitte el, de ő visszahozta, végül mégis nyoma veszett. Hadrovicsné ezzel kapcsolatban Kolossa nevét is említette, mint aki esetleg ezt a Kardelj-könyvet is el fogja kérni/ Kolossa egyébként könyvtügyekben nagyon megbizhatatlan/. Elmondta még, hogy Dedijer: Titó életrajza is eltűnt és biztos ez lesz a sorsa ennek a Kardelj-könyvnek is. Pénteken - március 31-én - jeleztem, hogy a könyvet majd visszaviszem hozzá, de nem tudtam elolvasni, pedig érdekelne. Erre azt válaszolta, hogy csak olvassam el, legföljebb Havas Ervin nem fogja elolvasni, vagy majd később olvassa el. Azonban a munkaidő befejezése előtt röviddel fel telefonált nekem, hogy Barabásné mégis szeretné elvinni a könyvet husvétra. Ugy vélem, hogy Barabásné juttatta el Havas Ervinnek/ Április 5-én a könyvet Barabásné nekem kérés nélkül visszaadta Hadrovicsné előtt. 6-án kérdeztem Barabásné, hogy mit szól a Kardelj-könyvhöz, mire ő azt

TÖRTÉNETI HIVATAL

M - 38083

felelte, hogy bele sem nézett, nem tudta elolvasni. A könyv jelenleg nálam van, azt holnap adom vissza Hadrovicsnének.

Április 6-án reggel, amint megérkeztem az Intézetbe, Tömörly ~~árta~~ ^{árta} azzal fogadott, hogy kapott egy könyvet és a kísérő levelet is megmutatta. Eszerint Adler: Theresienstadt c. könyvét küldte el neki az I.C.B. Mohr /Paul Siebeck/ kiadó Tübingenből. Tömörly annyit fűzött a dologhoz, hogy a könyv egy koncentrációs tábor életét írja le. Ugyanaznap délelőtt Niederhauserrel beszélgettem, azzal kapcsolatban, hogy előző nap Szabó István pró. összejövetelén volt Szabó István ugyanis szerkesztett egy tanulmánykötetet, amely a párttagság dualizmuskori történetével foglalkozna és amelybe Niederhauser is és én is írni akartam egy-egy tanulmányt. Beszélgetés közben Niederhauser megjegyezte, hogy Szabó István elmondta neki, hogy ő már vagy husz könyvet kapott nyugatról, jobbnál jobbkat, hozzáfűzte még, hogy ő /Niederhauser/ eddig csak kilencet kapott. Erre megjegyeztem, hogy Tömörly éppen ma reggel mondta, hogy megkapta Tübingenből Adler: Theresienstadt c. könyvét. Erre Niederhauser azt felelte, hogy ő Hanáktól hallotta, hogy az nagyon jó könyv. Nem visszaemlékezéseszerű, hanem tudományos módszerekkel igyekszik bemutatni a tábor lakóinak életét, milyen alapon, hogyan csoportosultak a tábor lakói, egyes cikkeknek milyen árfolyama alakult ki, stb.

Április 7-én az első emeleti könyvtárba mentem. Előzőleg Szabó Miklós, Hadrovicsné és Barabás az április 4-e alkalmából annettáiban részeselekről beszélgethettek. Kérdéseimre Szabó Miklós talán hat-nyolc nevet említett, akiket szabadon engedtek. Pülvár Rudolf és Pozsár /István/ nevére emlékszem. Közben bejött Benda is, akitől Hadrovicsné Bibó István felől érdeklődött. Benda azt válaszolta, hogy nem tud róla semmi újabbat, majd Szabó Miklóssal ketten arról beszélgettek, hogy tavaly volt egy éhségstrájk, amel után egyénekenként különböző szigorításokat alkalmaztak. Így Benda eszerint Bibó Istvánal szemben is, aki állítólag nem vett volna részt az éhségstrájkban, csak utólag azonosította vele magát, viszont Kardos Lászlóra nézve, aki részt vett benne, nem lett semmilyen következménye. Benda szerint ezzel kapcsolatban származási szempontok érvényesültek volna. Arra a kérdésemre, hogy miért volt az éhségstrájk, Szabó Miklós azt felelte, hogy nem tudja.

"V111"

Értékelés: Szép Gabriella az Intézet könyvtárosa szabálytalanul jár el amikor bevételezés és az Intézet vezetőinek engedélyezése előtt olvasásra kiadja a külföldről jött politikai könyveket. Az Intézet megszegi a Művelődésügyi Miniszter vonatkozó utasítását, amikor olyan könyveket gyűjt és tart könyvtárában, amelyek gyűjtésére kizárólagos joga van az Országos Széchényi Könyvtárnak.

Javaslat: Az Intézetet tartó op. tiszt et. keresse fel az Intézet vezetőjét /Molnár Erich/ és hozza tudomására, hogy ezen könyv az Intézetbe került. Hívja fel figyelmét a Művelődésügyi Miniszter vonatkozó utasítására és annak megfelelő eljárás megtartására.

Virág György r.szds.

K: 4 pld.
G: Fné.
16-767

52

TÖRTÉNETI HÍVATÁS
M - 38083

TÖRTÉNETI HIVATAL

M - 38083

Heckenast csak fekete kávét iszik. Nem dohányoz, talán nem is iszik. Időnként hangversenyre járnak. Hangversenyek szünetében esetlegesen találkoznak Spiráékkal. Heckenast a pénzt alighanem jól beosztja, felesége talán kevésbé. Felesége leányával eléggé törődik.

Ismertetségi köréből Spiráékkal időnként kölcsönösen felkeresik egymást otthon. Talán évenként egy-két alkalommal. Ez leginkább Heckenast hetekig tartó unékolására történt - már amikor Spiráék mentek Heckenastékhoz. Tudok egy alkalomról, amikor Vörös Károly és felesége Windisch Éva meglátogatták Heckenastékat. Ezt egy alkalommal Spiránának mesélte. Érintkezésük gyakoriságára nem tudok következtetni. Wittmann Tibor ugyancsak jár Heckenastékhoz. Wittmannról feljebb írtam, hogy Kötvös kollégista volt, vagy pedig akkor kerülhettek közelebbi kapcsolatba, amikor Heckenast az Intézet részéről az I/2-es egyetemi tankönyvkötet felelőse volt. A szigetszári muzeológusnőt már említettem. Legutóbb egy alkalommal Neváky Gyulával járt Aggtelek környékén egy középkori parkot megnézni.

Az ellenforradalomig párttag volt. Az MSZMP-be nem lépett be és hallatszottak olyan hangok, hogy nem is vették volna fel, nyíltan, vagy bukkoltan célozva a Haraszti és a Kosáryval kapcsolatos esetekre. Haraszti Évával kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy nem nagyon lehetnek kapcsolatai Heckenasttal, ha mégis ritkán nagyrésztársaságban azóba elegyednek, azokványosan udvariasak egymáshoz.

Heckenast az ellenforradalmi eseményekben nem vett részt és azt megelőző szerepléséről sem tudok, már csak azért sem, mert 1956-ban is /1954-től/ nagyrészt Csehszlovákiában tartózkodott. Az ellenforradalom után, amikor az Intézetben megindult az ellenforradalom alatti sajtótermékek gyűjtése, Niederhauser-tól tudom, hogy Heckenast több alkalommal hozott ilyen jellegű dolgokat.

Az egyik ilyen értesülésem az volt, amikor Niederhauser kért tőlem egy vagy két röpcédulát azzal, hogy azokat Heckenast kéri vissza. Emlékezetem szerint arról a röpcéduláról volt szó, amelyiken magyarul és oroszul az a Marx-idezet állt: "Nem lehet szabad az a nép, amely más népeket elnyom", vagy esetleg egy Lenin idézetet tartalmazó röpcédula, vagy a "Ne lőjétek!" kezdetű röpcédula lehetett, de a legvalószínűbb az első. Ez 1956 november végén, december elején-közepén történhetett. Niederhauser nem közölte velem, hogy Heckenast milyen célból kéri vissza a röpcédulákat. Én nem tudtam adni ilyen röpcédulákat

vagy röpcédulát, mert akkor csupán még csak az újságok voltak nálam abból a célból, hogy a szimplum példányokat kiváltszam a duplumoktól. Az újságok jelentős részét Niederhauser adta át nekem, esetlegesen előfordulhatott, hogy akkor még inkább csak szobátársaimtól közvetlenül is kaptam újságokat és velük röpcédulákat; a röpcédulákat azonban átadtam Niederhausernek, akitől csak 1957 február-márciusában keptük vissza rendezésre Havas Ervinnel. Arról nincsen tudomásom, hogy Niederhauser adta-e vissza Heckenastnak ilyen röpcédulákat, vagy sem. Azért, mert Niederhauser visszaadott Heckenastnak ilyen röpcédulákat, ha akkor azok az indiai követségre kerültek volna ezt én később kombináltam össze alighanem két körülményből.

Az egyik Benda Kálmánnak egy megjegyzése volt a Raday könyvtárral folytatandó cserével kapcsolatos beszélgetésünkön. Benda olyasmit mondott, hogy ez a gyűjtés csupán jatek vagy ez teljesen hiába való, mert az eseményekről szóló hírek mind Új-Delhibe kerültek. A másik körülmény pedig az volt, hogy alighanem valamelyik illegális újságban olvastam később, 1957 február-márciusa után arról, hogy India prágai vagy moszkvai követe Budapesten felkereste az akkor előtérben álló személyeket. Heckenastnak a röpcédulák visszakérésére vonatkozó kérése emlékezetem szerint egybeesett az indiai követség budapesti tartózkodásával.

Egyébként biztos tudomásom szerint Heckenasttól kerültek a gyűjteménybe egy 1956. dec. 23.-i vagy 1957. jan. 4.-i néma tüntetésre szóló felhívás, amelyet borítékkal együtt előttem adott át. Niederhausernek, valamint a március 15.-vel kapcsolatos felhívás, amelyet nekem adott át, és egy kézzel írt, falrarakasztott röpcédula fényképe és a nemzetőr karszalag. A Hungaricust a Niederhauser-től kaptam elolvasásra, sem akkor, sem azóta nem vetődött fel, hogy azt Niederhauser Heckenasttól kapta volna. A jelenleg nálam lévő gyűjteményből Niederhauseren kívül esetleg Hadrevicsné és Havas Ervin tud, amennyiben nem felejtették el, Heckenasttól csak akkor tudhat, ha azt Niederhauser közölte vele.

"Vili"

ÉRTÉKELES: "Vili" Heckenast Gusztávról adott jelentését egészítette ki. Jelentése két kérdésben ellentmond 1959. nov. 6.-i jegyzőkönyvi vallomásával:

- 1./ "Vili" vallomása szerint Niederhauser közölte vele 1956. dec. 23.-án, hogy Heckenast néhány röplapot elvitt Krisna Menon-nak való továbbítás céljából.
- 2./ "Vili" 1959. nov. 6.-i vallomása szerint Heckenast tud arról, hogy az illegális anyagok nála vannak jelenleg is.

A jelentés ebben a kérdésben egészen mást állít. Feltehetően "Vili" már nem emlékszik egy pontosan egyes részletkérdésekre.

UTASÍTÁS: fenti ügyben nem kapott.

K: 3 pl.
16-1538

Kiss József r.szds.

Társ: Dr. Tóth István
műveltségügyi kutató

Csofka: "Vili"
Vesze: Szabó János
64. VII. 7-án

"Kérem leírni"
Aug 11

Ha Többségi Jelentés a követésre tartózkodás
Külföldön:

203

Banda Kálmán kb. egy hónappal ezelőtt utazott Párizsba
hosszabb időre (1-2 hónap?) az UNESCO valamelyik területén
munkát látogatni önkénteskedéssel. E látogatásról beszélt nevezett
tölt be Braudel (?) (Kétféle: Brödel) professzor, aki
másfél-két éve volt hivatalos látogatásán Magyarországon. Bár
Banda-nak több témája van, feltételezem, hogy a Rákoszi korszak
francia-magyar kapcsolatokról szeretne beszélni. Őt megelőzően ugyanaz
Braudel professzor néven Magyarországon látogatott egy-két hónappal
Párizsban a múlt év végei vagy az év eleji és előadásokat is tartott a Sorbonne-on.
Magyarországon egyelőre csak jellegző Nyugat-Németországban
van Kleinschay Tiborral egy konferencián veszem részt
amelynek a napirendjén szerepel - nyilván más témák
mellett - a német-középkelet magyarországi szerepe is.

Gonda János egy hónapig az NDK-ban a dualizmus kori
német - orosz magyar kapcsolatokról kutatja.

Kezeli János az év folyamán már többször is jellegző is
Párizsban volt ill. van, ahol előadásokat tartott vagy tart a
magyar-keleti kapcsolatok előmenyével, így az orosz-keleti
kapcsolatokban. E témák kapcsolatban nyilván
kutatásokat is végez.

Valószínűleg augusztus második felében Tömörkény István
kezdte a dalokat kiegészíteni tiszta útra Veits Edit
nyelvésszel, az utóbbi autóján. Előzetes tervet készít
gyűjteményről az írást gyűjteményről: Szász Zoltán
árnyék utóéletéről, valamint a motorról.
Aug. 1964. júl. 7.

Vili 64

TÖRTÉNETI HIVATAL
M - 38083

Értékelés:

A jelentés a legális szatirizálás
átfogása szempontjából
bár értékelés nélkül tájé-
koztat az említett művelet
nyugati mtarásáról, annak
lényegéről és Benda és Siben-
kapcsolatáról

Javaslat:

Javasolom a jelentés ki-
vonatát a III/1 és a III/11
csoportok megküldésére.

Schischyev

3. péld. + 2. kivonat

1. péld. M. d. sz. 1

1. péld. E. T.

1. kivonat III/1. osztály

1. - - - III/4. osztály

TÖRTÉNETI

TÖRTÉNETI HIVATAL

M - 38083

3 péld.
Készült

Felülvizsg.

I. Tört. I. Félév.
Külföldi kapcsolatairól

matek: "Viki" 2/19
Vetk: "Éfamegy"
Júli: "8.5"
Húg: "Füvészek"

M - 38083

... HÍVATAL

Az Intézet munkatársainak külföldi kapcsolatai meglehetősen szélesek. Az utóbbi időben sokan voltak Franciaországban, leginkább Párizsban, Braudel professor támogatásával. Braudel professor a Sorbonne tanára és az UNESCO egyik történelmi hivatalának vezető tagja és mint ilyen bizonyos öntönödi-akaport felett is rendelkezik. Két-három évig járt Magyarországon, természetesen ugyanarról az Intézetbe is ellátogatott. Ezzel egyidejűleg erről a témáról más népi demográfikus országokat is felkeresett. Az ő támogatásával járt ki Párizsban Ráukai György, Ladró Miklós, Madrai László, Benda Kálmán, Papp Mária, Katus László és talán még mások is. Nagyon tudom, hogy Braudel prof. ugyan nem marxista, de meglehetősen haladó beállítottságú. Ezzel kapcsolatban talán tanácsos lenne Mathe-Haupt György, aki a negyvenes évek kezdetén meheretett Magyarországról Romániába, ott párttag volt és a román marxista történettudományban jelentős szerepet játszott. Néhány évvel ezelőtt Földvár-községi úton vették ránt és Kassánál ben lemaradtak. Mint utólag kiderült a feleségét a mai korában Belgiumban élt, ahol valószínűleg teljes állású. Kérlek hogy-hogy nem elváltak, és Mathe-Haupt a Sorbonne-ra került Braudel professor-hoz. Ezzel kapcsolatban Mathe-Haupt Fennib János volt segítségemre aki az I. Internacionale 100 éves alapításának emlékére rendezett kongressuson vett részt Kolozsváron. Ekkor, és akkor talán Ladró Miklós hozta össze őket, akik akkoriban Braudel-féle öntönödi-akkaporttal tartózkodott ki.

Schick Ödön hozzá is van kapcsolata van Sinor Dénessel (Denis Sinor), aival korábban Párizsban voltak együtt Eötvös-kollektivisták. Sinor Dénes aztán Angliába került és a Cambridge-i egyetemen működött. Ezzel együtt

TÖRTÉNETI HIVATAL

M - 38083

nyelven, keleti nyelvel, egyúttal magyar írással
 foglalkozik. Az angliai tudományos életben jelentős szerepe
 felletett, tudomása miatt a Royal Asiatic Society-nak
 hívrara volt. Innen hírtár meg a 60-as évek elején
 az USA-ba a Bloomingtoni (Indiana) egyetemre. Ő ugyan-
 csak valamelyik UNESCO-bizottság tagja. ¹⁹⁶²
 1962-ben vagy 1963-ban Bloomingtonban rendezett meg
 egy nemzetközi orientalista kongresszust, amelyen Magyaror-
 szágról Schütz Ödön és Oszlady Károly vettek részt. Még
 Anglia tartózkodása idején is, valamit írta is többet
 járt Magyarországon, így az idején nyáron is itt volt ábuka-
 wóban Törökornáig felé. Itt ~~ott~~ Ajtai Miklósnál nállt
 meg, arivel alighanem szoros kapcsolatban van. Az
 idején Bounban rendeztek orientalistikai kongresszust,
 ahol a M. Tud. Pradéniát Schütz Ö. képviseli, Schütz
 Ödönt Törökornáigból kinnakléi jövet D. Simon vitte
 autóján Bounba, ahonnan feleségével meg Olanor-
 náigba mentek.

Kereses Lajos masodik felesége Kelet-Németornáig
 Eggenként sorhoz jár Beisbe. Tudományos tevéaja ontrár
 vonatkozású.

Pusztas Julianná bátyja Amerikában él, az idején
 járt Magyarországon

Kachron's Leinónnak Nyugat-Németornáigban
 és Zugonlárában élnek szorjai, az idején nyáron eggyéb-
 kent Párisban voltak feleségével.

Rorsmyönnak Párisban ^{és Münchenben} vannak szorjai, talán
 két alkalommal voltak Párisban, amikor Olanornáigot
 is felkeresték.

Tömöry Máriannak az öccse az Egyesült Államok-
 ban él; nővérét nem nagyon ~~is~~ segít Tömöry M.
 kapcsolatban van Kanadában Duczynska Honával, valaki
 Duczynska

BELUGYMINISZTERIUM

III/III-4-a. osztály.

SZIGORUAN TITKOS!

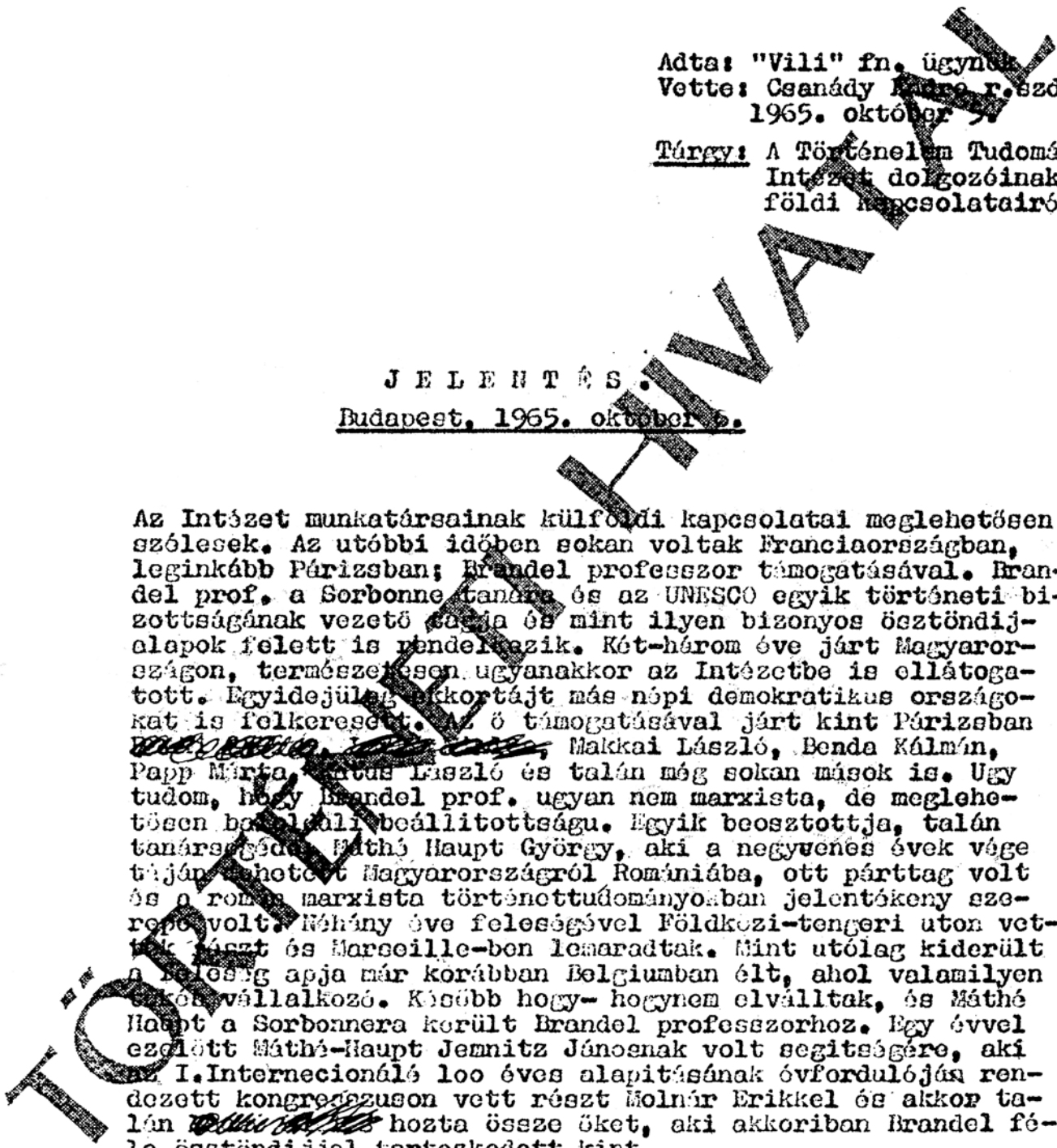
Adta: "Vili" fn. ügynök
Vette: Csanády ~~...~~ r. szds.
1965. október 27.

Tárgy: A Történelmi Tudományi
Intézet dolgozóinak kül-
földi kapcsolatairól

J E L E N T É S .

Budapest, 1965. október 6.

Az Intézet munkatársainak külföldi kapcsolatai meglehetősen szélesek. Az utóbbi időben sokan voltak Franciaországban, leginkább Párizsban; Brandel professzor támogatásával. Brandel prof. a Sorbonne tanára és az UNESCO egyik történelmi bizottságának vezető tagja és mint ilyen bizonyos ösztöndíj-alapok felett is rendelkezik. Két-három éve járt Magyarországon, természetesen ugyanakkor az Intézetbe is ellátogatott. Egyidejűleg akkortájt más népi demokratikus országokat is felkeresett. Az ő támogatásával járt kint Párizsban ~~...~~ Makkai László, Benda Kálmán, Papp Márta, ~~...~~ és talán még sokan mások is. Ugy tudom, hogy Brandel prof. ugyan nem marxista, de meglehetősen baloldali beállítottsága. Egyik beosztottja, talán tanársegéde Máthé Haupt György, aki a negyvenes évek vége táján elhagyta Magyarországról Romániába, ott párttag volt és a román marxista történettudományban jelentékeny szerepet játszott. Néhány éve feleségével Földközi-tengeri uton vettek részt és Marseille-ben lemaradtak. Mint utólag kiderült a feleség apja már korábban Belgiumban élt, ahol valamilyen vállalkozó. Később hogy-hogynem elváltak, és Máthé Haupt a Sorbonnera került Brandel professzorhoz. Egy évvel ezelőtt Máthé-Haupt Jemnitz Jánosnak volt segítségére, aki az I. Internacionálé 100 éves alapításának övfordulóján rendezett kongresszuson vett részt Molnár Erikkel és akkor talán ~~...~~ hozta össze őket, aki akkoriban Brandel féle ösztöndíjjal tartozkodott kint.

TÖRTÉNELMI HIVATAL

M - 38083

BELÜGYMINISZTERIUM
 III/III-4-a. osztály

SZIGORUAN TITKOS!

Adta: "Vili" fn. f. f.
 Vette: Kövesdy Róbert r.fhdgy
 1970. I. 27.
 Hely: "Erzsébet" fn. T lakás
 Tárgy: KOSÁRY DOMONKOS

J E L E N T É S
 Budapest, 1970. február 23.

"Kosári Domonkos" talán 1952 óta ismerem. 1949. őszén ő volt a Kelet-európai Tudományos Intézet Történettudományi Intézetének igazgatója. Megismerkedésünk azzal a ténnyel függött össze, hogy én akkoriban az egyik könyvtári helyiségben dolgoztam, ahol ő alkalomadtán könyvkölcsönzés, stb. céljából megjelent. Így ismeretségünk csak felületes lehetett már csak ezért is, még inkább pedig azért, mert akkor ő már nagynevű történésznek számított, én pedig megcsak utolsó egyetemi éveimet végeztem. Nincs tudomásom róla, hogy ezekben az években normális állásban lett volna, mindenesetre valami módon kapcsolódhatott az Intézethez, hiszen középkori bibliográfiájának 1. kötete már 1951-ben az Intézet kiadásában jelent meg. 1954-55-től a Gödöllői Agrártudományi Egyetem Könyvtárának vezetője volt 1957 tavaszi /?/ letartóztatásáig. 1956-ban a Petőfi Kör történész vitáján elhangzott felszólalására emlékszem, amelyben kikelt vezető marxista történész/nézetem szerint leginkább Lederer Emára gondolható és talán Pach Zsigmond Pálra/ afféle törekvése ellen hogy a marxista történészek mércéjeként saját magukat tekinthessék meg és mindenki mást - így Kosáry Domonkost is - kizárják a marxista történészek kategóriájából. Az ellenforradalom idején - talán november 3-a délelőttjén - azzal állított be az Intézetbe, hogy a parlamentből jön, ahol Nagy Imréeket olyan irányban próbálta volna állítólag befolyásolni, hogy ne hagyják az eseményeket jobbra tolni. Talán célzott arra is, hogy a jobbra tolódás nyilvánvalóan a Szovjetunió ellenlépéseit váltja ki. Későbbi letartóztatásának és elítélésének oka akkoriban ismeretlen volt, később lehetett hallani akként valamilyen angol kapcsolatairól.

TÖRTÉN. II. ELVÁL

M - 38083

26

1960-ban amnesztiában részesült és néhány évig a Pest megyei Levéltárban dolgozott. Talán 1964-65-től egy munkahelyen nem kötött akadémiai státusa volt néhány évig fizetését az Intézetnél vette fel. Két-három éve lehet intézeti státuszban, amikor az Intézetbe került jó néhány hónapig még szocát sem lehetett számára biztosítani helyhiányában. Az Intézethez kerülsét talán az Akadémián szocializálták, ebben valami módon közre játszhatott Pamlényi Ervin, Markus László és nyilvánvalóan az Igazgatóság is. Ugyanez vonatkozhat Incze Miklós állására, hiszen kettőjük visszakerülsée éveikig együtt emlegettetett. Kosáry ma is jó kapcsolatban van Pamlényivel, Márkussal, Inczével talán régebbi baráti kapcsolatai /Makkai, Bende/ rovására is. Emlékezetem szerint az utóbbi két évben Párizsban volt Braudel féle ösztöndíjjal, és talán egy más alkalommal Bécsben is járt. A közeljövőben doktori disszertációját készül megírni, része lesz a 10 kötetes Magyar Történet és az Akadémia Története megírásában is. Állítólag ezért is szükséges volna, hogy három kötetes bibliográfiája új kiadásra való előkészítésében /amelyből az I. kötet a közeljövőben jelenik meg/ az Intézet megfelelő osztálya hathatósan közreműködjék. Nyilvános szerepléseiben lojális, egyébként aktuális kérdésekben nem nyilvánít véleményt. Családi viszonyait illetően tudomásom szerint egy fia és talán egy lánya van.

Egyébként egyetemi tanulmányait Angliában volt ösztöndíjas, akkor Seaton Watson professzor mellett is dolgozott. 1940 végén, vagy 1941 legelején Teleki Pál miniszterelnök küldte az Egyesült Államokba esetleges jövődó terveivel kapcsolatban, amelyeket azután keresztül húzott Teleki öngyilkossága.

Értékelés: Érdekes jelentés. Nevezett a BM anti-demokratikus személyek alapnyilvántartásában szerepel, hűtlenség bűnére miatt. Amerikai utazás előtt áll.

Kezelkedés: A jelentés 1 példányát illetékesség-
ból megküldjük a III/II-2 osztálynak.

Feladat: Pogány Mária jellemzése.

Következő találkozó: 1970. III. 17.

Kövesdy Róbert
Kövesdy Róbert r. fhdgy.

Nytsz: 4/6-255
K: 2 pld. III/II-2 oszt.

"M" do.

1792

A MAGYAR NÉPKÖZTÁRSASÁG BELÜGYMINISZTERIUMA

INFORMÁCIÓS HIVATAL

Minősítés felülvizsgálva: 1998. 12. 21.
Minősítés fenntartva: Államtitok
Minősítés módosítva megszüntetve: szolgálati titok
Minősítés érvényességi ideje: 2003. 11. 03.
Minősítési határozat száma: 63/12-921/2-278/98

SZIGORÚAN TITKOS!

OSZTÁLY: 3. osztály

ÜGY DOSSZIÉ B.

SZÁM: H 50652

NEVÉNÉV: PÓSFAL

AZ ÜGY

KÖTETBEN

KÖTET SORSZÁMA: 1

MEGNYITVA: 1975. 1. 15.

LEZÁRVA: 1983. 11. 25.

ARCHIV SZÁM: Bt-2168/1

INFORMÁCIÓS HIVATAL

Minősítés felülvizsgálva: 2003. 06. 13.
Államtitok minősítés fenntartva: 2037. 12. 31.
Minősítés jogalapja:
1995. évi LXV. tv. § 11. (1) 1. pont: 110 pont
2003. évi XLV. tv. § 2. § 2. bek. c. pont: 2 pont
Minősítési határozat száma: 63/12/1128/2003

INFORMÁCIÓS HIVATAL
Felülvizsgálva: 2003. 07. 18.
Minősítés megszüntetve
63/12/1128/2003

BELÜGYMINISZTERIUM
 III/III-4-a. alosztály

SZIGORUAN TITKOS!

...sz.pld.

Adta: "Százados" fn.tk.
 Vette: Gál Ferenc r.örgy.
 Idő : 1966.III.6.

Tárgy: Történész területről

J E L E N T É S

Budapest, 1966. április 12.

"Százados" fn.társadalmi kapcsolat jelenti:

Egy szovjet történész, aki rendszeresen jár Magyarországra, legutóbbi itt tartózkodásakor felkeresett. Kérdésemre, hogy milyen benyomásai vannak magyar kollégáiról, akikkel baráti kapcsolatot tart fenn, azt válaszolta: idegességet, kiábrándultságot, bizonytalanságot tapasztalt. Ennek okáról beszélgetve, úgy látta, hogy ezt elsősorban a kiélezett nemzetközi helyzet okozza, ami sok aggodalmat kelt, azután a meglehetősen labilis gazdasági helyzet, amit különböző emberek nagyon is sötétnek festenek. Végül, de nem utolsó sorban, - mint mondotta - megzavarja az embereket a félelem a régebbi módszerek visszatérésétől, a "keményebb vonaltól". Ugy gondolom, diagnózisa többé kevésbé pontos, hamás tényezők is belejátszanak a dolgok alakulásába.

A kiábrándultságot, bizonytalanságot jól mutatja például Hanák Péter cikke a Valóságban, amely nemcsak kissé szovjetellenes tendenciájával keltett feltűnést, hanem kételkedésével abban, hogy a történelem egyáltalán a tudományok köré sorolható-e, van-e valami célja, értelme művelésének. A félelemre a régi módszerekre való visszatérésről igen jellemző a Történelmi Társulat közgyűlése, ahol nagyszámú ellenszavazatot kizárólag a régi vezetés emberei, Andics, Arató, Mérei Elekes stb kaptak. Kétségtelenül fokozza a kiábrándultságot, bizonytalanságot az is, hogy a pártvezetés semmit nem törődik a történészfront problémáival, sem nem ad valamiféle elirányítást a nacionalizmus körüli vitába, nem tesz semmit a történészfront dezorganizáltságának a felszámolására, nyíltan ki-

fejezést ad a történészfront iránti érdektelenségének. /Évek óta nem ült össze történészaktívák, a Történelmi Társulat közgyűlésén sem a Párt sem az Akadémia nem képviseltette magát, stb./ Zavarólag hat továbbá a lassan teljesen egyoldalúvá váló nyugati tudománypolitikai orientáció, továbbá a szlovák és román nacionalista irányzat is felerősíti a hasonló tendenciákat. Mindezeket a jelenségeket súlyosítja egy politikai vezetés teljes hiánya.

Ami most már a történészfronton belüli irányzatokat, politikai folyamatokat illeti, ezeknek sok ágáról, széles skálájáról kell beszélni. Mindenek előtt a régi szektás vonalról, amelynek tagjai többnyire visszahúzódva, keserűen, passzívan figyelik az eseményeket, pozícióikat nem adják fel, de igyekeznek magukat nem "kompromittálni", minél kisebb felelősséget vállalni a dolgokból. Ennek gyülekező helye az Egyetem.

A jobboldalról meglehetősen élesen kirajzolódó profilja van a "demokrata", magyar nacionalista irányzatnak, amely politikailag is a legmozgékonyabb. Ennek szemellátható exponense Vigh Károly, a Legújabbkori Történelmi Múzeum munkatársa. Mellette, vagy inkább mögötte Györffy Sándor tevékenykedik. Politikai programjukat két név jelzi: Károlyi Mihály és Bajcsy-Zsilinszky Endre. Az előbbi, mint a magyar polgári demokrácia hőseit magasztalják, akinek politikai programja ma is érvényes, aki szembeszállt a kommunistákkal, aki nem alkudott meg a személyi kultusszal, aki nyugati orientációt képviselt; Bajcsy-Zsilinszky Endre a magyar függetlenség vértanúja, német és oroszellenes, a magyar birodalmi gondolat hirdetője.

Természetes, hogy nem minden Károlyi-cikk, vagy Bajcsy-Zsilinszky emlékezés származik ilyen indítékokból: de ennek a csoportnak a kezén az ő emlékük nem történelmi, hanem politikai kérdés. Jól mutatja egyébként azt a túlméretezett felkészülés Bajcsy-Zsilinszky születése 80. évfordulójának megünneplésére is. A tendenciát teljesen világosan tükrözi Vigh Károlynak a Békésmegyei népujság március 13.-i számában megjelent cikke, ami kifejezett történelemhamisítással összebékíti Áchim Andrást és gyilkosait; "végre mossuk le Bajcsy-Zsilinszky Endre alakjáról az igaztalan rágalmakat", Békés megye népe legyen büszke két nagy fiára, Áchimra és Zsilinszkyre, "akik az örök magyar történelem lapjain immár elválaszthatatlanul egymás mellé kerültek. "Vigh, mint az általa összeállított és a Szarvas város tanácsával kiadásra kerülő visszaemlékezésgyűjtemény mutatja, rendkívül szoros kapcsolatban áll Bajcsy egész régi baráti körével. Ezt a nagyon is következetes függetlenségi vonalat képviselik még történészfronton Szabad György teljesen tulhajtott és mértéktelen Kossuth kultusza. Spira a 48-49-es forradalom idealizálásával és sajnos Mőd Aladár is ezt támogatja a romantikus-nacionalista történetírás hagyományainak élesztésével.

Némileg gyengülni látszik az utóbbi időben a volt szociáldemokraták tevékenysége. Horváth Zoltán, Jemnitz János,

Márkus László, Gunst Péter viszik ezt a vonalat, amely nem egy ponton, így pl. a Károlyi- kultuszban érintkezik az előzővel. Itt a jelek szerint a fő cél a szociáldemokrácia történeti szerepének igazolása, amire a régi baloldali tulzások hangulati alapot teremtettek. Jemnitz ezt nagyon gazdag anyagi tanulmányaival a nemzetközi munkásmozgalom történetén végzi el, Horváth Zoltán a hazai demokratikus hagyományok kritikátlan feldicsérésével. Ez az irányzat éppen tehetséges tagjai miatt nem éppen veszélytelen; többek között kezében van a Történettudományi Intézet pártvezetése is. Figyelemreméltó egyébként a közeledés a magyar nacionalisták és a szociáldemokrata vonal között, talán elsősorban a kommünistaellenesség alapján.

Kosáry Domokos, Incze Miklós akadémiai státuszba kerülésével viszonylagos nyugalom köszöntött be a "polgári fronton", ahová még Makkai Lászlót, a tőlük mostanában elkülönülő Benda Kálmánt, a nagybeteg Barta Istvánt lehet számítani. Közülük a francia kapcsolatok ápolásában a legaktívabb Makkai, aki már több éve ebben, éppugy, mint Hanák a német és amerikai kapcsolatok szövésében, bizonyos monopóliumra tett szert.

Makkai és Benda tevékenysége nemcsak önmagában érdekes; kapcsolataik révén széles kört mozgatnak /Jászay, Ormos Mária, Zimányi Vera/ és az Intézet néhány fiatalabb munkatársára, így Zimányi Verára is kifejezetten káros hatást gyakorolnak a nyugati történetírás kritikátlan kezelésével, propagálásával, azzal a tétellel, hogy már nincs is nagy különbség a francia gazdaságtörténeti iskola és a marxizmus között. Benda különösen aktív, állandóan uton van homályos célokkal a vidéki levéltárak, München és Párizs között, s mint hogy meglehetősen jelentős akadémiai összegek fölött diszponál, sok embert foglalkoztat és kihasználja Köpeczi Bélával lévő szakmai kapcsolatát, továbbra is egyik potenciális vezetője, mint 1956-ban, minden jobboldali csoportosulásnak.

Ami tehát a fellazítás eredményeit illeti a történetészfronton, azok nem mondhatók veszélyesnek, de nem is teljesen lebecsülhetők. Ebből a szempontból talán több óvatossággal kellene eljárni a szabadságok, a kiutazások engedélyezése tekintetében. Elsősorban arra kellene törekedni, hogy azok a fiatal, polgári származású történészek, akiknek az ítélőképességük, politikai szempontból még nem szilárdult meg, akik könnyen befolyásolhatók, először inkább szocialista országokba utazzanak. S fontos lenne az is, hogy a nyugatra utazó fiatalok inkább állami napi díjjal utazzanak, hogy utjaikat ne az őket meghívó nyugati intézeteknek, ne magyarországi barátaiknak, hanem népi demokráciáknak köszönhessék. /Figyelemreméltó egyébként, hogy nyugatról egyre több személyre szóló meghívás érkezik./ Egyébként a nyugati hatásokat közvetve az is erősíti, hogy háttérbe szorult, szinte vissza-

szorult a marxista történetfelfogás propagandája, csak nagyon kiáltó szükség esetén szólal meg a marxista kritika: hivatalos üléseken, megnyilatkozásokban továbbra is uralkodik, de mögötte, vagy alatta zavartalanul folyik nagyon is zavaros nézetek propagálása. Ezen csak a marxista történészek határozott és egységes akciói segíthetnének; Őket azonban sokféle személyi és politikai ellentét választja szét, ha a főkérdésekben egyet is értenek. Mindenképpen meg kellene találni a módját e nézeteltérések kiküszöbölésének.

Ez a feljegyzés természetesen csak a jelentősebb, némileg szervezett s valamelyest határozottabb körvonalakkal rendelkező góccokat érintette; nem tért ki egyéb, egyéni jellegű felfogásokra, törekvésekre, amelyek nem eléggé világosak. Mindenestre továbbra is állandó figyelmet érdemel Györffy György, meglehetősen sok külföldi utjával, Komjáthy Miklós furcsa kapcsolataival, Heckenast Gusztáv mostanában megélenkülő tevékenységével.

Százados

Értékelés: A jelentés értékes, mert fővonalaiban felvázolja a történész front helyzetét, gócait. A jelentésben foglaltakat részben már ismerjük. A jelentésben szereplő főszemélyeket ellenőrzés alá vonjuk.

Utasítás: A jövőben egy-egy irányzatra térjen ki részletesen.

Gál Ferenc
Gál Ferenc r.örgy.

Nytsz: 4/6-815.
Készült: 3 pld-ban
Kapják : 1 pld. "Százados"
 1 pld. "M" d.
 1 pld. Táj.ti.
Gépelte: GF/SzLné.

„Százados” fu. t. kapcsolat felvétel

Egy szovjet történész, aki rendszeresen jár Magyarországra, legutóbbi itt tartózkodásakor felkeresett. Kérdésekre, hogy milyen benyomásai vannak magyar kollégáiról, akikkel baráti kapcsolatot tart fenn, azt válaszolta: idegességet, kiábrándultságot, bizonytalanságot tapasztalt. Ennek okáról beszélgetve, úgy látta, hogy ezt elsősorban a kiélezett nemzetközi helyzet okozza, ami sok aggodalmat kelt, azután a meglehetősen labilis gazdasági helyzet, amit különböző emberek nagyon is sötétnek festenek. Végül, de nem utolsó sorban, — mint mondotta — megzavarja az embereket a félelem a régebbi módszerek visszatérésétől, a „keményebb vonaltól”.
23
Ugy gondolom, diagnózisa többé kevésbé pontos, ha más tényezők is beletársanak a dolgok alakulásába.

A kiábrándultságot, bizonytalanságot jól mutatja például Hanák Péter cikke a Valóságban, amely nem csak kissé szovjetellenes tendenciájával kelte feltűnést, hanem kételkedésével egyáltalán abban, hogy a történelem, a tudományok köré sorolható-e, van-e valami célja, értelme művelésének. A félelemre a régi módszerekre való visszatérésről igen jellemző a Történelmi Társulat közgyűlése, ahol nagyobb számu ellenszavazatot kizárólag a régi vezetés emberei, Andics, Arató, Mérei, Elekes stb kaptak. Kétségtelenül fokozza a kiábrándultságot, bizonytalanságot az is, hogy a pártvezetés semmit nem törődik a történészfront problémáival, sem nem ad valamiféle elirányítást a nacionalizmus körüli vitába, nem tesz semmit a történészfront dezorganizáltságának a felszámolására, nyíltan kifejezést ad a történészfront iránti érdektelenségének. /Évek óta nem ült össze történészaktíva, a Történelmi Társulat közgyűlésén sem a Párt sem az Akadémia nem képviseltette magát, stb. /Zavarólag hat továbbá a lassan teljesen egyoldaluvá váló nyugati tudománypolitikai orientáció, továbbá a szlovák és román nacionalista irányzat is felerősíti a hasonló tendenciákat. Mindezeket a jelenségeket súlyosbitja egy politikai vezetés teljes hiánya.

Ami most már a történészfronton belüli irányzatokat, politikai folyamatokat illeti, ezeknek sok ágáról, széles skálájáról kell beszélni. Mindenekelőtt a régi szektás vonalról, amelynek tagjai többnyire visszahúzódva, keserűen, passzivan figyelik az eseményeket, pozícióikat nem adják fel, de igyekeznek magukat nem „kompromittálni”, minél kisebb felelősséget vállalni a dolgokból. Ennek gyülekezőhelye az Egyetem.

A jobboldalról meglehetősen élően kirajzolódó profilja van a „demokrata”, magyar nacionalista irányzatnak, amely politikailag is a legmozgékonyabb. Ennek szemmel látható exponense Vigh Károly, a Legújabbkori Történelmi Múzeum munkatársa. Mellette, vagy inkább mögötte Györffy Sándor tevékenykedik. Politikai programjukat két név jelzi: Károlyi Mihály és Bajcsy-

Zsilinszky Endre. Az előbbi, mint a magyar polgári demokrácia hőjét magasztalják, akinek politikai programja ma is érvényes, aki szembeszállt a kommunistákkal, aki nem alkudott meg a személyi kultusszal, aki nyugati orientációt képviselt; Bajcsy-Zsilinszky Endre a magyar függetlenség vértanúja, német és oroszellenes, a magyar birodalmi gondolat hirdetője. Természetes, hogy nem minden Károlyi-cikk, vagy Bajcsy-Zsilinszky emlékezés származik ilyen indítékokból: de ennek a csoportnak a kezén az ő emléküket nem történelmi, hanem politikai kérdés. Jól mutatja egyébként ut a túlméretezett felkészülés Bajcsy-Zsilinszky születése 80. évfordulójának megünneplésére is. A tendenciát teljesen világosan tükrözi Vigh Károlynak a Békésmegyei népujság március 13.-i számában megjelent cikke, ami kifejezett történelemhamisítással összebékíti Áchim Andrást és gyilkosait; "végre mossuk le Bajcsy-Zsilinszky Endre alakjáról az igaztalan rágalmat", Békés megye nepe legyen büszke két nagy fiára, Áchimra és Zsilinszkyra, "akik az örök magyar történelem lapjain immár elválaszthatatlanul egymás mellé kerültek." Vigh, mint az általa összeállított és a Szarvas város tanácsával kiadásra kerülő visszaemlékezésgyűjtemény mutatja, rendkívül szoros kapcsolatban áll Bajcsy egész régi baráti körével. Ezt a nagyon is következetes függetlenségi vonalat képviselik még történészfronton Szabad György teljesen tulhajtott és mértéketlen Kossuth kultusza, Spira a 48-49-es forradalom idealizálásával és sajnos Mőd Aladár is ezt támogatja a romantikus-nacionalista történetírás hagyományainak élesztésével.

Némileg gyengülni látszik az utóbbi időben a volt szociáldemokraták tevékenysége. Horváth Zoltán, Jemnitz János, Márkus László, Gunst Péter viszik ezt a vonalat, amely nem egy ponton, így pl. a Károlyi-kultuszban érintkezik az előzővel. Itt a jelek szerint a fő cél a szociáldemokrácia történeti szerepének igazolása, amire a régi baloldali túlzások hangulati alapot teremtettek. Jemnitz ezt nagyon gazdag anyag tanulmányaival a nemzetközi munkásmozgalom történetén végzi el, Horváth Zoltán a hazai demokratikus hagyományok kritikátlan feldicsérésével. Ez az irányzat éppen tehetséges tagjai miatt nem éppen veszélytelen; többek között kezében van a Történettudományi Intézet pártvezetése is. Figyelemreméltó egyébként a közeledés magyar nacionalisták és a szociáldemokrata vonal között, talán elsősorban a kommunistaellenesség alapján.

Kosáry Domokos, Incze Miklós akadémiai státuszba kerülésével viszonylagos nyugalom köszöntött be a „polgári fronton”, ahová még Makkai Lászlót, a tőlük mostanában elkülönülő Benda Kálmánt, a nagybeteg Barta Istvánt lehet számítani. Közülük a francia kapcsolatok ápolásában a legaktívabb Makkai, aki már több éve ebben, éppugy, mint Hanák a német és amerikai kapcsolatok szövésében, bizonyos monopóliumokra tett szert.

Makkai és Benda tevékenysége nemcsak önmagában érdekes; kapcsolataik révén széles kört mozgatnak/Jászay, Ormos Mária, Zimányi Vera/ és az Intézet néhány fiatalabb munkatársára, így Zimányi Verára is kifejezetten káros hatást gyakorolnak a nyugati történetírás kritikátlan kezelésével, propagálásával, azzal a tétellel, hogy már nincs is nagy különbség a francia gazdaságtörténeti iskola és a marxizmus között. Benda különösen aktív, állandóan uton van homályos célokkal a vidéki levéltárak, München és Párizs között, s minthogy meglehetősen jelentős akadémiai ~~kapo~~-összegek fölött diszponél, sok embert foglalkoztat és kihasználja Köpeczi Bélával lévő szakmai kapcsolatát, továbbra is ^{ezzel} potenciális vezetője, mint 1956-ban, minden jobboldali csoportosulásnak.

Ami tehát a fellazítás eredményeit illeti a történészfronton, azok nem mondhatók veszélyesnek, de nem is teljesen lebecsülhetők. Ebből a szempontból talán több óvatossággal kellene eljárni a szabadságok, a kiutazások engedélyezése tekintetében. Elsősorban arra kellene törekedni, hogy azok a fiatal, polgári származású ^{fiatalok} fiatalok, akiknek az ítélőképességük, politikai szempontból még nem szilárdult meg, akik könnyen befolyásolhatók, először inkább szocialista országokba utazzanak. S fontos lenne az is, hogy nyugatra utazó fiatalok inkább állami napidijjal utazzanak, hogy utjaikat ne az őket meghívó nyugati intézeteknek, ne magyarországi barátainknak, hanem népi demokráciánknak köszönhessék/ Figyelemreméltó egyébként, hogy nyugatról egyre több személyre szóló meghívás érkezik/ Egyébként a nyugati hatásokat közvetve az is erősíti, hogy háttérbe szorult, szinte visszaszorult a marxista történetfelfogás propagandája, csak nagyon kiáltó szükség esetén szólal meg a marxista kritika: hivatalos üléseken, megnyilatkozásokban továbbra is uralkodik, de mögötte, vagy alatta zavartalanul folyik nagyon is zavaros nézetek propagálása. Ezen csak a marxista történészek határozott és egységes akciói segíthetnének; Őket azonban sokféle személyi és politikai ellentét választja szét, ha a főkérdésekben egyet is értenek. Mindenképpen meg kellene találni a módját e nézeteltérések kiküszöbölésének.

Ez a feljegyzés természetesen csak a jelentősebb, némileg szervezett s valamelyest határozottabb kör^{re}vozlakkak rendelkező góccokat érintette; nem tért ki egyéb, egyéni jellegű felfogásokra, törekvésekre, amelyek nem eléggé világosak. Mindenestre továbbra is állandó figyelmet érdemel Györffy György, meglehetősen sok külföldi utjával, Komjáthy Miklós furcsa kapcsolataival, Heckenast Gusztáv mostanában megélnékülő tevékenységével.

"Százados" felh.

fal 8
1966 III. 6.

T: Történevezés tantárgyat

Ért: a jelentés értelmét, mely fő vo-
malaisban felvázolja a történetet
font helyreállítását, pontosít. A jelentésben
szöveghelyeken más ismerjék
A jelentésben szereplő főszereplő
ellenőrzés alá vonjuk.

Ut: A jövőben egy-egy irányca
térjen ki részletesen.

BELÜGYMINISZTERIUM
III/III/4-a. osztály.

SZIGORUAN TITKOS!

Tárgy: "Százados" fn. tk.-val
való beszélgetésről. -

*Érdemes
67. v. 9.*

J E L E N T É S

Budapest, 1967. május 4.

Beszélgetést folytattam nyilvános helyen "Százados" fn. társadalmi kapcsolatunkkal. A következőkről beszélt:

1./ A Történettudományi Intézet részére régi politikusok visszaemlékezéseket készítenek. Ennek kapcsán Antal István volt horthysta miniszter és Dózsi Győző irásai az intézet igazgatójánál vannak megőrzésre, illetve elolvasásra kiadja. "Százados" tudomása szerint Márkus László történész - az intézet dolgozója - kapcsolatban van Antal Istvánnal és ő kérte fel arra, hogy emlékiratot készítsen. Antal István írásműve kb. 1.500 oldal, ami szerinte önmagában kevés eredeti értékkel bír, ugyanis korabeli könyvekből, újságokból szedte össze mondanivalóját. Személyes élményeiről, saját és köre szerepéről nem nyilatkozott. "Százados" úgy ítéli meg, hogy a Történettudományi Intézetnek nem feladata ezekkel foglalkozni és egyéni akciónak minősíti.

Antal Istvánról a következőket mondta el:

Nevezett az Országos Széchenyi Könyvtárba szokott bejárni kutatni, illetve írogatni. Nemrégén egy egyetemista látta, amint kitöltötte a kérőlapot /ez könyvtárban szokásos adminisztráció/ és megkérdezte

tőle, hogy Ön a volt miniszter? Igen - válaszolta. Majd beszélgettek és feltette az egyetemista a kérdést "mit tart Ön minisztersége idején elkövetett legnagyobb hibájának?" "Azt öcsém - felelte -, hogy Budapestről az összes zsidót nem vitettem el."

2./ Vigh Károly eddig a legújabbkori Történelmi Múzeumban dolgozott Gyórfy Sándorral együtt. Történelmi szemléletük, egyéni álláspontjuk az ún. "nemzeti kommunista" koncepció. A szovjetellenesség, az internacionalizmus tagadása is megtalálható elméleteiben. Kutatási területük Bajcsy Zsilinszky Endre szerepének, tevékenységének feltárása. Bajcsy Zsilinszky Endre elvei és élete számukra a példa, amelynek nyomán kellene hazánkban formálni a társadalmat. Munkáik nyilvánosságra, - szakmai és politikai - kifogások miatt nem is kerülhetnek. Az utóbbi időben munkahely változtatásra is sor került éppen a fentiek miatt és Vigh Károly a Nemzeti Múzeumba ment Fülöp Ferenc osztályára, Gyórfy Sándor pedig a Budapest Történelmi Múzeumba. Ugyalátszik Vigh Károlynál ez megdöbbentő hatást váltott ki, mert nem "mozog" olyan aktívan, mint ezelőtt.

Szoros kapcsolatot tart Almási nevű volt altábornaggyal, Bajcsy Zsilinszky Endrével, Koroda Miklóssal, Kodolányi János és Illyés Gyula írókkal.

tegye le! ? talán nevel

3./ Benda Kálmán az utóbbi időben ismét kezd negatív értelemben aktivizálódni. Nemrégiben tartották a Történettudományi Intézet igazgatói választmányi ülését, ahol bejelentésre került Pach Zsigmond Pál igazgatói kinevezése is. Ez a tény Bendára és Szabad Györgyre kedvezőtlenül hatott, attól tartanak, hogy határozott politikai arculatot akar majd Pach Zsigmond az Intézetben teremteni és az ún. "szabad" légkört majd befolyásolja. Ők inkább Elekes Lajost szerették volna e funkcióban látni. Benda Kálmán fel is szólalt ezen a vitán "szlovák-ellenes" tartalommal.

Megjegyzés: Megállapodtam "Százados"-sal, hogy rendelkezésünkre bocsátja azokat a dokumentumokat /ujságok, jegyzőkönyvek/, amelyek alátámasztják a jelentésben foglaltakat.

(Antal István emlékiratát após etek jelezték)

Nytsz: 4/6-680.
K: 3 pld.-ban
OD, "Százados", Tájtí.
1 kiv. Mályi V-nak.

Belgi: Endre
/Rékási Endrené r. alhogy./

L. Belán
61. 0. 8.

BELÜGYMINISZTERIUM
III/III-4-a. Alosztály

SZIGORUAN TITKOS!

Engedélyezem:

Kovács István
Kovács István r. őrgy.
alosztályvezető

Tárgy: dr. Pamlényi Ervin inf.
beszervezésére

J A V A S L A T

Budapest, 1968. január 13.

Javaslom dr. Pamlényi Ervin /Bp. 1919. Hajós Szeréna, isk. végzettsége: egyetem, munkahelye: MTA Történettudományi Intézet osztályvezetője, MSZMP tag, magyar állampolgár Bp. XI., Karinthy F. ut 20 sz. alatti lakos/ történész, hazafias alapon való beszervezését a Magyar Tudományos Akadémia társadalomtudományi vonalára.

Nevezett hivatalnoki családból származik. Apja és anyja postatisztviselő volt. Iskoláit Budapesten végezte. A Madách Imre Gimnáziumban érettségizett 1938-ban, majd elvégezte az ELTE Bölcsészettudományi karát, ahol 1943-ban történelem-latin szakos tanári diplomát szerzett. 1945-ben doktorált történelemből, 1967-ben pedig kandidátusi tudományos fokozatot kapott.

Eddigi munkahelyei:

- 1942-1944-ig kisegítő tisztviselő a postán, illetve a Grill-féle könyvkereskedésben
- 1945-1949-ig a Magyar Rádió osztályvezetője
- 1949-1954-ig Országos Levéltárban
- 1954-1956-ig Magyar Történelmi Társulatnál a "Századok" szerkesztőségi titkára,
- 1957-től a "Századok" felelős szerkesztője az MTA Történettudományi Intézetének osztályvezetője.

1956 óta a Magyar Szocialista Munkáspárt tagja.

Felesége, dr. Ferenczi Piroska az Asztalos János Dolgozók Gimnáziumában tanár. Családi élete rendezett két kiskorú gyermeke van.

Nevezett beszervezésének szükségességét és célszerűségét az alábbiak indokolják:

a./ A Magyar Tudományos Akadémia Történettudományi Intézetében, illetve az általuk szervezett nemzetközi rendezvényeken gyakran jelennek meg nyugatról történészek. Dr. Peter Sugár - aki feltehetően amerikai hirszerző - rendszeresen beutazik és az intézetben kapcsolatokkal rendelkezik. Dr. Péter László 1956-ban Angliába disszidált személy is többször felkereste őket, akit a III/II. Csoportfőnökség feldolgozás alatt tart.

A nemzetközi rendezvények biztosításában, a megjelölt és a jövőben figyelemreméltó külföldi személyek ellenőrzésében segítséget tud nyújtani.

Dr. Pamlényi Ervin Bécsben, az "Osterreichisches Ost und Südost Europa Institut"-ban több ízben járt hivatalos megbízatás alapján. Ezek következtében kapcsolatokkal és helyi ismeretekkel rendelkezik a megjelölt helyen. Ez az intézmény "feltehetően" a nyugatnémet hirszerzőszervek fedőszerve. Várható, hogy a jövőben is rendszeresen kiutazik ide, vagy nemzetközi rendezvényekre, mert tudományos munkája ezt indokolta teszi. Ilyen alkalmakkor felderítő munkával és szükség szerint a vele utazók ellenőrzésével lehet megbizni.

A Történettudományi Intézettől nyugatra utazók visszatérése utáni magatartásának ellenőrzését is feladatul kaphatja.

b./ Történész fronton jobboldalról élesen kirajzolódó profilja van a magyar nacionalista irányzatnak. Ennek szemmel látható exponensei: Vigh Károly és Györffy Sándor. Programjukat két név jelzi: Károlyi Mihály és Bajcsy Zsilinszky Endre. előbbi, mint a magyar polgári demokrácia hőseit emlegetik. akinek programja ma is érvényes és nyugati orientációt képviselt.

Bajcsy Zsilinszky Endrét a magyar függetlenség vértanújaként emlegetik, aki német- és oroszellenes, a magyar birodalmi gondolat hirdetője volt.

Ehhez az irányzathoz tartozik Szabad György és Spira György.

A történészek között a másik irányzat azok, akik a szocialdemokrácia történelmi szerepének igazolásán dolgoznak. E témában érdekelt személyek: Márkus László, Jemnitz János.

A "polgári fronton" figyelemreméltó Makkay László és Benda Kálmán személye, akik kapcsolataik révén széles kört mozgatnak /Jászay, Ormos Mária, Zimányi Vera/ és néhány fiatalra káros hatást gyakorolnak a nyugati történetírás kritikátlan kezelésével és annak a propagálásával, hogy ma már nincs különbség a francia gazdaságtörténeti iskola és a marxizmus között.

A felsoroltak indokoltá teszik, hogy ezeknek részletes ellenőrzését a jövőben megvalósítsuk.

c./ A "Sumér" fn. jelzés személyi vonatkozásban a Történettudományi Intézet egyik dolgozóját - Schütz Ödönt - is érinti. Arra utaló adataink vannak, hogy egyes nyelvész körök fajelmélet alapján a magyarság sumér eredetét akarják bizonyítani. Schütz Ödönnek jó kapcsolata Dénes Simor USA állampolgár, aki az emigrációban élő fenti témával foglalkozó személyek támogatója. E jelzés ellenőrzésében is foglalkoztatni kívánjuk.

d./ Ellenőrző, szűrő feladatok végzését is elláthatja.

... dr. Pamlényi Ervin . rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, és olyan szakmai és politikai felkészültséggel, amelyek alkalmassá teszik az állambiztonsági szervekkel való együttműködésre.

Művelt, kulturált személy, alapos elméleti tudása és műveltsége, politikai tájékozottsága képessé teszi arra, hogy a negatív és ellenséges politikai és ideológiai problémákat felismerje.

Több nyelven beszél, ír, olvas. A történettudomány területén előforduló minden jelentős eseményben részt vesz, illetve lehetősége van azokról tájékoztatást szerezni.

Külső megjelenése nem tér el az átlagtól, zavaró momentum ilyen vonatkozásban nem merül fel.

Három év óta folyamatosan, mint társadalmi kapcsolatot foglalkoztatjuk. Hasznos ismereteket bocsátott rendelkezésünkre. Megismerhettük olyan tulajdonságait, mint jó emlékezőtehetség, kezdeményezőkézség. Differenciálni képes a tapasztalt ideológiai, politikai jelenségeket. Eddigi együttműködés során csak konspirált módon volt hajlandó találkozni. /Ez is indokolja a kapcsolatot rendezését./ Ezért kerültük a nyilvános találkozót és engedély alapján "T" lakáson talákoztunk vele.

Megállapítottuk, hogy megbízható, a szocialista rendszer hive, 1956. óta a Magyar Szocialista Munkáspárt tagja.

A BM állambiztonsági szerveihez való viszonya, képességei, jellemzői tulajdonságai, MSZMP tagsága, a rendszerhez való hűsége biztosítja a sikeres beszervezésének. Ezt megerősíti az a tény is, hogy az eddigiekben már szívesen bocsátott rendelkezésünkre operatív értékkel bíró anyagokat. Kifejezésre juttatta, hogy a jövőben is segíti munkánkat.

Az antidemokratikus elemek és a bűnügyi nyilvántartásban nem szerepel.

Meghíusulás esetén a III/2. Osztálynak a jelentést elküldöm.

Kérem a javaslat jóváhagyását és a beszerzés végrehajtásának engedélyezését.

Rékasi Andoré
Rékasi Andoré r. ndgy.

K: 1 pld.
Nytsz: 4/6-80.

A MAGYAR NÉPKÖZTARSASAG BELÜGYMINISZTERIUMA

Berczeg Dániel

SZIGORUAN TITKOS!
KÜLÖNÖSEN FONTOS!

Értés feljarmában!
Dr. Heidebrandt László

S Z E R V: BM

OSZTÁLY: III/III-1/c.

MUNKA DOSSZIÉ

MINŐSÍTÉS: Titk.

FEDŐNÉV: "NEMES ENDRE"

B DOSSZIÉ SZÁM: H-63282.

AZ ÜGY KÖTETBEN

KÖTET SORSZÁMA 2.

FELÜLVIZSGÁLVA
az 1995. évi LXV. tv. alapján.

MEGNYITVA: 19 80. VII. 18.

LEZÁRVA: 19 82. I. 5.

ARCHIV SZÁM:

11-10/454/8c.

1961

K: 1 pl
Nyűsz: 476-80. 262

Belsőminisztérium
III/III-4c

Égőn az titkos!

"M" osztály
gépeltetés nem kell.
Fólián

Adta: Nemes Endre, tmb.
Vette: Izidor Imre v. f. v. f.
Hely: "Szabad" pu. "K. Lakás"
Idő: 1980.06.18.

Tudja: Benda Kálmánról

Jelentés

Nemes Endre

Értékelés: A tmb. megteremtette Benda Kálmánnal
a személyes kapcsolata's lehetőségét,
korábbi meghatározott feladatoknak
megfelelően.

Teljesít: A társított elvégzésének megfelelő
meghatározási vonal figyelembe vételével
következ személyes Benda Kálmán
részvétel érdekében tenni. A társítottól
kérték jelentést.

Bp. 1980.06.18.

Id. M. do

Jelentés

Barátom Filep Antalnak, az MTA Néprajzi Kutató Csoport tud. főmunkatársának és párttitkárának segítségével hamarosan felkeresi Benda Kálmánt. Filep Benda Kálmánnal "atyai barátságban" és tanítványi viszonyban áll. Barátom azért kerte Filep segítségét, hogy Benda professzorral konzultációt folytathasson a reformáció-ellenreformáció kulturális lecsapódásairól, konkrétan arról a kérdéstről: Az ellentétes mozgalmak mennyiben befolyásolták a paraszti kulturát a presbitériumokon keresztül, a vallásgyakorlat erőszakos "átfordítása" miként csapódott le a népi szokásvilágban, és végül: Van-e habitus-beli különbség a protestáns és katolikus vallásuk között. /Olyan különbség, amely vagy amelyek történetileg is nyomon követhetően alakultak és történész okadatolással értelmezhetők, dokumentálhatók, nemcsak puszta megfigyelésen alapuló benyomások./

Meus Endre

BEÜGYMINISZTERIUM
III/III-4-c. Alosztály

SZIGORUAN TITKOS !

... sz.pld.

Adta: "Nemes Endre" fn.tmb.
Vette: Jámbor Imre r.fhdgy.
Hely: "Spanyol" fn. "K" lakás
Idő: 1980. szeptember 3.
Tárgy: Benda Kálmán szemé-
lyéről

J E L E N T É S

"Barátomnak Filep Antal elmondta, hogy Benda Kálmán részt vett a bukaresti történész kongresszuson, akár turistaként. Kozma Béla, az ELTE Középkori Tanszékének adjunktusa

elragadtatottan beszélt barátomnak a magyar történészek bukaresti fellépéséről, főleg ami Hahn István hozzászólását illeti az Ókori Szekcióban. Szerinte Hahn azt furcsállotta igen áttételesen, hogy szocialista ország romantikus nemzetképre tanáskodik olyan helyzetben - tudományos helyzetben - amikor a francia és a román kutatókon kívül senki nem hisz a dáko-román elméletben, a franciák is csak udvariasságból. A megnyitó és a záróünnepség erős fanyalgással töltötte el a történészeket, lévén azok propagandisztikusak. Érdekesnek tartotta még Köpeczi Béla előadását, aki - mint mondotta - most nem kulturpolitikusként, hanem szinte erdélyi reformátusként szólt.

Általában jól ítélte meg a magyar történészek bukaresti szereplését".

"Nemes Endre" sk.

Értékelés:

A jelentés tájékoztató jellegű információkat tartalmaz a bukaresti történész kongresszuson történekről, és pontosítást igénylő operatív információt Benda Kálmán kiutazásáról.

Intézkedés:

A jelentés egy példányát a "Kombinátor" fn. dossziéba rakjuk le.

Feladat:

A következő találkozóra pontosítsa és egészítse ki nevezett utazására, a kongresszusra vonatkozó információit.

Budapest, 1980. szeptember 5.

Jámor Imre
Jámor Imre r.fhdgy.

K: 3 pld
1 pld "Kombinátor" do.
1 pld N. do.
1 pld táj. ti.
Nytsz: 4/6- 759

Jelentés

Barátomnak Filep Antal elmondta, hogy Benda Kálmán részt vett a bukaresti történész kongresszuson, akár turistaként.

Kozma Béla, az ELTE Középkori Tanszékének adjunktusa barátomnak a magyar történészek bukaresti fellépéséről elragadtatottan beszélt, főleg ami Hahn István hozzászólását illeti az Ókori Szekcióban. Szerinte Hahn azt furcsállotta igen áttételesen, hogy szocialista ország romantikus nemzetképre támaszkodik olyan helyzetben, - tudományos helyzetben - , amikor a francia és a román kutatókon kívül senki nem hisz a dáko-román elméletben, - a franciák is csak udvariasságból. A megnyitó és a záróünnepség erős fanyalgással töltötte el a történészeket, lévén azok propagandisztikusak. Érdekesnek tartotta még Köpeczi Béla előadását, aki - mint mondotta - most nem kulturpolitikusként, hanem szinte erdélyi reformátusként szólt.

Általában jól ítélte meg a magyar történészek bukaresti szereplését.

Nemes Endre

4/5-759

BELOGYMINISZTERIUM
III/III-4-c.Alosztály

SZIGORUAN TITKOS I

△
....sz.pld.

Adta: "Nemes Endre" fn. tmb.
Vette: Jámor Imre r.fhdgy.
Hely: Nyilvános szórakozóhely
Idő: 1961. január 7.

Tárgy: Benda Kálmán személyéről

J E L E N T É S

"Barátom információi szerint Benda Kálmán, Hankiss Elemér és Eörsi István tavaszi ausztriai utja nem feltétlenül közös ut: hárman együttesen csak a Monarchia-Kutatásban érdekeltek. Ugyanakkor a Bethlen-évforduló is érdekli mindhármójukat, noha igazán csak Bendának voltak ezzel kapcsolatban feladatai.

1. Szakály Ferenc és Filep Antal barátomnak azt mondták, hogy Benda Bécsben levéltárakat bujt és a Magyar Intézetben Bethlen évfordulóról tárgyalt, talán előadást is tartott.

Később Lehel László, a modori uti és a pesthidegkuti evangélikus gyülekezet pásztorja elmondta barátomnak, hogy Benda a Burgenlandba kiküldött, talán Pintér nevű evangélikus lelkész közvetítésével Kismartonban tárgyalt dr.Vajtával, a strassburgi ökumenikus tanács direktorával, evangélikus püspökkel. /dr.Vajta most kb. 58 éves/. A kérdés megválaszolásában Lehel László szerint illetékesebb László Ferenc szombathelyi evangélikus lelkész, testvérbátyja /igen jó barátja Gonda tanácselnöknek/. aki nemcsak Bendát ismeri jól, hanem Vajta doktort is, és ő maga többször járt Ausztriában nemcsak lelkészként, hanem a Magyar

Az ÁLLAMBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK
TÖRLENETI LEVÉLTÁR-ában őrzött
eredeti leatról készült anonimizált másolat.

Méhészek Szövetségének elnökeként. László Ferenc április
elsején megy nyugdíjba. Címe addig: Szombathely, Körmenyi
u. 2./

2. Barátom két alkalommal találkozott Csalog Zsolttal, aki
arról panaszkodott neki, hogy mióta aláírta a csehszlovákiai
íróperek ellen tiltakozó ívet, megfosztották minden publi-
kálási lehetőségtől. /Az beszíról van szó/.

Barátom és Csalog máso-
dik találkozásán ez intézet büfájében hallgategon jelen volt
még a kopaszra nyírt Fajcs Endre, valamint annak egy éva ne-
vű barátnője. /Bimbó u. 6./

Csalog → többek közt → itt ezt mondta:

1. Olyan keményen fognak a kulturális életben minden szálát,
hogy Eörsi Pástának is Kaposvárra, a színházhoz kellett emig-
rálnia, mert Pesten nem lenne miből megélnie. Most ott dra-
maturg, "Babarczy mellett". /Az idézőjelet ő hangsúlyozta/.
Neki most egyetlen szerencsája, hogy a színházzal szerződése
van egy darabra, amelyet január 15-ig kell leadnia Eörsinek,
talán be tudja fejezni.

2. Eörsi Ausztriában a Lukács György-hagyaték ügyében járt
Csalog szerint, mint annak az egyik "gondnok, vagy mije?".
Az anyag a Tanácsköztársaság utáni emigrációs években kelet-
kezett. Barátom nem tudta megállapítani, hogy ebben segítette-
Eörsinek a levéltári ügyekben profi Benda professzor. Csalog
Zsolt szerint Mádl Antal, az ELTE Német-Tanazékének vezetője
autentikus ezekben az ügyekben, de most beteg.

3. A Hankiss Ágnesről származó közvetett → Dávör Katalin →
információk szerint "az indiánnak", tehát Hankiss Elemérnek
megjelenik az Érték és társadalom című könyve németül, átdol-
gozva. A kiadó vagy frankfurti, vagy osztrák lesz, erről még
folynak a tárgyalások.

"Nemes Endre" sk.

Az ÁLLAMBIZTONSÁGI SZOLGÁLATOK
TÖRZSÉNYI LEVÉLTÁR-ában őrzött
eredeti iratról készült anonimizált másolat.

- 3 -

Értékelés:

A tmb. jelentése operatív értékű információkat tartalmaz, melyeket a "Csalogány" valamint a "Kombinátor" fn. ügyekben hasznosítunk.

Intézkedés:

A jelentés Csalog Zsolttal kapcsolatos kivonatát a "Csalogány" fn. dossziéba rakjuk le.

Feladat:

Budapest, 1981. január 8.

Jámor Imre r.fhdgy.

f: Follis

K: 5 pld
1 pld "Kombinátor" do.
1 pld "Csalogány" do.
1 pld M.do.
1 pld táj.alo.
1 pld táj.ti.
Nytsz: 4/6-18

Jelentés

Barátom információi szerint Benda Kálmán, Hankiss Elemér és Eössi István tavaszi austriai útja nem feltétlenül körös út: háromn együttessen csak a Monarchia-kutatókban ettek. Ugyanakkor a Belhlem elfordulb is érdekli mindhármojukat, uha igazán csak Bendának voltak ezzel kapcsolatban feladatai.

(i) Székely Ferenc & Filip Antal barátoknak azt mondták, hogy Benda Bécsben levéltárakat bujt és a Magyar Intézetben a Belhlem elfordulból tárgyalt, talán előadást is tartott.

Később Lehel László, a modori úti és polthidegkenti evangélikus gyülekezet pártosa elmondta barátomnak, hogy Benda a burgenlandba kiküldött talán Püntel nevű evangélikus lelkész közvetítésével Kismartonban tárgyalt dr. Vajtával, a strassburgi ökumenikus tanács direktorával, evangélikus püspökkel. (dr. Vajta most kb. 58 éves.) A kérdés megválaszolásában Lehel László szerint illetékebb László Ferenc Sombathelyi evangélikus lelkész, testvérbarátja. (igen jó barátja Gondai tanácselnököknek), aki nem csak Bendát ismeri jól, hanem Vajta dr.-t is és ömaga többkor járt Auriában nemcsak lelkészként, hanem a Magyar Kékerék Pártjának elnökeként. László Ferenc április elsején meggyógydijba. Címe addig: Sombathely, Körmendi u. 2.)

(ii) Barátom két alkalommal találkozott Galof Zoltánnal, aki arról panaszkodott neki, hogy móta aláírta a cseh-slovákiai irópcák ellen tiltakozó ívet, megfosztották minden publikálási lehetőségtől. (Az íviról van szó.)

Barátom ö Galof ~~talán~~ mátrdik találkozása sz Interet Befejében hallgatagom jelen volt még a kopakra nyílt János Endre, valamint annak egy éva nevű barátja: (Bimbó u. 6.)

4/6-18

72-

Csalog - többek közt - itt azt mondta.

1. Olyan keményen fognak a kulturális életben minden szöveget, hogy Eörsi Páltanak is kaposvárra, a Színházhoz kellett emigrálnia, mert Pesten nem lenne miből megélnie. Most ott, dramaturg, Babarczy mellett. (Az idézőjellet ő hangszólított.) Neki most egyetlen szerencséje, hogy a színházzal való kapcsolata van egy darabra, amelyet január 15-ig kell leadnia Eörsinek; talán be tudja fejezni.

2. Eörsi Ausztriában a Lukács György-hagyaték ügyében jóval Csalog koránt, mint annak az egyik gondnokai vagy mije. Az anyag az Tanárkönyvtársaság utáni emigrációs években keletkezett. Barátom nem tudta megállapítani, hogy ebben segített-e Eörsinek a lendtón ügyekben prof. Benda professzor. Csalog Zoltó szerint Madl Antal, az ELTE Német-Tanárképzés vezetője autentikus ezekben az ügyekben, de most beteg. (influenza.)

(III.) A Hankiss Agneshól származó közvetett - János Katalin - információk szerint "az indiaiak", tehát Hankiss Elemérnek megjelenik az Érték és társadalom című könyve németül, átdolgozva. A kiadó vagy frankfurti vagy ^{berlini} uttrak, ^{berlin} eről még folynak a tárgyalások.

Neues Endre

ÁLLAMBIZTONSÁG
TÖRTÉNELMI LEVÉLTÁR

„...Ezek az elvtársak rövid ott tartózkodásuk alatt több gyanús megnyilvánulást figyeltek meg. /Erős nyugati kapcsolatok, egy rejtélyes öngyilkosság, rendszerellenes beállítottság./ Gyanújukat különösen alátámasztotta az, mikor egy alkalommal Hanák Péter átvizsgálva az egyik jobboldali történész kollégájának fiókját /dr. KENYERES LÁSZLÓ/ egy naplót illetőleg feljegyzést talált, melynek hangja és tartalma teljes mértékben a fennálló rendszer ellen szólt és láthatóan terjesztésre, nyomtatásra készült. Ugyancsak talált egy feltűnő virágnyelven megírt levelet, másik kollégája, dr. JÁSZAI MAGDA fiókjában. Fenti dolgokról Hanák elvtárs feljegyzést készített ahhoz mellékelve az említett naplót és levelet, azt Andics elvtársnő, Orbán László elvtárson, valamint Kádár János belügyminiszter elvtárson keresztül Hatóságunkhoz akarta eljuttatni. A feljegyzés ezt az utat meg is tette, mégis mindezeig Hatóságunkhoz megérkezése nem történt meg. Hanák még egy feljegyzést készített, kb. azonos tartalommal, melyet Alosztályunk kézhez kapott, és melynek alapján a nyomozást mi elindítottuk. Felvettük Hanák elvtárral a kapcsolatot, aki tájékoztatott minket az Intézet munkájáról, és annak beosztott munkatársairól...

...Az általános tájékozódás után elhatároztuk, hogy konkrét behatolást eszközölünk az Intézetbe. Hanák elvtárson keresztül megteremtettük a behatolás lehetőségét, és átkutattuk Benda Kálmán, Kenyeres László és Jászai Magda fiókjait, leveleiket, melyeket érdemesnek találtunk lefényképezni. Kiértékelésüket a fentiekben már közöltem. Meg kell említenem, hogy kutatásunk alkalmával zökkenő történt, amennyiben az intézet portása feltűnőnek találta huzamosabb ott tartózkodásunkat. S mivel a bezárt ajtókon behatolni ő nem tudott, gyanúsnak találta és másnap jelentette az Intézet igazgatójának a történeteket. Kosáryék ezután átnézték a fiókjait, és megállapították, hogy ott idegen kezek is jártak. A gyanút a kritikus időben bent tartózkodó Hanák elvtársra esett, aki utasításunknak megfelelően visszautasította a gyanúsítást és Kosárytól elégtételt követelt az ellene irányuló támadásokkal szemben. Ez meg is történt, így az ügy formailag elintézését nyert, lényegileg azonban munkánknak ez a vonala elbukott. Mivel az Intézetbe való behatolás a jövőben is szükségesnek látszik, /pl. Kosáry külföldi kapcsolatainak címei titkárnőjének fiókjában vannak,/ lehallgató készülék beállítása,/ úgy határoztuk, hogy az Intézet portását, akinek 17 óra után kizárólag mozgási területe van az Intézetben, be fogjuk szervezni. Beszervezésére az előkészületet megtettük és az folyamatban van...”

Jelentés, 1949. július 28.